

International Science Group
ISG-KONF.COM

THEORETICAL FOUNDATIONS OF
JURISPRUDENCE

MONOGRAPH

DOI 10.46299/ISG.2020.MONO.LEGAL.II
ISBN 978-1-64871-433-7
BOSTON (USA) – 2020

ISBN - 978-1-64871-433-7

DOI- 10.46299/isg.2020.MONO.LEGAL.II

*Theoretical foundations of
jurisprudence*

Collective monograph

Boston 2020

Library of Congress Cataloging-in-Publication Data

ISBN - 978-1-64871-433-7

DOI- 10.46299/isg.2020.MONO.LEGAL.II

Authors - Blikhar Mariia, Yatsenko Ivan, Kliuiev Oleksandr, Derecha Larysa, Simakova-Efremian Ella, Ostropilets Vasyl, Belkin Leonid, Belkin Mark, Iurynets Julia, Ivanov Andrii, Sobotnyk Rostyslav, Gudz Liudmyla, Zubenko Hanna, Hryshko Liliia, Serohin Vitalii, Serohina Svitlana, Kaganovska Tetyana, Samoilenko Yevhen, Golovanova Valeria, Shamraieva Valentyna, Perederii Oleksandr, Titov Ievgen, Surilova Olena, Matkovsky Anatoliy, Syroid T.L., Havrylenko O.A., Fomina L.O., Shevchenko Volodymyr, Shevchenko Anatolii, Kydin Serhii, Loshchykhin Oleksandr

Published by Primedia eLaunch

<https://primediaelaunch.com/>

Text Copyright © 2020 by the International Science Group(isg-konf.com) and authors.

Illustrations © 2020 by the International Science Group and authors.

Cover design: International Science Group(isg-konf.com). ©

Cover art: International Science Group(isg-konf.com). ©

All rights reserved. Printed in the United States of America. No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required.

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe and Ukraine. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is:

Theoretical foundations of jurisprudence: collective monograph / *Blikhar M., Yatsenko I., Kliuiev O.*, etc. – International Science Group. - Boston: Primedia eLaunch, 2020. 179p. Available at : DOI:10.46299/isg.2020.MONO.LEGAL.II

TABLE OF CONTENTS

1	SECTION 1. ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW	5
1.1	<i>Blikhar Mariia</i> Regulation of investment activity as a legal factor of investment security of the state	5
1.2	<i>Markova O.</i> Typology of administrative procedure in Ukraine: theoretical and methodological foundations	12
2	SECTION 2. CIVIL LAW AND CIVIL PROCEEDINGS; FAMILY LAW; INTERNATIONAL PRIVATE LAW	25
2.1	<i>Yatsenko Ivan, Kliuiev Oleksandr, Derecha Larysa, Simakova-Efremian Ella, Ostropilets Vasyl</i> Ensuring the welfare of wild animals and their protection from abuse in the legal field of the european union and Ukraine	25
2.2	<i>Belkin Leonid, Belkin Mark, Iurynets Julia, Ivanov Andrii, Sobotnyk Rostyslav</i> Distinguishing between factoring and assignment: conflicts of Ukrainian legislation	38
3	SECTION 3. CONSTITUTIONAL LAW; MUNICIPAL LAW	54
3.1	<i>Gudz Liudmyla, Zubenko Hanna</i> Parliamentary responsibility of a member of the government: constitutional aspect	54
3.2	<i>Hryshko Liliia</i> Local self-government and decentralization in Jordan	62
3.3	<i>Serohin Vitalii, Serohina Svitlana, Kaganovska Tetyana</i> Relations between citizens, civil society and the state under the conditions of a pandemic: political and legal problems and prospects for development	68
4	SECTION 4. INTERNATIONAL LAW	82
4.1	<i>Samoilenko Yevhen, Golovanova Valeria</i> Nuclear disarmament control: international legal theory and	82

	international relations practice	
4.2	<i>Shamraieva Valentyna, Perederii Oleksandr, Titov Ievgen</i> International legal instruments to combat human trafficking	91
4.3	<i>Surilova Olena, Matkovsky Anatoliy</i> Restrictions on human rights in the context of the fight against the COVID-19 pandemic: the approaches of the European Court of Human Rights	101
4.4	<i>Syroid T.L., Havrylenko O.A., Fomina L.O.</i> Social guarantees of international civil servants	119
5	SECTION 5. LEGAL PSYCHOLOGY	137
5.1	<i>Shevchenko Volodymyr</i> Psychological analysis of the problems of functioning and activity of the patrol police in Ukraine	137
	SECTION 6. THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW	151
6.1	<i>Shevchenko Anatolii, Kydin Serhii, Loshchykhin Oleksandr</i> Reflection of the essence of the social and legal value of a person in the normative law	151
	REFERENCE	160

SECTION 1. ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW

1.1 Regulation of investment activity as a legal factor of investment security of the state

The concept of investment security should be defined as a proper state of investment security, which is ensured through financial and legal regulation and guarantees the investment of investors, the interests of the state and eliminates negative factors (existing threats) in this area. In addition, it should be noted that this set of issues must be studied during the state examination of investment projects. In our opinion, in order to avoid chaos, superficiality and spontaneity in the sphere of investment activity, it is necessary to form the “Strategy of financial and investment security of Ukraine” as a general planning document for a long time. It should record the purpose and objectives of financial and investment security activities, as well as to determine the legal means to achieve them [1, c. 187–189].

One of the most important factors and conditions for providing investment security is a state activity in the investment sector of the national economy. The strategic task of a state at the present stage is to ensure the principal legal factors of constant economic development. Therefore, the legal function of a state, in the regulation of economic and investment security of the national economy, is to ensure the investment security of a state.

No wonder that researchers note, among the problems of public finance along with the need to balance budgets and improve the tax system, the need to expand the investment financing [2, c. 43–44]. A state, as a public institution, owns all functional authority for the implementation of social needs through the mediation of investment.

Jural relationships are the backbone in investment activity, and as long as a state is not only a subject of law that regulate the relevant rules of investment, financial, commercial law according to mobilization, distribution, redistribution and use of not only funds of administrative entities, but also it is a state according to the performance of its functions. This manifests the public activities of a state in the investment processes. This corresponds to the content of investment activity of a state regarding the characteristics of distribution and redistribution of gross domestic product, national income, which is an important factor in the development of productive forces of a country, the creation of a modern market economy structure, providing a high quality of social and economic life.

The investment jural relationships, as part of financial relations, are necessary prerequisite for specific legal facts with which legal norm links the occurrence, change or termination of investment jural relationships.

The investment jural relationships, being derived from the economic content of the investment process as a complex and multifaceted phenomenon, which contain different types of relations depending on the goals, subjects and objects of the investment process, are based on the proper financial, economical and legal relations.

The fundamental principle of state regulation of investment jural relationships as a legal factor of investment security of a state is prioritizing of investment, that is to focus investment in those areas and sectors of the economy, which provide extended playback, quick return and increase of society life. The definition and formation of the priorities of distribution of public and attraction of private investment are based on next guidelines:

- gradual transition to an economically substantiated direction of investment with the reduction of investments for the support of unpromising, unprofitable productions;

- complete rejection of social financing according to residual principle and the priority direction of investment in production of consumer goods;
- transition from administrative management of investment areas (including public investors) to market methods through taxes, depreciation, loans;
- replacement of the full state budget financing of project to equity participation of a state;
- funding of these projects on account of financial investment through the issuance and placement of government securities [3].

The investment security of Ukraine is provided under the terms of the observance of the investment limits. This allows reproducing scientific, technical and intellectual potential; implementing the expanded reproduction of capital; maintaining the competitiveness of the economy; ensuring GDP growth on the level of the socio-economic development and international cooperation; creating strategic reserves; overcoming depressive phenomena in the country; preserving and restoring natural resources; maintaining environmental parameters on a safe level.

Under the investment security V. Prikhodko understand such level of investment in the economy that would ensure its enlarged reproduction, rational restructuring and technological upgrading [4, c. 9].

Representing the interests of the community in the investment field of the jural relationships, a state acts in the face of authorities which are invested with power by it. State-government unit, which is involved in the financial jural relationships, is partly elected and partly is appointed by authorized agents of state-government activities in Ukraine. Thus, President and Verkhovna Rada of Ukraine belong to the elected public elements of the apparatus, which implements the investment powers, Minister of Finance of Ukraine, the Accounting Chamber and other subjects belong to the appointed one.

According to legal force, the investment legal acts are divided into laws and delegated legislation that establish general rules of conduct which are addressed to a wide range of individuals and organizations and are designed for repeated, long-term use. Laws empowered to make only a single legislative authority of Ukraine – the Verkhovna Rada of Ukraine.

Among laws of Ukraine, which are adopted by Parliament and regulate investment activity of the state as a public law institution, are the Constitution of Ukraine as the Basic Law of State, Budget Code of Ukraine, laws of Ukraine "On investment activity", "On foreign investments", "On Public Procurement", "On securities and stock market", "On stimulation of investment in priority sectors of the economy for creation of new jobs", "On collective investment institutions". Thus the basis for the implementation of fiscal, monetary, credit and investment markets, according to ch. 2, Art. 92 of the Constitution of Ukraine, may be set only according to the laws of Ukraine. The regulation of these issues in delegated legislation acts is not allowed.

The delegated legislation acts are adopted on the basis of laws and must comply correspond to them. These include decrees and orders of the President of Ukraine, enactment and orders of the Cabinet of Ministers, instructions and orders of the Ministry of Finance of Ukraine.

According to authorities, that adopt legal acts, latest are divided into the financial acts of representative action authorities (the Verkhovna Rada of Ukraine and local councils), and acts of the executive authorities, including the Cabinet of Ministers of Ukraine, local state administrations. The already mentioned laws of Ukraine and codified legislation acts - the budget and tax codes of Ukraine belong to the financial acts of representative action authorities in the investment field. The examples of acts of the executive governing, which regulate financial and investment matters, are the Order of Ministry of economic development of Ukraine entitled

"Form of the investment project for the implementation of which state support may be provided", regulation of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the procedure and criteria for assessing the economic efficiency of the project (investment) proposals and investment projects" and others.

Budget Code of Ukraine as a result of formal public power activity in the financial sector, as well as Tax Code are the effects of the codification - the most difficult and time consuming forms of systematization of legal acts, which occurs by incorporation into a single, logically coherent act with a change of their content. In the process of codification, the outdated legal material and contradictions in the rules are eliminated, new rules appear, their coherence and consistency are provided [5, c. 64].

The coherent legal approach to the ensuring of investment security is absent in the legal practice of Ukraine. This situation requires the identification of the most vulnerable places in the legal regulation of investment security of the national economy and proposes directions and ways to improve the efficiency of the legal provision of investment security.

The value of socio-legal and legal aspects in securing of social and economic system in general and economic security in particular is defined by the role of a state in these processes, because a state itself is the creator of the law, the guarantor of their implementation and it is responsible for the consequences of legal influence on economic processes.

The international experience shows that a state is often participate in supporting the investment activities of the parties of the investment process through government strategy of active intervention or implementation of decentralized regulation. A state has the ability to apply specific methods of government investment processes as creating the appropriate investment climate to stimulate a state of supply and demand

for a certain type of investment in the economy, social, scientific or other sphere of activity.

In order to ensure the investment security of a state it requires continuous and substantial involvement of public investment in industry, particularly, in mining industry, electricity, gas, water networks, agriculture, agriculture, transport, communication, residential and non-residential buildings and structures, their construction and repair, healthcare, research and development, culture and art. The construction of stadiums and airports are accomplished, transport infrastructure and municipal infrastructure are created and improved, the repairs in the buildings of enterprises, institutions and organizations are carried out, the construction of subways and bus stations are financed, streets are repaired, innovation are financed.

The importance of investment policy as a factor in investment security and its legal support from the side of the government is indicated by the active parliamentary debate on the adoption of the most important investment laws and conducting intensive consultations with financial-industrial groups and businessmen, socio-political organizations and trade unions before these debates in order to develop common position on key investment issues with regard to public and private interest. The rules, which are adopted in such way, are the part of effective legal regulation of investment projects of national importance. They increase business activity inside the country, development of business in accordance with the specified design parameters of the financial regulation of the economy, prevent capital flight from the country, and therefore also affect on the positive developments in the domestic financial and credit sphere.

The implementation of social ideas in Ukrainian legislator for achieving a balance of interests is a complex process of improvement of the economic, social, political and legal relations on all levels, where they arise. This concerns the interest of a particular business as well as economic interests of the country and the interest of

the general public as a social community and the individual one. Therefore, the achievement of a balance of interests as the goal of the effective regulation of investment activity is an uninterrupted and consistent scientific and legally grounded work with the financial and economic implications. The question of the balance of interests of a state, investors and society in investing activities is the question of a state activity, which cannot be solved by one step in a financial, economic or social sphere.

Publicity of state investment relations has quite objective and pragmatic grounds. There is the real need in the management of financial resources in various spheres of social life.

In summary, it should be noted that investment security is a process of ensuring of such state investment sphere in which the economy is able to keep and maintain a sufficient level of investment resources in the terms of internal and external threats, which is essential for sustainable development and socio-economic stability, growth of competitiveness of the national economy and welfare of population.

While the economic impact from investment projects is considered as a criterion that characterizes the rationality of the actions, which are taken in the course of the project realization, the social results reflect the contribution of the project to the improvement of the social environment and, ultimately, the quality of life. The quality of life is characterized by the level of life, lifestyle, health and lifetime. The standard of living includes incomes of the population, provision of goods and services in consumer values, prices and tariffs for goods and services; consumption of food etc. Lifestyle is the employment of population, training of the staff, provision of education, art and culture, health, sports, transport services, including social security. Health and lifetime include the improvement of working conditions, the development of the healthcare service.

Achieving high performance in certain areas of social life has to become a paramount goal of public governance, and investment relations - an effective means of its implementation. A state does not exist for itself and activity of apparatus only for their own benefit possible in class, underdeveloped and undemocratic societies. Instead, A state, as an organization of public authority in the person of its apparatus, is socially responsible to society, which delegated powers to it. Therefore, a state, which is represented by the public apparatus, should be guided in its work not only by insurance of investment security but also by putting the goal of social progress, which in turn is not possible without ensuring the proper functioning and development of each individual, each person as the highest social value, which a state can have.

1.2 Typology of administrative procedure in Ukraine: theoretical and methodological foundations

At this stage, a single approach in modern Ukraine administrative law has not been developed regarding the species diversity of the types of administrative procedure. This is primarily due to the existing doctrinal pluralism of criteria based on which the classification of types of administrative procedure is carried out; secondly, with the volumetric, complex and multi-vector tasks and functions that confront the executive authorities and local self-government.

Studying this issue, it is not enough just to classify the existing types of administrative procedure, it is necessary to carry out their typology, which is based on the logical-analytical process of considering the types of administrative procedure and their grouping using generalization (synthesis). Thus, we will achieve ordering and form a systematic view of the types. Primarily, we will determine the methodological tools - the methods of scientific knowledge, which

we will use in the process of studying this issue in order to achieve the most complete scientific result. These are two methods: a typology and classification method. Each of them fulfills its intended and functional purpose. In most textbooks, the authors distinguish between classification and typology and proceed from the fact that the classification divides objects into groups according to individual characteristics, and the typology generalizes the set of features typical for certain groups of objects¹.

The need to use the typological method arises in those cases when we are dealing with various structures of various objects (types of administrative procedures) to solve the problem of an ordered description and their explanation. The typological method is used to comparatively study the most significant features (substantial features that are inherent in a particular type of administrative procedure). In this case, the typology differs from classification by the absence of a single criterion for dividing any group of objects into types. The essential point that distinguishes the typology from other types of grouping, including classification, is the method of obtaining the results and the intended purpose. The role of classification is mainly analytical. With the help of classification, regular objective relationships between objects are fixed, in our case, between types of administrative procedure, by distributing them among the relevant groups according to specified criteria. As a result of the classification, it is possible to accurately orientate in the variety of studied species, since each group in a particular classification scheme takes a certain place². Through classification, a superficial systematization of knowledge regarding a specific type of administrative procedure is carried out.

---

¹ Лановая Г. М. Типология как методологическое средство теоретико-правового анализа юридического права // История государства и права. 2010. - № 4.- С. 25.

² Н. В. Сильченко РОЛЬ И МЕСТО ПОНЯТИЯ «ТИПОЛОГИЯ» В ПОНЯТИЙНОМ АППАРАТЕ ОБЩЕЙ ТЕОРИИ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА Право и правотворчество: вопросы теории. – М.: Институт государства и права АН СССР, 1982. – С. 55 – 63.

The typology is based on the classification and is its direct continuation. However, even the most complete classification of the studied types is not able to give a systemic, integral knowledge about them, since even the largest set of intersecting classification (schemes) theoretically does not constitute a conceptually promising system, since it does not go any further than comparing on the basis of similarity and differences. This demonstrates the significant difference between the typology and classification. The purpose and essence of the typology consists, firstly, in the development of an idea of organic unity, a set of general, essential features and properties of the types of administrative procedures as elements of an ideal type, and, secondly, in the implementation of generalization (features, properties, peculiarities) of types of administrative procedures into a single whole.

Hence, the role of typology in the general process of scientific knowledge is mainly synthetic. On the other hand, typology and classification have similar beginnings that are predetermined by the fact that analysis and synthesis are not fenced off from each other, but rather are closely interconnected and complement the unified process of scientific knowledge. As known, without analysis there can be no synthesis, but without synthesis, analysis is depreciated .

In this regard, classification, as a specific process and method of scientific recognition, precedes typology, which is its basis, which indicates the vector of further movement in the direction of a deeper, more meaningful analysis of the specific variety of the administrative procedure. It is noteworthy that in different law and order you can find a variety of approaches to the question of considering the types of administrative procedure. For example, Polish scientists use the classification method to characterize the types of administrative procedures, and American or German use the typology method. This is due to the systematic approach of the legislator, which is based on the consideration of the object (types

of administrative procedure) as an integral set of elements in the totality of relations and connections between the two, that is, the consideration of the object as a system of administrative procedure. This approach is characterized by structuredness and integrity. For example, in APA and the Administrative Procedure Act of FRG, the main (standard) types of administrative procedure are presented in one act, which not only simplifies the research process, but also allows to synthesize their features.

To provide a differentiated approach to various types of administrative procedure, their classification is needed firstly and only then the typology. Using the classification method, we will conduct an analytical review of the criteria proposed and developed by the domestic and foreign doctrine that are used to classify various types of administrative procedures, and using the typology method, we will carry out the subsequent synthesis of the species diversity of the administrative procedure, which we will disclose in this section.

Foreign doctrine uses various criteria to classify an administrative procedure, for example: in accordance with the nature of a legal act adopted in an administrative procedure (declarative, constituent administrative act, regulatory, discretionary administrative act); in accordance with the “form of objectification of the result of an administrative procedure” (administrative act, contract, decision, report); depending on the nature of the administrative procedure: decision-making procedure or information collection procedure; aims of the procedure (individual protection of rights or protection of common public interests), etc. Foreign scientists also show interest in typological models, such as: sanctions procedures, competence procedures, decision-making procedures, assessment procedures, rule-making procedures and others.

The proposed criteria for the classification of administrative procedures are more descriptive, they do not reflect the true nature of these procedures. Therefore,

it is advisable to consider them as separate kinds and compare various types of administrative procedures with others of the same kind.

In his work, Javier Barnes suggested to classify the administrative procedure according to one single criterion - the management regime, and consider the administrative procedure through the prism of three typological models: quasi-judicial model, quasi-legislative and collaborative, with the subsequent allocation of generations of administrative procedure³. Representatives of the domestic doctrine prefer the method of classifying the types of administrative procedures by grouping them according to certain criteria.

1) According to the legal nature of the result, normative and law enforcement administrative procedures can be distinguished. The goal of normative procedures is the development and adoption of a normative legal act, while law enforcement administrative procedures are focused on the development, adoption and execution of individual administrative acts⁴.

2) according to the form of activity of the procedure public administration:

- the procedure for the adoption of regulatory acts of the administration⁵ ;
- the procedure for the adoption of individual administrative acts;
- the procedure for concluding administrative contracts;
- the procedure for carrying out organizational actions of the administration;
- the procedure for performing technical actions of the administration.

The general administrative and procedural codes of foreign countries regulate in detail the procedures for the adoption of individual administrative acts, and in some states also regulatory acts.

---

³ Javier Barnes *The Administrative Procedure in Comparative View*: WP: Oxford Handbook of Comparative Administrative Law, forthcoming. – 2019.

⁴ К.В. Давыдов *Административные процедуры: проблемы классификации* К.В. Давыдов *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского*, 2017, № 2, с. 116–122.

⁵ Кузьменко О. *Логико-методические основы детерминации административной процедуры / Право Украины*. - 2005. - № 1. - С. 22-36.

3) the direction of the administrative procedure:

- internal - procedures for relations within the system of public administration bodies (executive authorities and local self-government). Internal procedures are carried out without involving private individuals within the system of executive authorities and local self-government, while external procedures provide for the presence, in addition to the administrative body, of a private (individual or legal) person⁶. The participants in the internal apparatus procedure are only subjects of public administration. This procedure affects the rights and obligations of only organizationally related entities. Internal hardware procedures are completed by intermediate management acts and actions (for example, on transferring case files to the next official). Such a legal result does not entail rights and obligations for citizens and organizations and cannot be an independent subject of judicial (and often administrative) appeal. However, in-house procedures may end with final acts affecting, however, only the officials themselves (for example, the decision of the head on the results of certification of civil servants). At the same time, legal conflicts are possible between the executive bodies and their officials; in such cases, their participants may act in conciliation proceedings or appeal to higher officials. The final apparatus report may be subject to judicial appeal at the initiative of the official who is his addressee. The initiation of an in-house procedure always occurs at the initiative of an official;

- external - these are the procedures of relations between public administration bodies, citizens and legal entities. This procedure is gaining special significance today, as well-coordinated and effective work of the administrative body to implement the rights and interests of individuals and legal entities is an

---

⁶ Ратников В. В. Административная процедура аккредитации в сфере высшего образования : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : спец. 12.00.14 / Виктор Викторович Ратников; Южно-Уральский государственный университет. – Челябинск, 2012. – 23 с. – с. 14.

indicator and guarantor of the protection of citizens' rights and freedoms ⁷. External administrative procedures are implemented for the adoption of an administrative act entailing legal consequences for persons who are not organizationally subordinate to the public administration. The aims and legal result of external management procedures are the adoption of administrative acts that resolve the case on the merits and entail legal consequences for persons organizationally not subordinate to the public administration. Such acts may be appealed administratively and judicially.

4) the most common criterion for the classification of administrative procedures in modern administrative law is the presence of a dispute (the nature of the administrative case). In modern European administrative and legal science, for example in France, all procedures, based on the presence or absence of a dispute between the administrative body and a private person, are divided into disputed (lawsuit) and non-disputed (non-lawsuit). The controversial administrative procedure is the procedure for considering and resolving a dispute by an administrative authority, i.e. administrative appeal⁸. The procedure for resolving administrative cases that does not provide for a “jurisdictional” consideration of the dispute is understood under the disputed (lawsuit) administrative procedure.

In Ukrainian administrative and legal science, as well as in Polish, all administrative procedures, depending on the nature of an individual-specific (administrative) case, are divided into jurisdictional and non-jurisdictional. Jurisdictional procedures are connected with the resolution of legal cases, the implementation of legal protection of violated or disputed interests, the issuance of

---

⁷ Лагода О. С. Адміністративна процедура: теорія і практика застосування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Олександр Сергійович Лагода; Національний ун-т держ. податкової служби України. – Ірпінь, 2007. – 21 с.

⁸ Агафонов С. И. Понятие административной процедуры и концепции законодательного регулирования административных процедур в зарубежных государствах / С. И. Агафонов // Право и жизнь. – 2006. – № 101. – С. 264–268

legal and authority decisions regarding the application of appropriate legal sanctions, restoration of violated rights.

Types of jurisdictional administrative procedures in Ukraine are: procedures in cases of administrative offenses; procedures in administrative courts to appeal against decisions, actions or inaction of subjects of authority; disciplinary procedures; procedures for complaints by citizens, etc.

Non-jurisdictional procedures are a type of administrative procedures aimed at resolving cases in relations of the so-called positive nature that arise in the process of executive and administrative activity of state bodies. Some modern scholars on this basis propose a classification of administrative procedures that directly proceeds from highlighting, in accordance with the tasks and competence of the authorized public administration bodies, positive administrative procedures (aimed at streamlining the main types of administrative activities of public administration bodies) and conflict administrative procedures (related to the consideration of complaints, resolution of disagreements and disputes in public administration)⁹. Analyzing the indicated classification options for specific types of administrative procedures, one should agree with the opinion of V. Averianov, who notes that it is in principle impossible to draw up an exhaustive list of non-jurisdictional (positive) procedures, since it is “as dynamic as the management practice itself is different and unpredictable in different areas of social development”¹⁰. Among a large number of administrative procedures, the scientist proposes to single out the types most common in the activities of the executive branch, such as registration, authorization and control procedures. In accordance with the types of tasks (the subject of activities of public administration bodies in

---

⁹ Кононов П. И. Административное право. Общая часть : курс лекций / П. И. Кононов. – Киров : Вятка, 2002. – 416 с., Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / авт.-уп. В. П. Тимошук. – К. : Факт, 2003. – 496 с

¹⁰ Беркутова О. С. Административно-процедурные производства в сфере исполнительной власти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 / Ольга Сергеевна Беркутова; Моск. гос. юрид. акад. – М., 2005. – 205 с

relations with individuals or legal entities), positive administrative procedures can be divided into the following groups: 1) law-making administrative procedures; 2) administrative procedures related to ensuring the fulfillment of their duties by citizens and legal entities; 3) licensing and administrative procedures; 4) administrative registration procedures; 5) administrative control procedures; 6) state incentive administrative procedures¹¹.

It should be borne in mind that each group of these procedures, depending on the scope of activity and the nature of individually-specific cases, can be further detailed. In general, as modern researchers note, such a classification of procedures in the field of administrative and procedural proceedings of public administration entities is the most common in modern administrative and legal science and can be used to study the relationship of various stakeholders with public authorities¹².

5) depending on the subject, on the initiative of which the external procedure begins: - declaration procedure starting at the initiative (upon application) of a private person to the authorized body of public administration. This group includes procedures in which the satisfaction of the subjective right of a person is considered, as well as the consideration of other applications of citizens and legal entities related to the satisfaction of a person's legitimate interest: for example, the provision of administrative services: registration, licensing, provision of social benefits and others.

- procedures that are initiated by the public administration body. They are implemented at the initiative of an administrative body subject to the need to protect state and public interests, ensure the rights and freedoms of citizens, terminate administrative offenses, etc. The most common types of administrative

---

¹¹ Галіцина Н. В. Класифікаційний розподіл адміністративних процедур / Н. В. Галіцина // Вісник Запорізьк. нац. ун-ту. – 2010. – № 3. – С. 54–59.

¹² Лазарев И.М. Административные процедуры в сфере взаимоотношений граждан и их организаций с органами исполнительной власти в Российской Федерации: Дис... канд. юрид. наук. М., 2002. С. 53

procedures within this group include control over private activities persons, as well as proceedings on administrative offenses.

In addition, according to the nature of the consequences, all procedures of this kind can also be conditionally divided into positive (favorable), within which decisions taken by public administration bodies do not impose obligations on individuals, do not limit their rights and legitimate interests, negative (aggravating), restricting the person to certain rights. The classification of administrative procedures according to various criteria can be continued, but even the outlined ones allow us to form an idea of the variety of procedures used by public administration bodies.

Ukraine has its own peculiarities of legislative regulation of the types of administrative procedures. It should be noted that in Ukraine, some types of administrative procedures are institutionalized at the level of individual laws or codes (for example, the Law of Ukraine “On Administrative Services” and a large number of laws governing registration, authorization and other proceedings for the provision of administrative services. In the field of appeals, the Law of Ukraine “On Appeal of Citizens” is in force. From the point of view of the convenience of law enforcement, the provisions of this Law are fragmented in the draft legislation and finalized in the direction of appeal and implementation. The Code Administrative Offenses of Ukraine contains legal regulation of proceedings on cases of administrative offenses, which is the basis for a whole group of administrative-tort proceedings, in particular proceedings on cases of violation of customs rules and, to a large extent, proceedings on the application of administrative sanctions against legal entities.

In most cases, the specificity of the administrative procedure is determined by the subject matter and the area. For example, the control and oversight procedure is carried out in accordance with the rules located in different regulatory acts.

Supervision in the economic sphere is regulated by the Law of Ukraine “About the basic principles of the state supervision (control) in the sphere of economic”; the procedure for state control over the use and protection of land is regulated by the Law of Ukraine "On state control over the use and protection of land". A rather specific procedure for applying measures of influence by the Antimonopoly Committee of Ukraine for the Protection of Economic Competition (Law of Ukraine "On the Protection of Economic Competition"). Specific procedures for the application of restrictive measures are provided for by the Laws of Ukraine “On the Protection of National Commodity Producers from Dumping Import” and “On the Protection of National Commodity Producers from Subsidized Import”.

There are quite specific and detailed procedures for the application of measures of influence by the National Bank of Ukraine (Law of Ukraine “On Banks and Banking Activities”), as well as by the Deposit Guarantee Fund for Individuals (Law of Ukraine “On the System of Guaranteeing Deposits of Individuals”) and others. The currency procedure control, which is carried out by the National Bank of Ukraine, is enshrined in the Regulation on currency control (Decision of the NBU Board of 08.02.2000).

In Ukraine, there is a process of formation of mixed administrative-judicial proceedings. So, in this order, using the possibilities of administrative court proceedings, prohibition of a public association is carried out (Law of Ukraine “On Public Associations”); on the prohibition of a political party or on the termination of registration of a political party (Law of Ukraine “On Political Parties”); on the application of measures of influence based on the results of state control (the Civil Protection Code of Ukraine and the Law of Ukraine “On the Basics of State Control in the Sphere of Economic Activity”); on the application of penalties and confiscation (Laws of Ukraine "On state lotteries," "On the prohibition of gambling," "On state regulation of the sugar market ", "On the exclusive marine (economic

"zone of Ukraine", etc.). As the conceptual source KASU plays a significant role in regulating administrative procedures, par. 2 of which actually sets out the principles of administrative procedure. In Ukraine, there are a large number of administrative procedures with an undetermined number of entities. These, in particular, are various competitive procedures. So, competitive procedures exist in the field of regulation state or communal property (for example, rental of property or concession), in the field of land issues (allocation of land for commercial development), in the field of transport (selection of persons who will be granted the right to carry out passenger transportation within settlements, etc.).

At the same time, outside the scope of regulation remain¹³:

- the creation by decision of atypical (one-time or rare) cases; - the production of the application of certain types of sanctions; - the formation of local governments.

By atypical cases, we mean a situation where the public administration body has the authority to resolve the relevant cases, but there is no procedure within which this can be done. In such situations, the only way out is to appeal to the administrative court, by the decision of which the public administration body undertakes to take certain actions by analogy with well-known administrative procedures.

The compliance carried out by local governments is very diverse, given that each local government creates administrative procedures at its discretion. This situation is dangerous because in some cases the rights of citizens and legal entities cannot be realized due to the lack of proper procedures. That can cause refuses to resolve their cases on the basis of a lack of relevant standards. On the other hand, the creation of administrative procedures "at one's discretion" threatens that such

---

¹³ Д. Н. Лук'янець Аксіоматичні теорії та універсуми науки адміністративного права // Адміністративне право і процес.- № 3(9)/2014. – С. 37-44.

procedures are created in the interests of individual entities, while limiting the rights of others. Here arises a possibility of corruption. An example of this is land legislation and procedures for the free provision of land plots.

Thus, the problem arises of creating a unified law or code that would create a regulatory framework for the procedural regulation of relations related to the exercise of public authority by authorities, including discretionary ones.

SECTION 2. CIVIL LAW AND CIVIL PROCEEDINGS; FAMILY LAW; INTERNATIONAL PRIVATE LAW

2.1 Ensuring the welfare of wild animals and their protection from abuse in the legal field of the European union and Ukraine

Забезпечення захисту тварин від жорстокого поводження та створення умов благополучного їх існування нині є надзвичайно актуальним питанням як в Україні, так і в світі [6]. Поступово воно втілюється в нормативно-правових актах внутрішньонаціонального і міжнародного рівнів, адже європейський вектор розвитку України і бажання приєднатися до співтовариства країн-членів ЄС потребує переосмислення і закріплення на законодавчому рівні європейських цінностей, в т.ч. концептуального вчення про благополуччя тварин [7].

Вступивши у 1995 році до Ради Європи, Україна взяла на себе зобов'язання імплементувати міжнародно-правові норми та адаптувати до права ЄС національні стандарти щодо благополуччя тварин та їх захисту від жорстокого поводження, в т.ч. і на конституційному рівні, що відповідає практиці європейських держав, адже ця проблема зачіпає багато моральних аспектів суспільства, що підлягають врахуванню в практиці юриспруденції, оскільки тварини, крім того, що вони є об'єктом цивільного права та можуть бути предметом різних правочинів: їх можна продати, купити, дарувати. (ст. 120 ЦК України), також є живими істотами, мають почуття та волю, необхідність у постійному задоволенні фізіологічних потреб: їжі, воді, сні, повітрі, достатній кількості рухів, контактах із собі подібними, природній активності та інших потребах, мають своєрідний інтелект [8].

У зв'язку з цим на законодавчому рівні встановлені норми, які регулюють порядок використання та вимоги до утримання тварин, вимоги щодо охорони їхніх оселищ та попередження зникнення окремих видів тощо, в основі більшості з яких лежать принципи гуманності та захисту від жорстокого поводження.

Отже, актуальність питання щодо забезпечення благополуччя диких тварин, що можуть бути об'єктами полювання та захист їх від жорстокого поводження в контексті законодавства ЄС та України, має як теоретичне, так і прикладне значення.

Робота є частиною наукової теми «Теоретико-правові засади судово-ветеринарної експертизи тварин з ознаками жорстокого поводження з ними» (державний реєстраційний номер – 0118U004677).

Новітні суспільні відносини, спрямовані на гуманне ставлення до тварин та забезпечення їх благополуччя, спонукала до необхідності правового регулювання цих суспільних відносин. У зв'язку з цим, постало питання про необхідність урегулювання поводження з тваринами, залежно від виду спеціального використання людиною [9]. Тому обґрунтованою була розробка нормативних документів щодо поводження з дикими тваринами, що можуть бути об'єктами полювання, а також під час їх використовуються.

В Раді Європи нормативно-правові акти, котрі б безпосереднього регулювали забезпечення добробуту диких тварин та захист їх від жорстокого поводження, відсутні. Проте опосередковано ці питання регулюють Європейські конвенції (рис. 1).

Конвенція про збереження тваринного світу і природного середовища існування в Європі 1979 р. [10] забезпечує охорону дикої фауни й флори, а також середовищ існування, особливо тих видів і середовищ існування, охорона яких вимагає співробітництва кількох держав, а також сприяння

такому співробітництву. Особлива увага приділяється видам, яким загрожує зникнення, та вразливим видам, включаючи мігруючі види, яким загрожує зникнення.

Документ забороняє відлов, утримання й навмисне знищення диких тварин. Це єдине положення, що опосередковано стосується забезпечення добробуту диких тварин та захисту їх від жорстокого поводження.

Згідно з Європейською конвенцією про захист тварин під час перевезень №065 (підписана в Парижі 13.12.1968, набула чинності 20.02.1971 р.), а також згідно з переглянутою цією ж Конвенцією № 193 (підписана у Кишиневі 06.11.2003, набула чинності 14.03.2006. Підписали 20 країн Ради Європи), переглянутою цією Конвенцією 2003 р., диких тварин перевозять за такими ж правилами, що й свійських [11].

Проте Конвенції містять застереження, про те, що диких тварин необхідно перевозити лише у спеціальних транспортних засобах або спеціально маркованих контейнерах. Крім того, мають бути чіткі письмові інструкції щодо годування, напування й особливого догляду за дикими тваринами [10], спрямування зусиль на зменшення стресу для тварин [12], враховувати потребу диких тварин у пристосуванні до транспортного засобу до початку їх перевезення [13].

Крім Європейських конвенцій 1968 і 2003 років, «Кодекс здоров'я наземних тварин» також наголошує про необхідність запобігання стресу диких тварин під час перевезення [14]. У 1995 р. Рада Європи ухвалила резолюцію про утримання диких тварин, як домашніх [15, 16].

Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (1973 р.) забороняє жорстоке поводження з дикими тваринами під час полювання, відлову, їх транспортування, а також під час торговельних операцій [17, 18].

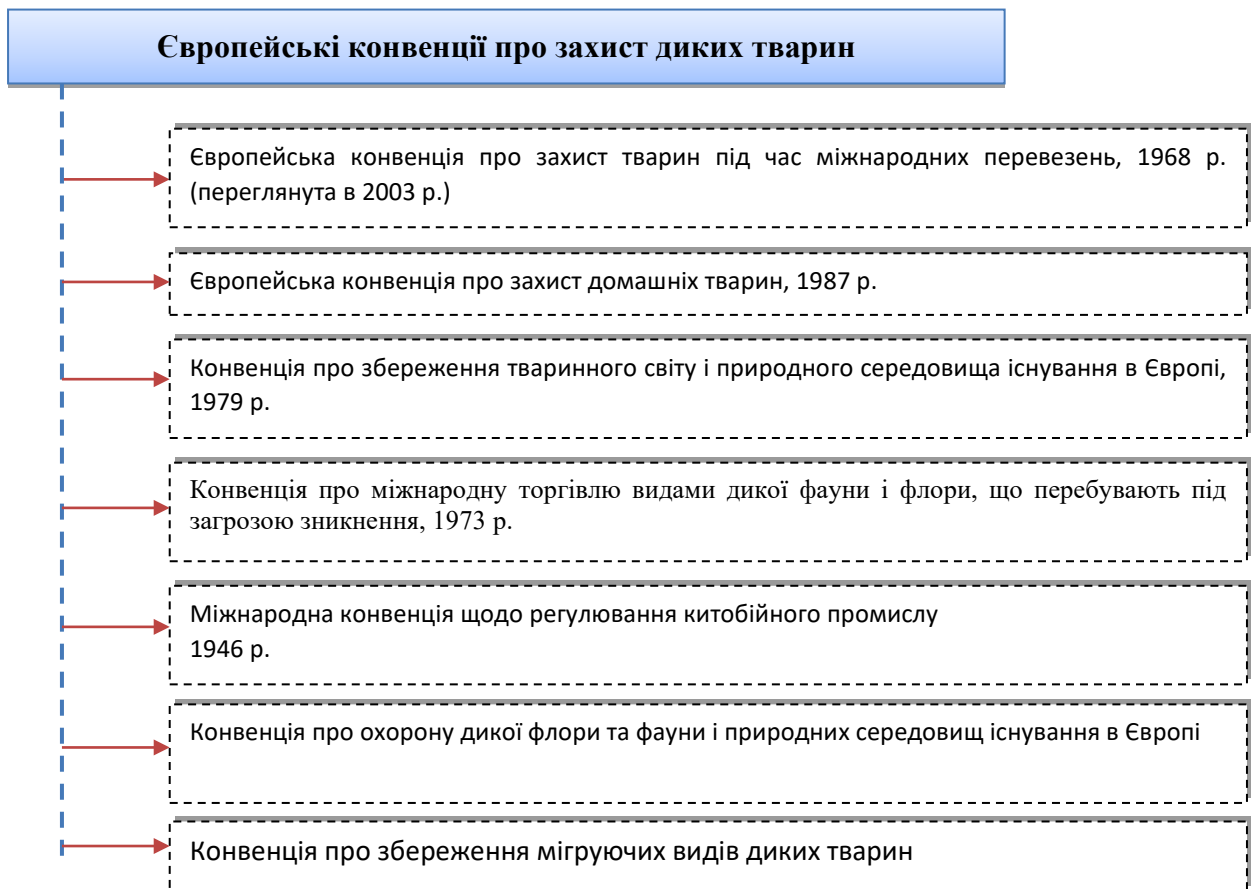

Рис. 1. Європейські конвенції про захист тварин.

Найстарішим європейським нормативно-правовим актом і одним з найважливіших документів, які створили комплексну схему захисту для всіх видів диких птахів в природі є Директива 2009/147/ЕС від 30.11.2009 р. про охорону диких птахів (кодіфікований варіант Директиви 79/409/ЕЕС з поправками) [19].

В документі спостерігається поступовий перехід до концепції забезпечення добробуту тварин та захисту їх від жорстокого поводження: забороняється полювання на птахів в період їх найбільшої вразливості, під час їх міграції, а також в період гніздування, народження й вигодовування пташенят; забороняється використання засобів полювання, зокрема гачків, покалічених птахів, як приманок, електричних і електронних пристроїв, які здатні

оглушувати чи умертвляти тварин, штучних джерел світла, приладів для освітлення цілей чи дзеркал, прицільних пристроїв для нічного бачення, вибухових речовин, сітки, отрут, анестетичних приманок, газу; магнітофонів із записами звуків тварин; автоматичної та напівавтоматичної зброї з магазином, здатної утримувати більше 2 патронів; прилади нічного бачення; неселективні сітки чи пастки, арбалети. Таким чином, додаток VI до Директиви 92/43/ЕЕС дає чіткий перелік способів полювання, які категорично заборонені (рис. 2).

Метою Директиви 92/43/ЕЕС про збереження природного середовища існування дикої флори і фауни [20] є забезпечення збереження природного середовища існування дикої фауни і флори. Директива регламентує розробку й проведення заходів з метою підтримки або відновлення природних місць існування видів дикої фауни і флори. Директива містить перелік заборонених методів полювання.

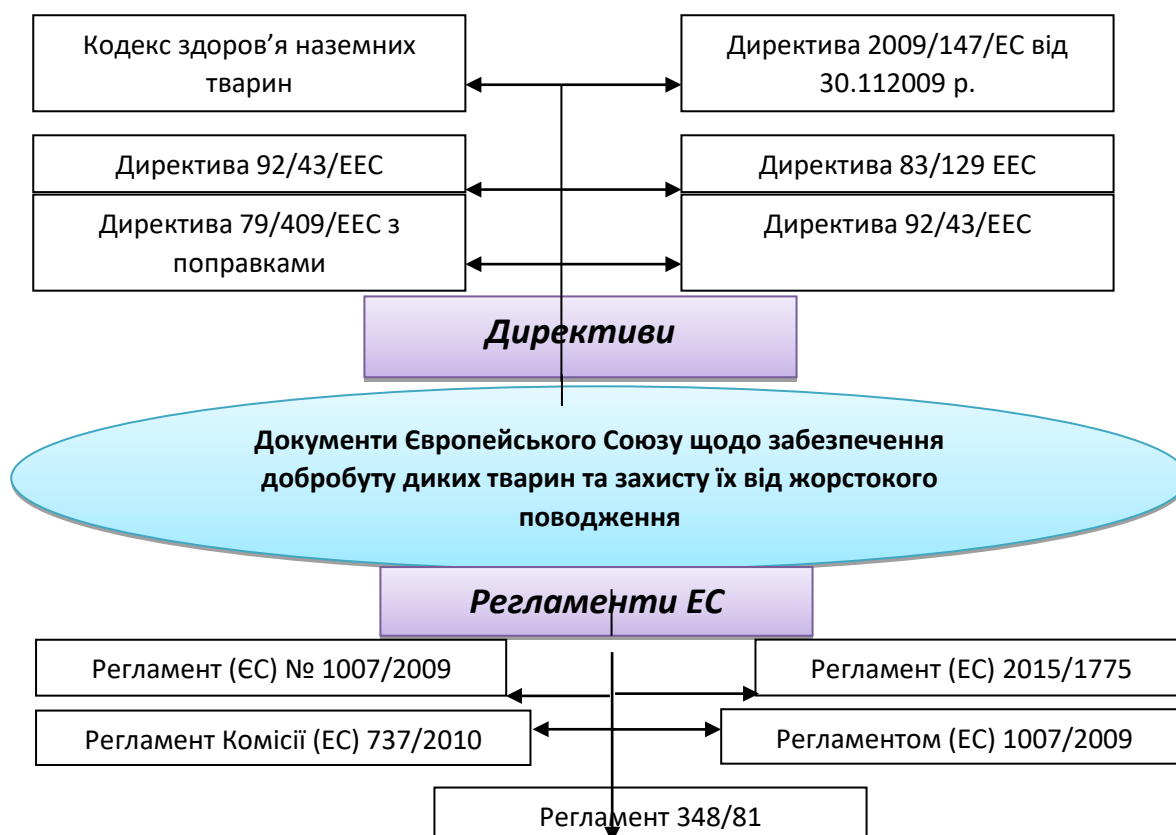

Рис. 2. Документи Європейського Союзу щодо забезпечення добробуту диких тварин та захисту їх від жорстокого поводження.

Питанню збереження біологічного різноманіття державам-членами ЄС також приділена значна увага. Особливо повно врегульоване питання збереження певних видів тварин, а полювання на тюленів є ключовим питанням в цьому контексті [47]. Так, Регламент (ЄС) № 1007/2009 від 16.09.2009 року забороняє в Європейському Союзі торгівлю продукцією з тюленів, виробленої в ЄС, так й імпортованої продукції [21, 22]. Таке рішення обґрунтовується тим, що, як зазначається в Преамбулі Регламенту (ЄС) 1007/2009 від 16.09.2009 року, тюлені здатні відчувати біль, страх, мучення, страждання, а деякі способи полювання на цих тварин, несуть не виправдані страждання тварин. Цим Регламентом, як виняток, дозволена реалізація продукції з тюленів, отриманої традиційним полюванням корінних народів та має важливе значення для їхнього існування [23].

Директива 83/129 ЕЕС від 28.03.1983 р. забороняє ввезення в держави-члени ЄС шкур деяких тюленів і виробів з них в комерційних цілях [24]. Регламент Комісії (ЄС) 737/2010 від 10.08.2010 р. встановлює правила реалізації Регламенту (ЄС) 1007/2009 про торгівлю продукцією з тюленів [25].

Регламент (ЄС) 2015/1775 встановив правила торгівлі продукцією з тюленів і скасував Регламент (ЄС) 737/2010 [26].

Китобійний промисел, або китоловство є комерційним полюванням на китів, для добування ворвані та спермацету. Здобич м'яса стала актуальною лише з другої половини ХХ століття, м'ясо використовувалося для виготовлення ковбас. Також має цінність китовий вус. З печінки китів вироблявся вітамін А, із залоз – гормони, зокрема, інсулін.

Надмірно інтенсивний промисел згубно відобразився на популяції китоподібних, привівши багатьох представників цього ряду до межі зникнення.

Багатьох китопобідних занесено до списку Міжнародного союзу охорони природи.

Директива 92/43/ЕЕС від 21 травня 1992 р. про збереження природного середовища існування дикої флори і фауни [27] забороняє вилов або забій китоподібних у країнах ЄС, проте Регламент 348/81 з урахуванням регламентів № 136/66 ЕЕС та 827/68 закріпив загальні правила імпорту китів та продуктів їх переробки. Нині порядок добування китоподібних врегульований «Міжнародною конвенцією щодо китобійного промислу» (1946 р.) [28].

Регламент № 338/97 ЄС про захист видів дикої фауни і флори шляхом регулювання торгівлі ними (*EU Wildlife Trade Regulations*) в Європейському Союзі імплементує Конвенцію про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори (*CITES*) [29, 30]. Регламент № 338/97 ЄС вимагає, щоб тварини були доглянуті належним чином, ризик ушкоджень та жорстокого поводження з ними був найменшим, місця переміщення тварин мають бути належним чином обладнані для забезпечення їх добробуту.

Для регламентації діяльності зоопарків та стандартизації умов утримання в них тварин у ЄС ухвалена Директива 1999/22/ЄС від 29.03.1999 р. [31]. Цей документ вимагає підтвердження відповідності умов утримання живих тварин, згідно з видовими особливостями, а також забороняє показ публіці з комерційною метою тварин, внесених до спеціального списку. Було введено систему ліцензування та інспектування, щоб зоопарки здійснювали охоронні і захисні заходи.

Отже, ЄС здійснює нагляд за торгівлею різними видами дикої фауни і флори, імпортом тваринної продукції і захистом тварин, в т.ч. і диких. В ЄС діють директиви й регламенти, котрі доповнюють універсальні та регіональні акти специфічними положеннями, характерними лише для ЄС.

Україна поки що поступово ратифікує та імплементує норми міжнародного захисту тварин, в т.ч. і диких. Розповсюдженими видами використання тваринного світу на території України є дикі тварини – об’єкти мисливства та рибальства. Так, мисливство – це вид спеціального використання тваринного світу, яке здійснюється шляхом добування диких звірів та птахів, що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах у межах мисливських угідь і які можуть бути об’єктами полювання, а рибальство – це добування риби та безхребетних гідробіонтів [9].

Основними нормативно-правовими актами, які є інструментарієм для регулювання суспільних відносин у сфері поводження із різними видами тварин можна розділити на 2 групи: загальні норми, які поширюють свою дію на суспільні відносини у сфері поводження із різними видами тварин, в т.ч. і дикими та нормативно правові акти, які поширюють свою дію на суспільні відносини у сфері поводження із дикими тваринами:

1. Загальними нормативно-правовими актами, які поширюють свою дію на суспільні відносини у сфері поводження із різними видами тварин, в т.ч. і дикими, є:

– Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України [32].

– Про тваринний світ: Закон України [33];

– Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України [34];

– Цивільний кодекс України (ст. ст. 12, 180, 340-342, 420, 485-488) [35].

2. Нормативно правові акти, які поширюють свою дію на суспільні відносини у сфері поводження із дикими тваринами:

нормативно-правові акти, щодо морських ссавців:

– Про тваринний світ: Закон України [33];

– Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України [34];

– Правила і норми утримання дельфінів в умовах неволі [36];

– Угода про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та прилеглої акваторії Атлантичного океану [37];

Окремі норми можуть міститися у локальних актах органів місцевого самоврядування.

нормативно-правові акти, щодо тварин, які перебувають на волі/у природніх умовах:

– Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі [38];

– Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин [39];

– Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення [40], (стосується також тварин, які перебувають в неволі);

– Про тваринний світ: Закон України [33];

– Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України [34].

нормативно-правові акти, щодо тварин, які перебувають у неволі чи напіввільних умовах:

– Про тваринний світ: Закон України [33];

– Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України [34];

– Порядок утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах [41].

нормативно-правові акти, щодо мисливства:

– Про мисливське господарство та полювання: Закон України [42];

– Інструкція про порядок видачі дозволів на добування (збирання) видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, форм клопотання та бланків дозволів на таке добування [43];

нормативно-правові акти, щодо тварини, занесених до Червоної книги України:

- Сайт Червоної книги України з переліком видів, які до неї занесені [44];
- Про Червону книгу України: Закон України [45].

Основним нормативно-правовим актом, який є інструментарієм для захисту тварин від жорстокого поводження в Україні є однойменний Закон [34], котрий увібрав у себе найголовніші положення міжнародних документів у сфері гуманного поводження з тваринами, а також відобразив специфіку національного законодавства України в частині загального та спеціального природокористування [39].

Так, ст. 20 зазначеного Закону [34] встановлює правила поводження з мисливськими тваринами під час полювання на них. Зокрема, забороняються полювання, вилов та інші форми добування мисливських тварин, що мають дитинчат, не здатних до самостійного існування; у період розмноження, виховання потомства, а у випадку з мігруючими видами – під час їх повернення до місць розмноження; вагітних самок; дитинчат, не здатних до самостійного існування; під час переправи наземних тварин через водоймища; у заповідниках, національних природних парках та регіональних ландшафтних парках для наукових, екопросвітницьких цілей без відповідних етичних експертиз; тварин, що зазнають лиха (переправляються кригою, рятуються від бурі, пожежі, снігопаду, розливу, снігової лавини, потерпають від голоду, потрапляють на ожеледицю, наст, до глибокого снігу на обмерзлих птахів, які знаходяться в ополонках; на тварин в інших місцях надзвичайних ситуацій); на тварин, які знаходяться у безпорадному стані (нелютний молодняк (хлопунків), молодняк звірів).

Чинним Законом України «Про захист тварин від жорстокого поводження» забороняється: полювання у формі видовищних заходів, що передбачають

переслідування, умертвіння, передсмертні агонії тварин, використання при цьому інших тварин для умертвіння диких тварин; використання тварин із заподіянням їм страждань як живої приманки під час полювання, вилові та інших формах добування диких тварин; розорювання або в інший спосіб пошкодження, ліквідація природних місць мешкання диких тварин (нір, барлогів, гнізд тощо); використання ведмедів та вовків на мисливських випробувальних станціях, а також для проведення іспитів, змагань і притравки мисливських собак [34].

Чинний Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [34] за принципами і багатьма положеннями узгоджується з «Конвенцією про збереження тваринного світу і природного середовища існування в Європі» (1979 р.) [10].

Застосувавши до вищезазначених норм-заборон, що містяться в Законні України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [34] принцип *антиномії*, отримаємо комплекс ознак жорстокого поводження з дикими тваринами, що дозволить застосовувати їх в судочинстві для обґрунтованої кваліфікації правопорушень у сфері охорони природи, в т.ч. фауни. Ми запропонували вважати дії, протилежні тим, які регламентовані в ст. 20 Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [4], як *кваліфікуючі ознаки правопорушення* щодо жорстокого поводження з тваринами [46].

Підзаконним нормативно-правовим актом щодо диких тварин є «Порядок утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах», затверджений в 2010 році [34]. Він встановлює механізм утримання, використання диких тварин, у тому числі занесених до Червоної Книги України або які є об'єктами регулювання Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори, що знаходяться під загрозою зникнення (*CITES*), у неволі або в напіввільних умовах, визначає права й обов'язки

власників диких тварин, а також контроль у цій сфері. Для певних видів (груп видів диких тварин) може встановлюватися окремий порядок, відповідно до чинного законодавства.

Структура цього Порядку включає такі розділи: умови утримання та розведення диких тварин у неволі; транспортування й переміщення; профілактичні та протиепідемічні заходи; відчуження диких тварин; поховання або утилізація трупів; контроль та повноваження органів, підприємств та організацій у сфері утримання диких тварин. Крім того, в додатку до Порядку приведені мінімальні норми площ для утримання й розведення диких тварин.

Важливе значення в національному законодавстві відводиться, крім питань утримання та розведення диких тварин, питанням їх транспортування [48]. Так, 16 листопада 2011 року Кабінет Міністрів України, з урахуванням вимог «Європейської конвенції про захист тварин під час міжнародного перевезення», затвердив «Правила транспортування тварин», які встановлюють єдині вимоги до транспортування різних тварин, в т.ч. диких (папуг, сов, дрібних приматів, черепах, ящірок, змій, китоподібних, риби та інших гідробіонтів тощо), а також домашніх і сільськогосподарських. Чинні правила покликані забезпечити гуманне ставлення до тварин під час їх транспортування, запобігатимуть випадкам жорстокого поводження з ними [49].

Не дивлячись на значний прогрес у сфері нормативно-правового регулювання захисту тварин, в т.ч. і диких, від жорстокого поводження, воно потребує удосконалення. Так, на думку Д. О. Калмикова [9], Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [34] потребує чіткої структурної систематизації та уніфікації, усунення невідповідності назв окремих розділів та їх узгодження з фактичним нормативним наповненням; доповнити зазначений вище закон розділом про форми прояву жорстокого поводження з тваринами, а також сформулювати й наповнити змістом нові

статті цього закону, що витікають із міжнародно-правових актів, які набрали чинності в Україні; сформулювати загальні правила поводження з тваринами в залежності від специфіки їх використання людиною, адже залишаються не сформульовані загальні правила забезпечення благополуччя тварин, їх розведення, у т.ч. і для комерційного використання, дресирування тварин, виконання хірургічних втручань у тварин та їх ветеринарне обслуговування; не встановлені правила поводження з гідробіонтами (рибою, водними безхребетними), а також об'єктами бджільництва; чітко не визначений перелік діянь, котрі категорично заборонені чинним законодавством України, оскільки мають ознаки жорстокого поводження з тваринами.

За функціональним призначенням Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [34] має забезпечувати суспільство інформацією про загальні правила поводження з тваринами, залежно від виду спеціального використання, ветеринарно-санітарними правилами до розведення, утримання, транспортування й реалізації тварин, в т.ч. й диких, а також про діяння щодо тварин, які категорично заборонено вчиняти чинним законодавством України, вчинки, котрі належать до проявів жорстокого поводження з тваринами, а також забезпечити суд, правоохоронні органи та органи адміністративної юрисдикції інструментарієм щодо реалізації приписів ст. 299 КК України та ст. 89 КУпАП [9].

Таким чином, Україна поступово ратифікує та імплементує окремі міжнародно-правові стандарти щодо забезпечення благополуччя й захисту тварин, в т.ч. й диких, від жорстокого поводження, що в значній мірі сприяє правильному застосуванню положень статті 299 КК України та статті 89 КУпАП. Проте нині в Україні відсутня єдина концепція щодо стратегії удосконалення правового регулювання відносин щодо благополуччя тварин, спрямована на послідовне розв'язання практичних проблем в цій сфері. Це

зумовлює суперечливість нормативно-правових актів і, як наслідок, необізнаність або нігілізм людей стосовно захисту тварин, неоднозначність тлумачення окремих норм права в сфері захисту тварин від жорстокого поводження як правознавцями, так і зоозахисниками.

2.1 Distinguishing between factoring and assignment: conflicts of Ukrainian legislation

Укладання договорів відступлення права вимоги до боржника (цесія) є поширеними в господарській практиці України. Цьому поширенню сприяє, зокрема, використання договорів даного типу банками, що ліквідуються, – як мінімум тому, що строки масової ліквідації банків добігають кінця, а більшість банків внаслідок спротиву своїх контрагентів не встигає розпродати усі свої активи і належним чином сформуванати ліквідаційну масу. За таких умов, банки, що ліквідуються, відступають свої права вимоги до боржників третім особам (Новим кредиторам). Відступлення права вимоги використовується і в інших випадках. Разом із тим, боржники у багатьох випадках, з метою ухилитись від виконання зобов'язань, намагаються визнати договори відступлення права вимоги у судовому порядку недійсними, називаючи їх договорами факторингу, а Нового кредитора – фактором, який не є фінансовою установою (якщо він дійсно такою не є) та укладає договори факторингу незаконно.. На даний момент судова практика з приводу розмежування договорів факторингу і цесії є суперечливою [50, 51 та ін.], рішення судів є погано прогнозованими, що порушує принцип правової визначеності. Іноді концепцію сумнівного факторингу намагаються нав'язати і суб'єкти владних повноважень. Тому є актуальним пошук чітких критеріїв розмежування між факторингом і цесією.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 512 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ), кредитор у зобов'язанні може бути замінений іншою особою, зокрема, внаслідок передання ним своїх прав іншій особі за правочином (відступлення права вимоги). Відповідно до ч. 1 ст. 1077 ЦКУ, за договором факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги) одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату (у будь-який передбачений договором спосіб), а клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника).

Отже, за зовнішніми ознаками ці види договорів погано піддаються розрізненню: в обох випадках виникає Новий кредитор, якому первісний кредитор передає (відступає) право вимоги до боржника, після чого виконання зобов'язання повинно здійснюватися на користь Нового кредитора. Ця схожість не є уявною, інакше ми б не мали з цього приводу суперечливу судову практику, що віддзеркалюється також і у публікаціях спеціалістів [50, 51 та ін.]. У даній статті розглядається проблема, коли сторони укладають договір відступлення права вимоги в термінології та з метою, передбаченими п. 1 ч. 1 ст. 512 ЦКУ, а зацікавлені особи штучно визначають такі договори як договори факторингу.

Проблемі визначення факторингу присвячена низка робіт [50-59 та ін.]. В статтях [52-54] дані визначення факторингу незалежно від інших цивільно-правових угод. Так, у статті [54, с. 190] надано, на думку автора, авторське визначення договору факторингу, під яким запропоновано розуміти договір, за яким одна сторона (клієнт) відступає або зобов'язується відступити другій стороні (фактору) своє наявне або майбутнє право грошової вимоги до третьої особи (боржника), а фактор гарантує фінансування клієнта шляхом передання

або зобов'язання щодо передання грошових коштів у розпорядження клієнта за плату; надання інших послуг, пов'язаних із правом вимоги, що відступається.

При цьому у цих роботах не здійснюється порівняння з особливостями цесії, але аналіз наведеного визначення не дає переконливих критеріїв відмежування від останньої, а передання грошових коштів в обмін за відступлення права грошової вимоги, яке наявне у наведеному визначенні, притаманне і цесії. Як мінімум, цього явно недостатньо для захисту цесії в судах.

У статтях [55, 56], окрім стандартних визначень з національного українського законодавства, розглядаються також визначення факторингу з Конвенції¹⁴ УНІДРУА¹⁵ про міжнародний факторинг (Оттава, 28.05.1988 р.), відповідно до якого (визначення) операція вважається факторингом тоді, коли виконуються хоча б дві умови з чотирьох: 1) наявність кредитування у формі попередньої оплати боргових вимог; 2) ведення бухгалтерського обліку постачальника; 3) інкасація його заборгованості; 4) страхування постачальника від кредитного ризику. Разом із тим, національне українське законодавство не передбачає ознак 2-4 з даного переліку, а ознака 1 притаманна також і цесії. Натомість варто зазначити, що у статті [56] наголошується на ознаці цесії як фінансової операції, що, як буде показано нижче, є перспективним для більш-менш надійного відмежування факторингу від цесії.

У статті [57] проведено розмежувальні лінії між факторингом та іншими фінансовими інструментами, що мають за зовнішньою ознакою більшу або меншу подібність до факторингових операцій. Порівняння ознак наведено у таблиці 1 [57, с. 30].

---

¹⁴ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_210

¹⁵ УНІДРУА (ЮНІДРУА, UNIDROIT, франц. Institut international pour l'unification du droit privé; International Institute for the Unification of Private Law) – Міжнародний інститут з уніфікації приватного права. Джерело:
https://leksika.com.ua/18741114/legal/mizhnarodniy_institut_unifikatsiyi_privatnogo_prava

**Порівняння різних фінансових інструментів
для підприємств-постачальників**

Критерії порівняння	Факторинг	Кредит	Овердрафт	Позика	Цесія	Вексель	Форфейтинг	Дисконтування рахунків	ABL	Кредитування під заставу дебіторської заборгованості
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Цільовий характер	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
Право регресу	+/-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Необхідність повернення	-	+	+	+	-	-	-	-	-	+
Платність	+	+	+	+/-	+/-	+	+	+	+	+
Забезпечення /додаткові гарантії	-	+	-	+/-	-	-	+	-	+	+
Обмежений термін використання	-	+	+	+	-	-	-	+	-	+
Страховання ризиків	+	-	-	-	-	-	+	-	-	-
Додаткові послуги	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-

З цієї таблиці, зокрема, видно, що ознаки факторингу і цесії практично співпадають. Наведені розбіжності: страхування ризиків, надання додаткових послуг щодо обслуговування боргу (ведення бухгалтерського обліку, надання юридичних та інших послуг [57]), право регресу (як зазначає сам автор [57], у *деяких випадках* фінансовий агент зобов'язаний повернути боржнику грошові кошти, – для судової практики не мають принципового значення, оскільки за національним українським законодавством вказані ознаки обов'язковими ознаками факторингу не визнаються. Отже, завжди можна стверджувати, що конкретний договір цесії – це факторинг без зазначених необов'язкових умов.

З іншого боку, безоплатність цесії, безумовно, визнається тоді, коли відступлення права вимоги до боржника здійснюється точно за суму боргу. Натомість у випадку дисконту (різниці між номінальною вартістю вимоги, зазначеної у договорі, та її ринковою (дійсною) вартістю) вважається, що сумою оплати є цей дисконт. Зокрема, у п. 62 Постанови Великої Палати

Верховного Суду (далі – ВП ВС) від 11.09.2018 р. по справі № 909/968/16, провадження № 12-97гс18¹⁶, вказано: «Якщо право вимоги відступається *«за номінальною вартістю»* без стягнення фактором додаткової плати, то в цьому випадку відносини факторингу відсутні, а відносини сторін регулюються загальними положеннями про купівлю-продаж з урахуванням норм стосовно заміни кредитора у зобов'язанні».

У статтях [50, 51, 58, 59] ознаки факторингу і цесії порівнюються безпосередньо, у тому числі в контексті розмежування в судовій практиці. Показана суперечність відомої судової практики у зв'язку із відсутністю чітких та усталених критеріїв розмежування. У статті [59] започатковані нові підходи до створення такої судової практики, що знаходить продовження у даній статті.

Як зазначено у статті [59], аналіз судової практики доцільно розпочати із згаданої вище Постанови ВП ВС від 11.09.2018 р. по справі № 909/968/16, яка стала хрестоматійною щодо повсюдного цитування позивачами, відповідачами, судами різних інстанцій. У цій Постанові ВП ВС заявила претензію на формулювання універсальних критеріїв, які дозволяли б договори щодо переведення боргу віднести до договорів факторингу. Зокрема, у пункті 106 Постанови сформульований висновок щодо застосування норм права: *«договір факторингу є правочином, який характеризується тим, що: а) йому притаманний специфічний суб'єктний склад (клієнт – фізична чи юридична особа, яка є суб'єктом підприємницької діяльності, фактор – банк або інша фінансова установа, яка відповідно до закону має право здійснювати фінансові, в тому числі факторингові операції, та боржник – набувач послуг чи товарів за первинним договором); б) його предметом може бути лише право грошової вимоги (такої, строк платежу за якою настав, а також майбутньої грошової вимоги); в) метою укладення такого договору є отримання клієнтом*

---

¹⁶ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76860058>

фінансування (коштів) за рахунок відступлення права вимоги до боржника; г) за таким договором відступлення права вимоги може відбуватися виключно за плату; д) його ціна визначається розміром винагороди фактора за надання клієнтові відповідної послуги, і цей розмір може встановлюватись у твердій сумі; у формі відсотків від вартості вимоги, що відступається; у вигляді різниці між номінальною вартістю вимоги, зазначеної у договорі, та її ринковою (дійсною) вартістю тощо; е) вимоги до форми такого договору визначені у статті 6 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». Правочин, якому не притаманні перелічені ознаки, є не договором факторингу, а правочином з відступлення права вимоги».

Тобто, у даній конструкції факторинг визначається через суб'єктний склад сторін. Зокрема, при послідовній реалізації такого підходу слід дійти висновку, що якщо у фактичного правочину немає такої ознаки, як наявність у Нового кредитора статусу банку або іншої фінансової установи, **то такий договір апріорі є не договором факторингу, а є правочином з відступлення права вимоги.** Тобто при послідовному запровадженні такого підходу спори з цього приводу зникли б практично назавжди: якщо в договорі Новий кредитор не є фінансовою установою, то такий договір апріорі не є факторингом, а якщо Новий кредитор є фінансовою установою, то спору немає у будь-якому випадку, оскільки стороною договору, навіть якщо він є договором факторингу, беруть участь сторони належного суб'єктного складу.

Зокрема, такої позиції пропонує притримуватися В. Шерегі [51], наполягаючи, що фактично відсутні правові підстави для застосування до суб'єктів господарювання, що не є фінансовими установами та набувають на платній основі право вимоги до третіх осіб на підставі договорів відступлення права вимоги, незалежно від умов такого набуття (з дисконтом, премією або

без) норм Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». Аналогічна правова позиція, повідомляє В. Шерегі [51], викладена в постановках Верховного Суду України від 26.12.2011 р. у справі № 6-85цс11, від 30.05.2012 р. у справі № 6-48цс12, від 18.07.2012 р. у справі № 6-79цс12, від 05.11.2014 р. у справі № 6-132цс14 та Вищого господарського суду України від 26.09.2017 р. у справі № 910/20164/16, від 30.05.2017 р. у справі № 904/9738/16, від 20.03.2017 р. у справі №910/32809/15.

Разом із тим, вже у згаданій Постанові від 11.09.2018 р. по справі № 909/968/16 ВП ВС не підтримала дану конструкцію. Так, у даній справі Новим кредитором виступала юридична особа, яка тим не менш не була фінансовою установою. Однак ВП ВС у пункті 73 Постанови вказала: *«Наведене свідчить про те, що укладений між ПАТ «Мегабанк» та ТОВ «НІКІ» оспорюваний договір за своєю юридичною природою (незважаючи на його назву як договір про відступлення права вимоги) є договором факторингу. Цесія (уступка права вимоги) є одним з обов'язкових елементів відносин факторингу. Проте сама по собі назва оспорюваного у даній справі договору не змінює його правової природи»*. Однак це ніяк не відповідає пунктом 106 Постанови, оскільки статус фактора (надавача факторингової послуги) визнаний за особою, яка не є фінансовою установою, що суперечить підпункту а) пункту 106.

Водночас, ця Постанова відкрила певні можливості для Нових кредиторів – фізичних осіб уникати визнання за нами статусу фактора. Так, фізична особа апріорі не може набути статус фінансової установи, оскільки фізична особа не є установою. Отже, договір відступлення права вимоги на користь фізичних осіб нібито не може бути договором факторингу. З цим висновком кореспондується також положення пункту 51 аналізованої Постанови від 11.09.2018 р., де

вказано, що «з аналізу статей 512-518 Цивільного кодексу України можна зробити такий висновок щодо суб'єктного складу правочинів з відступлення права вимоги: відповідно до статті 2 цього Кодексу учасниками цесії можуть бути будь-яка фізична або юридична особа». Тобто, якщо Новим кредитором є не банк або інша фінансова установа, а є фізична особа, то такий договір апріорі і є саме договором цесії.

На цю ж позицію пристав і Касаційний цивільний суд (КЦС) Верховного Суду. Так, у Постанові від 20.02.2019 р. у справі № 128/639/17, провадження № 61-45112св18, цього суду, яка (Постанова) ґрунтується на міцному методологічному фундаменті Постанови ВП ВС від 11.09.2018 р. по справі № 909/968/16, вказано¹⁷: **«Отже, у правовідносинах сторін відсутні елементи договору факторингу, оскільки не встановлено факту фінансування фінансовою установою фізичної особи (клієнта) за відступлення права грошової вимоги, а навпаки, встановлено факт набуття права вимоги фізичною особою на підставі компенсації частини отриманого права вимоги.**

Згідно з положеннями пункту 1 частини першої статті 512 ЦК України кредитор у зобов'язанні може бути замінений іншою особою внаслідок, зокрема, передання ним своїх прав іншій особі за правочином (відступлення права вимоги). Відповідно до статті 514 ЦК України до нового кредитора переходять права первісного кредитора у зобов'язанні в обсязі і на умовах, що існували на момент переходу цих прав, якщо інше не встановлено договором або законом.

Таким чином, ОСОБА_2 правомірно на підставі договору цесії набула право вимоги за кредитним договором та забезпечувальними договорами. Підстави для визнання договору відступлення права вимоги, укладеного 30

---

¹⁷ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80330311>

травня 201 року, відсутні».

Разом із тим, у Постанові від 31.10.2018 р. у справі № 465/646/11, провадження № 14-222цс18¹⁸, ВП ВС визнала факторингом відступлення права вимоги і на користь фізичної особи. Правда, слід врахувати, що ухвалою КЦС від 18.12.2019 р. у справі № 638/22396/14-ц, провадження № 61-23099св18, визнане за необхідне¹⁹, з метою формування єдиної правозастосовчої практики у спорах щодо відступлення права вимоги за кредитним договором **за участю фізичної особи**, для забезпечення розумної передбачуваності судових рішень, відступити від описаної правової позиції Постанови від 31.10.2018 р. у справі № 465/646/11 ВП ВС і з цієї метою передати справу на розгляд ВП ВС. Ухвалою від 22.01.2020 р. ВП ВС, провадження № 14-16цс20, справа прийнята до розгляду ВП ВС²⁰, тому слід очікувати перегляд правової позиції ВП ВС щодо можливості визнання фізичної особи фактором.

Невизначеність цієї правової позиції негативно проявилася у справі № 160/8037/18. За обставинами цієї справи ТОВ уклало договори про відступлення права вимоги на користь фізичної особи. У Постанові від 21.01.2020 р. по даній справі, адміністративне провадження № К/9901/18968/19, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду дійшов висновку²¹, що ТОВ не мало права укладати такий договір, оскільки фізична особа не є банком або іншою фінансовою установою, які відповідно до закону мають право здійснювати факторингові операції (ліцензій та/або інших дозволів на надання фінансових послуг не отримував), тобто не може бути фактором за договором. При цьому колегія суддів Верховного Суду критично поставилася до того, що «суди попередніх інстанцій під час вирішення цього

---

¹⁸ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81139169>

¹⁹ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86654389>

²⁰ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87393470>

²¹ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87079674>

спору обмежились дослідженням правової природи та встановлення відмінностей між договором факторингу та договором відступлення права вимоги (цесії), з урахуванням позиції ВП ВС, висловленої у постанові від 11.09.2018 р. у справі № 909/968/16 з цих питань», однак сама колегія на позицію ВП ВС не пристала, погодившись із неможливістю відступлення права грошової вимоги на користь фізичної особи. Одночасно ця Постанова прийнята і врозріз з Постановою КЦС від 20.02.2019 р. у справі № 128/639/17.

Враховуючи викладене, доцільно б було знайти строгий критерій відмежування факторингу від цесії, який би (критерій) сприяв стабілізації судової практики.

Варто зазначити, що у згаданій Постанові ВП ВС від 11.09.2018 р. намічений підхід до створення такого критерію. Так, у цій Постанові Палата посилається на визначення факторингу як фінансової послуги:

*«57. Згідно з пунктом 5 частини першої статті 1 Закону [«Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»], фінансова послуга – це операції з фінансовими активами, що здійснюються **в інтересах третіх осіб** за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – і **за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів**, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.*

58. За змістом пункту 11 частини першої статті 4 Закону [«Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»] факторинг є фінансовою послугою».

Отже, на нашу думку, якщо зацікавлена особа приписує Новому кредитору статус фактора, тобто надавача фінансових послуг, то ця особа повинна довести, що Новий кредитор придбавав права вимоги **в інтересах третіх осіб** та/або **за рахунок коштів, залучених від інших осіб**. В іншому

випадку немає підстав вважати спірний договір факторинговим, оскільки оплата за переданими правами вимоги власними коштами та у власних інтересах позбавлена ознаки факторингу як фінансової операції. До аналогічно висновку приходила також колегія суддів КЦС у Постанові від 06.02.2019 року у справі № 501/5876/13-ц, провадження № 61-26311св18. У пункті 48 цієї Постанови вказано²²: *«Отже, у правовідносинах сторін відсутні елементи договору факторингу, оскільки не встановлено факту фінансування фінансовою установою фізичної особи (клієнта) за відступлення права грошової вимоги, а навпаки, встановлено факт набуття права вимоги **фізичною особою** на підставі компенсації частини отриманого права вимоги».*

Крім того, якщо Новий кредитор використовує для придбання права вимоги виключно власні кошти і від власного імені, то для доведення його статусу як фактору, а операції як фінансової (факторинг) предметом доказування повинен бути той факт, що ця операція здійснювалася з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів, а не для отримання певного блага у власних інтересах, наприклад, квартири, яка є предметом іпотеки. В цьому сенсі слід також звернутися до Постанови КЦС від 14.11.2019 р. у справі № 759/9947/16-ц, провадження № 61-6554св19, де зазначено, що *«за предметом договору, під час цієї може бути відступлене право як грошової, так і не грошової (роботи, товари, послуги) вимоги... Предметом договору факторингу може бути лише право грошової вимоги... (стаття 1078 ЦК України)».*

З аналізу сутності фінансової операції можуть бути додатково висловлені заперечення проти визнання фактором фізичної особи, яка не є підприємцем. Так, відповідно до ч. 1 ст. 5 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», фінансові послуги

---

²² <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79957406>

надаються фінансовими установами, а також, якщо це прямо передбачено законом, фізичними особами – підприємцями. Отже, якщо фізична особа уклала договір відступлення права вимоги не як підприємець, то такий договір не можна розглядати як спрямований на надання фінансової послуги, у той час, як договір цесії в якості Нового кредитора може укласти будь-яка особа, що цілком відповідає також і згаданому вище пункту 51 аналізованої вище Постанови ВП ВС від 11.09.2018 р., де вказано, що *«учасниками цесії можуть бути будь-яка фізична або юридична особа»*.

Крім того, принципову особливість має ситуація з відступленням права вимоги банками у процесі їх ліквідації. Так, рішенням виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (далі – ФГВ ФО) від 28.03.2016 р. № 434, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 21.04.2016 р. за № 612/28742, затверджене Положення про порядок відбору осіб, які можуть виконувати роботи (надавати послуги) неплатоспроможним банкам або банкам, що ліквідуються Фондом²³ (діє в редакції рішення виконавчої дирекції Фонду від 09.02.2017 № 491).

Відповідно до пункту 1 Розділу 1 цього Положення, передбачаються такі види послуг неплатоспроможним банкам або банкам, що ліквідуються: юридичні консультанти; стягнення простроченої заборгованості позичальників та інших боржників банку; послуги онлайн-сервісу для погашення кредитів позичальників неплатоспроможних банків або банків, що ліквідуються, за допомогою платіжних карток та інші послуги онлайн-сервісу; послуги віртуальної кімнати даних; архівування документів; оцифрування (сканування) документів; брокерські послуги з продажу цінних паперів; фінансові консультанти (у тому числі щодо ведення бухгалтерського обліку та супровід ведення реєстру вимог кредиторів); організація відкритих торгів (аукціонів);

---

²³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0612-16>

аудиторські послуги; радник уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб; суб'єкти оціночної діяльності; інші напрями.

У цьому переліку жодних фінансових (факторингових) послуг для неплатоспроможних банків або банків, що ліквідуються, не передбачається. І навіть якщо уявити собі, що ці послуги входять у склад «інших послуг», то відсутність спеціального відбору для надання будь-яких послуг банку, що ліквідується, виключає тлумачення придбання права вимоги як факторинг, тобто фінансову **послугу**.

За таких умов доречно звернутися до позиції, висловленої у Постанові²⁴ від 10.04.2019 р. у справі № 522/9066/16, провадження № 61-1746св17, Верховного Суду у складі колегії суддів КЦС, у якій (Постанові) вказано: *«Доводи касаційної скарги про те, що фактор для надання фінансової послуги повинен бути включений до державного реєстру фінансових установ, а ОСОБА_6 не є фінансовою установою та не має відповідної ліцензії для надання фінансових послуг, не заслуговують на увагу, оскільки спірний договір установлює зобов'язання нового кредитора щодо самостійного стягнення боргу за кредитним договором і не передбачає надання фінансових послуг під відступлення права грошової вимоги»*.

Натомість організація та продаж майна банків, що ліквідуються, здійснюється по іншому нормативному акту – Положенню щодо організації продажу активів (майна) банків, що ліквідуються, затвердженому Рішенням виконавчої дирекції ФГВ ФО від 24.03.2016 р. № 388, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 20.04.2016 р. за № 606/28736 (діє в редакції рішення виконавчої дирекції ФГВ ФО від 05.05.2017 № 1872)²⁵. Звичайно, у даному Положенні мова йде виключно про продаж активів, і **про жодні**

---

²⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81360204>

²⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0606-16>

факторингові послуги не йдеться.

Крім того, варто зазначити також наступне. Згідно із ч. 3 ст. 1079 ЦКУ, фактором *може бути банк або інша фінансова установа*, яка відповідно до закону має право здійснювати факторингові операції.

З іншого боку, згідно із пунктом 5.11 Положення про виведення неплатоспроможного банку з ринку (в редакцій станом на 21.05.2016 р.), затвердженого Рішенням виконавчої дирекції ФГВ ФО від 05.07.2012 р. № 2, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 14.09.2012 р. за № 1581/21893, реалізація майна банку шляхом відступлення прав вимоги за кредитними договорами та договорами забезпечення виконання зобов'язання здійснюється шляхом проведення відкритого конкурсу між фінансовими установами **(банками та небанківськими фінансовими установами**, які відповідно до своїх установчих документів та ліцензій мають право надавати кредити, крім кредитних спілок)²⁶. Тобто, тут, дійсно, простежується орієнтація на суб'єктний склад сторін саме договорів факторингу.

Однак Рішенням виконавчої дирекції ФГВ ФО від 20.11.2016 р. № 2525 «Про внесення змін до Положення про виведення неплатоспроможного банку з ринку», зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 13.12.2016 р. за № 1581/21893²⁷, із цитованого вище пункту 5.11 виключені слова «між фінансовими установами...» і далі по тексту. А це означає, що орієнтація на суб'єктний склад сторін саме договорів факторингу при відступленні прав вимоги банками, що ліквідуються, визнана помилковою, що, в свою чергу, означає, що договори при відступленні прав вимоги банками, що ліквідуються, не є договорами факторингу, інакше усі такі договори нібито «факторингу», укладені не-фінансовим установами, були б «приречені» на визнання їх

---

²⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1581-12/ed20160521>

²⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1611-16#n5>

недійсними. Крім того, такий підхід цілком відповідає згаданому вище пункту 51 аналізованої вище Постанови ВП ВС від 11.09.2018 р., де вказано, що *«учасниками цесії можуть бути будь-яка фізична або юридична особа»*, що і враховано у Рішеннях виконавчої дирекції ФГВ ФО від 20.11.2016 р. № 2525.

У цьому сенсі слід також звернутися до Постанови від 31.01.2018 р. у справі № 910/7038/17 Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду²⁸, де вказано, що *«відступлення права вимоги (цесія)... відбувається шляхом укладення договору між первісним кредитором та новим кредитором. Договір відступлення права вимоги може бути як безоплатним, та і оплатним. У останньому випадку на відносини цесії розповсюджуються положення про договір купівлі-продажу, оскільки ст. 656 ЦК України передбачено, що предметом договору купівлі-продажу може бути право вимоги, якщо вимога не має особистого характеру. До договору купівлі-продажу права вимоги застосовуються положення про відступлення права вимоги, якщо інше не встановлено договором або законом.*

Норми цивільного права не встановлюють суб'єктних обмежень як щодо договору купівлі-продажу права вимоги, так і до договору відступлення права вимоги, адже ці договори за своєю правовою суттю є цивільно-правовими зобов'язаннями сторін та не мають відношення до спеціальних галузей права, тож регулюються цивільним законодавством».

Таким чином, є підстави стверджувати, що у випадку, коли Новий кредитор придбаває права вимоги за власний рахунок, у власних інтересах і для отримання конкретного блага, підстави встановлювати відносини факторингу як фінансової послуги відсутні. Крім того, придбання права вимоги у банку, що ліквідується, ні за яких умов не може вважатися послугою такому банку, оскільки перелік послуг, що надаються банку, суворо обмежений. Крім того,

---

²⁸ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71945526>

Рішенням виконавчої дирекції ФГВ ФО від 20.11.2016 р. № 2525 визнано, що покупцем за договорами відступлення прав вимоги банками, що ліквідуються, може бути будь-яка особа, а не тільки банк чи небанківська фінансова установа, що означає, що такі договори є договорами цесії, а не договорами факторингу, інакше усі такі укладені договори нібито «факторингу» були б «приречені» на визнання їх недійсними.

SECTION 3. CONSTITUTIONAL LAW; MUNICIPAL LAW

3.1 Parliamentary responsibility of a member of the government: constitutional aspect

Однією з ознак змішаних та парламентських республік а також парламентарних монархій є відповідальність уряду перед парламентом, його підзвітність та підконтрольність органу законодавчої влади. Така ознака зазвичай знаходить закріплення в Основному Законі держави. Зокрема, згідно з ч. 2 ст. 113 Конституції України, Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених Конституцією [60]. Підзвітність та підконтрольність уряду органу законодавчої влади надає можливість парламенту застосувати щодо вищого органу виконавчої влади, а в деяких випадках щодо окремих членів уряду, різноманітні форми парламентської відповідальності.

Правова природа парламентської відповідальності уряду має політико-правовий характер. На думку С. Сороки, парламентською відповідальністю є механізм, який відповідає принципу поділу влади, що вимагає узгодженої співпраці законодавчої та виконавчої влади [61]. В.В. Маклаков під цим терміном розуміє сукупність взаємовідносин між парламентом та урядом, які можуть призвести до відставки останнього [62, с. 676]. Схожу точку зору має Р.М. Павленко [63, с. 25]. Як вважає Н. Лихачов, під парламентською відповідальністю уряду слід розуміти відповідальність, яка може мати як юридичний, так і політичний характер, та полягає в прийнятті парламентом рішення щодо відставки уряду або його окремих членів в порядку і формах,

передбачених конституцією та законами держави з метою забезпечення стабільності та ефективності функціонування виконавчої влади [64, с. 135].

Парламентська відповідальність уряду може мати як колективний, так і індивідуальний характер. Правова природа колективної відповідальності уряду полягає в тому, що у разі недовіри голові вищого органу виконавчої влади у відставку йде весь його склад. На відміну від колективної відповідальності, індивідуальна передбачає, що у відставку йде окремий член уряду – міністр що втратив довіру, тоді як увесь інший персональний склад вищого органу виконавчої влади продовжує функціонувати.

В деяких державах можлива лише колективна парламентська відповідальність уряду. Зокрема, згідно зі ст.ст. 67-68 Основного Закону ФРН Бундестаг може висловити недовіру лише федеральному канцлеру [65]. В інших – поряд з колективною відповідальністю досить часто застосовується індивідуальна. Предметом нашого монографічного дослідження є саме інститут індивідуальної парламентської відповідальності члена уряду.

Парламентська відповідальність реалізується у певних формах. Найбільш поширеними формами парламентської відповідальності окремого члена уряду є такі, як: резолюція (вотум) недовіри члену уряду у разі втрати ним довіри парламенту; процедура імпічменту щодо члену уряду за здійснене правопорушення. Конституційно-правова природа цих двох форм парламентської відповідальності члена уряду має суттєві відмінності, які ми розкриємо нижче.

Досить поширеною формою індивідуальної парламентської відповідальності є вотум (резолюція) недовіри члену уряду. У разі застосування цієї форми у відставку йде лише той міністр, що втратив довіру парламенту, а всі інші міністри продовжують виконувати свої функції.

Зокрема, згідно зі ст. 159 Конституції Польської Республіки Сейм може висловити недовіру міністру. Пропозиція щодо висловлення недовіри може бути внесена не менше ніж 69 депутатами. Пропозицію про прийняття постанови може бути поставлено на голосування не раніше ніж через 7 днів після її внесення. Президент Республіки відкликає міністра, якому Сейм висловив недовіру більшістю голосів повноважного числа депутатів [66]. Відповідно до з ч. ч. 1, 2 ст. 113 Конституції Республіки Хорватія за пропозицією не менш як однієї п'ятої депутатів Палати представників Хорватського Сабору може бути поставлено питання про довіру голові Уряду, окремому члену Уряду або Уряду в цілому. Якщо висловлено недовіру окремому члену Уряду, голова Уряду може замість нього запропонувати іншого кандидата Палаті представників з пропозицією про висловлення довіри чи подати у відставку [67]. Статтею 65 Конституції Латвійської Республіки передбачається, що якщо Сейм виражає недовіру Президенту міністрів, то у відставку йде весь кабінет. Якщо недовіру виражено окремому міністру, останній подає у відставку, а на його посаду Президент міністрів має запросити іншу особу [68].

Крім вищезазначених держав, право винесення вотуму (резолуції) недовіри окремому члену уряду закріплено також конституціями Австрії, Греції, Данії, Португалії, Словенії, Фінляндії, Швеції та ін.

В деяких з цих зарубіжних держав винесення вотуму (резолуції) недовіри окремому члену уряду є наслідком застосування такої форми парламентського контролю, як інтерпеляція. Зокрема, в Фінляндії, група депутатів чисельністю не менше двадцяти осіб може внести в Парламент інтерпеляцію, адресовану або Державній Раді, або міністру з питань, що віднесені до їх відання. Відповідь на інтерпеляцію має бути подана на пленарному засіданні Парламенту протягом п'ятнадцяти днів з дня повідомлення про інтерпеляцію. По закінченню

обговорення інтерпеляції проводиться голосування про довіру Державній Раді або міністру, якщо під час обговорення було висунуто пропозицію про висловлення недовіри Державній Раді або міністру (параграф 43 Конституції Фінляндії) [69]. В Республіці Словенія група чисельністю не менше десяти депутатів може виступити в Державних зборах з інтерпеляцією з приводу діяльності уряду або окремого міністра. Якщо після обговорення інтерпеляції більшість депутатів висловить недовіру уряду або окремому міністру, Державні збори зміщує уряд або міністра (ст. 118 Конституції Словенії) [70].

Запровадження в конституційно-правовій практиці цих та інших держав індивідуального вотуму (резолюції) недовіри обумовлено наступними обставинами:

- за умови застосування індивідуального вотуму недовіри у відставку йде лише той міністр, який втратив довіру, тоді як весь інший персональний склад уряду продовжує функціонувати і необхідності формування нового складу вищого органу виконавчої влади не виникає;

- одним з наслідків відставки всього складу уряду є можлива урядова криза, у разі відставки одного міністра такої кризи не виникає.

Ще однією формою індивідуальної парламентської відповідальності є імпичмент члена уряду. Найчастіше цю форму характеризують як процедуру притягнення парламентом до відповідальності вищих посадових осіб у випадках вчинення ними певних злочинів [71, с. 17]; або спеціальну процедуру обвинувачення за рішенням парламенту вищих посадових осіб держави (президентів, міністрів) у випадку порушення ними законів даної країни [72, с. 47]. Ця форма парламентської відповідальності уряду також є досить поширеною та застосовуються в таких державах, як Австрія, Бельгія, Великобританія, Данія, Іспанія, Польща, Румунія, Словенія, США, Франція та ін.

Відмінність між імпічментом члена уряду та резолюцією (вотумом) недовіри члену уряду полягає в наступному. По-перше, якщо вотум (резолюція) недовіри як форма парламентської відповідальності уряду застосовується в парламентських та змішаних республіках або парламентських монархіях, усунути міністра з посади шляхом процедури імпічменту можливо й в президентських республіках (США).

По-друге, вотум (резолюція) недовіри має політичний характер, не передбачає конкретних (визначених конституцією чи законом) підстав застосування і полягає в оцінці органом законодавчої влади діяльності члену уряду. Імпічмент міністра має юридичну природу та застосовується у разі, якщо він під час виконання своїх повноважень порушує конституцію, закони держави, вчиняє злочин тощо.

Підстави застосування процедури імпічменту щодо члену уряду можуть мати різноманітний характер. В деяких державах це вчинення певного злочину, окремої категорії злочинів або будь-якого злочину (Іспанія, Чехія, Угорщина, Фінляндія). Наприклад, в Іспанії члени уряду можуть бути притягнені до відповідальності за державну зраду або за вчинення будь-якого злочину проти безпеки держави.

В інших – підставами застосування процедури імпічменту може бути не тільки злочин, але й порушення конституції, інших законів, недостойна поведінка тощо (Греція, Мальта, Польща, Словенія, Франція). Зокрема, у Франції члени Уряду несуть відповідальність за діяння, вчинені ними при здійсненні повноважень, які кваліфікуються на момент вчинення як злочини або проступки (ст. 68-1 Конституції Франції) [73, с. 44]. В Польщі підставою для процедури імпічменту щодо члена Ради Міністрів є порушення Конституції або законів, а також за злочини, вчинені у зв'язку з займаною посадою (ч. 1 ст. 156 Конституції Польської Республіки) [76].

В деяких парламентських монархіях підставою застосування імпічменту є контрасигнація відповідним міністром акту монарха (Данія, Бельгія, Великобританія). Як приклад можна навести Конституцію Бельгії, стаття 106 якої зазначає: «будь-який акт Короля не може мати сили, якщо він не контрасигнований міністром, який тим самим несе за нього відповідальність» [74].

По-третє, процедура імпічменту зазвичай має досить складний характер і на відміну від вотуму (резолуції) недовіри, в її реалізації беруть участь не тільки парламент, але й інші державні органи: органи судової влади, органи конституційної юрисдикції, спеціально створені для здійснення цієї процедури органи тощо. При цьому не завжди остаточне рішення щодо усунення міністра з посади приймається парламентом.

В деяких державах процес притягнення члена уряду до парламентської відповідальності у формі імпічменту та прийняття остаточного рішення здійснюється парламентом (США, Фінляндія). Зокрема, в Фінляндії рішення про притягнення до відповідальності члена Державної Ради приймає Парламент, заслухавши думку Конституційної комісії щодо невідповідності закону дій члена Державної Ради. До прийняття рішення Парламент пропонує члену Державної Ради дати свої пояснення. При розгляді даної справи комісія повинна бути в повному складі (ч. 2 параграфу 114 Конституції Фінляндії) [69].

В інших – парламент або палата парламенту виступає суб'єктом звинувачення, а остаточне рішення приймається спеціальним органом, створення якого передбачається конституцією (Франція, Польща). Так, згідно зі ст.ст. 68-1, 68-2 Конституції Франції члени Уряду підсудні Суду Республіки [73]. Цей державний орган складається з п'ятнадцяти суддів: дванадцять членів Парламенту, яких обирають з власного складу нарівно Національні збори і

Сенат після кожного повного або часткового оновлення відповідної палати, і трьох суддів Касаційного суду, один з яких головує в Суді Республіки.

Є держави, в яких остаточне рішення щодо усунення члена уряду з посади приймається органом конституційної юрисдикції (Словенія) або судовою владою (Іспанія, Румунія). Зокрема, згідно зі ст. 102 Конституції Іспанії голова та інші члени Уряду підлягають кримінальній відповідальності перед Кримінальною Палатою Верховного Суду. Звинувачення в зраді або в будь-якому злочині проти безпеки Держави під час здійснення членами Уряду своїх повноважень може бути пред'явлено лише з ініціативи однієї чверті частини членів Конгресу і за згодою абсолютної більшості голосів його членів [75].

По-четверте, оскільки підставою застосування щодо члена уряду процедури імпічменту є порушення норм права (порушення конституції, законів, вчинення злочину та ін.) разом з притягненням до конституційно-правовою відповідальності від може бути притягнутий й до інших видів юридичної відповідальності (адміністративної, кримінальної тощо).

Досвід застосування двох вищезазначених форм парламентської відповідальності члена уряду в зарубіжних державах свідчить, що ці форми застосовуються досить рідко. Наприклад, в Естонії з 2005 року було розглянуто п'ять офіційних пропозицій щодо вотуму недовіри членам уряду. Однак був винесений лише один з них у 2005 році щодо міністра юстиції К. Вахера. В Польщі з ініційованих 31 індивідуальних вотумів недовіри, 21 не був розглянутий, а 10 не були підтримані депутатами. У Швеції ця форма парламентської відповідальності була застосована у 1985 році щодо міністра закордонних справ Л. Будстрема. Прикладом застосування імпічменту щодо членів уряду можна навести намагання усунення з посади в порядку

вищезазначеної процедури прем'єр-міністра Таїланду Їнглак Чинават у 2013 році (в парламенті не вдалося набрати достатньої кількості голосів).

Така ситуація обумовлена двома обставинами: або ініційовані вотум (резолуція) недовіри чи імпічмент щодо члена уряду не підтримується самими парламентарями, або намагання застосування вищезазначених форм парламентського контролю призводить до того, що міністр сам подає у відставку ще до прийняття рішення з цього питання.

Статтею 87 Конституції України не передбачено можливості застосування вищезазначених форм парламентської відповідальності щодо окремого члена уряду. Однак, згідно з п. 12 ст. 85 Конституції України Верховна Рада України має право приймати рішення щодо відставки членів Кабінету Міністрів України [60]. Також це право закріплено в п. 4 ч. 1 ст. 18 Закону України “Про Кабінет Міністрів України”, згідно з яким член Кабінету Міністрів України може бути звільнений з посади Верховною Радою України за власною ініціативою [76]. Таке звільнення за своєю суттю є індивідуальною резолюцією (вотумом) недовіри. У зв'язку з проведеним вище аналізом, вважаємо за доцільне закріпити в Конституції України, що пропозиція щодо висловлення резолюції недовіри члену Кабінету Міністрів України може бути внесена не менш як однією третиною народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, а міністру оборони та міністру закордонних справ також Президентом України та прийнята більшістю від конституційного складу Верховної Ради України.

Крім того, на нашу думку, в Україні потребує запровадження на конституційному рівні така форма парламентської відповідальності члена уряду, як імпічмент. Підставою конституційно-правової відповідальності члена уряду у цьому разі має бути встановлений факт правопорушення з його боку, передбачений конституційним законодавством. Також особливу увагу

необхідно приділити закріпленню механізму реалізації процедури імпічменту щодо члена уряду на законодавчому рівні.

3.2 Local self-government and decentralization in Jordan

У наш час Йорданія проводить ряд заходів з метою децентралізації та широкого залучення громадян до процесу прийняття рішень, як на місцевому, так і на національному рівнях. Сучасні зміни розпочалися із залучення широкого кола суб'єктів до обговорення процесів децентралізації та оновлення законодавства. Усі реформи в країні проходять під гаслом демократизації.

При згадуванні ісламської демократії обов'язково відзначається принцип «шура» – суспільне обговорення, консультація, консультативна рада. Принцип «шура», по своїй суті є неінституційним, оскільки Коран не передбачає конкретного інституту, через який має відбуватися суспільне обговорення. Головне, щоб ісламська община будь-яким чином висловлювала свою позицію. Принцип шура, є не «фасадом», а реально діючим механізмом (Демченко А. В. 2010) [77].

Слід враховувати, що процеси децентралізації та реформування місцевого самоврядування відбуваються шляхом поєднання інститутів західної демократії з традиційними для арабського світу державно-правовими та релігійними інститутами. Слід відзначити, що Конституції монархій Арабського Сходу не містять розділи про місцеве самоврядування. Однак, згадка про цей інститут є в Конституції Йорданії. Так, у Главі восьмій «Загальні положення» відзначено, що керівництво муніципалітетами і місцевими справами здійснюється муніципальними і місцевими радами відповідно до спеціального закону (ст.121) [78]. Таким чином це питання регулюється органічним законом, що означає

компетенцію парламенту у визначені статусу органів місцевого самоврядування.

Що стосується адміністративно-територіального поділу Королівства Йорданія, створення урядових відомств, їх класифікація, створення, порядок діяльності, порядок призначення та звільнення державних службовців, межі їх компетенції та повноваження визначаються положеннями, прийнятими Радою Міністрів за погодженням із Королем (ст. 120) [78]. Отже, питання організації та діяльності органів виконавчої влади визначаються Урядом та Королем.

Підготовка до проекту регіонального та місцевого розвитку розпочалася у 2004 р. Для розуміння змісту реформ слід зазначити, що Йорданія є унітарною державою, територія якої поділена на 12 одиниць – мухафаз (провінцій), включно зі столицею – м. Амман. Мухафази поділяються на дистрикти (райони) та субдистрикти. (About Jordan 2020) [79].

В умовах реформи широко обговорювався Закон «Про децентралізацію 2015 р.» (Law on Decentralisation № (49) of 2015). На підставі цього Закону було проведено вибори 2017 р., у результаті яких було сформовано 12 губернаторських рад (Governorate Concils), які включають обраних та призначуваних членів. 335 членів рад було обрано шляхом прямих виборів, і ще 45 членів призначено Радою Міністрів (Lawyer Esraa Mahadin et al. (2018:4) [80]. Даний порядок формування органів місцевого самоврядування є характерним для монархії Аравійського півострову, де одна частина представників ради обирається шляхом прямих виборів, а друга – призначається урядом, міністерством з питань муніципалітетів, або ж монархом.

Формування інституцій на місцевому рівні шляхом виборів в Йорданії відбулося вперше. Таким чином, було запроваджено абсолютно нову структуру управління місцевим розвитком (Lawyer Esraa Mahadin et al. (2018:4) [80].

Відповідно до Закону «Про децентралізацію 2015 р.» до повноважень Губернатора (Muhafedh) відноситься: керівництво, нагляд та забезпечення діяльності місцевих органів управління; забезпечення реалізації державної політики у своєму регіоні; координація діяльності відповідної ради (The governorate council) та муніципалітетів губернаторства, міністерств, урядових відомств та публічних установ; вжиття необхідних заходів для забезпечення виконання рішень ради і направлення їх на розгляд компетентних органів; забезпечення надання якісних послуг для громадян у співпраці із радою; виконання будь-яких інших повноважень чи обов'язків, що делеговані Урядом, Прем'єр-міністром або міністрами та ін. (Law on Decentralisation № (49) of 2015) [81].

У кожній мухафазі під головуванням губернатора (The Governor (Muhafedh) утворюється Виконавча рада (County Executive (Motasarif)). Кожен губернатор також має Раду Управління (Governorate Council), в якій 75 відсотків членів обираються громадянами, а решта членів призначаються Радою Міністрів за рекомендацією відповідного міністра. Рада обирається на чотири роки і здійснює наступні повноваження: затверджує проекти стратегічних та поточних управлінських планів мухафазы, реалізацію яких здійснює Виконавча рада; затверджує проект бюджету в межах, визначених Міністерством фінансів; здійснює контроль за виконанням річних бюджетів усіх муніципалітетів відповідної мухафазы та схвалює необхідні проекти надання послуг та розвитку (Lawyer Esraa Mahadin et al. (2018:4) [80].

Муніципальні ради обираються у відповідності до Закону «Про муніципалітети 2015 р.» (Municipalities Law of 2015). Це не єдиний і далеко не перший акт, який визначає статус місцевого самоврядування у цій державі. Завдяки значній ролі муніципалітетів у сфері надання різноманітних послуг громадянам та розвитку місцевих громад їх статус було врегульовано на рівні

закону. З моменту заснування Емірату Трансйорданії було визнано роль та значення муніципалітетів і у березні 1925 р. було прийнято Закон «Про муніципальні справи», який діяв до прийняття нового закону № 9 від 1938 р. та № 29 у 1955 р., відповідно до яких муніципальна рада розглядалася як місцева адміністрація в Йорданії та набула статусу юридичної особи з фінансовою та адміністративною незалежністю (Legislation, Laws and Rules (2020) [82].

У Законі «Про муніципалітети 2015 р.» в якості профільного міністерства згадується Міністерство у справах муніципалітетів, яке нині має назву Міністерство місцевої адміністрації. Муніципалітет – це місцева (громадська, міська) юридична установа, яка має фінансову та адміністративну незалежність. Її межі діяльності (кордони), функції та повноваження встановлюються, скасовуються та визначаються відповідно до положення цього Закону. Територія муніципалітету може бути поділена і створено місцеві ради за рішенням міністра, опублікованим в Офіційному віснику. Рішення також встановлює територіальні межі діяльності місцевої ради та кількість членів, що до неї обираються у кількості не менше п'ять членів. Член, що одержить найбільшу кількість голосів очолює місцеву раду.

Рада міністрів поділяє Великий Амманський муніципалітет (the Greater Amman Municipality) на місцеві ради. Кількість цих рад та їх відповідних членів визначається рішенням Ради Міністрів, опублікованим в Офіційному віснику, за умови, що кількість членів кожної місцевої ради становить не менше п'яти, включаючи голови місцевої ради. Голова місцевої ради є членом, який набрав найбільшу кількість голосів.

Є ряд особливостей столичного муніципалітету. Зокрема, Великим Амманським муніципалітетом управляє рада, кількість членів якої визначається Радою Міністрів, і вона складається з: Голів своїх місцевих рад за умови, що вони складають 75% від числа членів ради та призначених членів ради радою

міністрів за рекомендацією Міністра місцевої адміністрації (ст. 3). (Municipalities Law of 2015) [84].

Рада міністрів призначає мера Аммана з числа членів Ради Великого Амманського муніципалітету за рекомендацією Міністра. Рада скликається в будівлі муніципалітету на чергову сесію не рідше одного разу на тиждень на запрошення міського голови або його заступника у разі його відсутності, за винятком Ради муніципалітету Великого Амману, яка повинна скликати не рідше одного разу на місяць (ст. 4) (Municipalities Law of 2015) [84].

Реформа місцевого самоврядування та децентралізації відбувається паралельно, про що свідчать сучасні політичні процеси в Йорданії та законодавча діяльність. Обидва закони, які є нормативною основою забезпечення цих перетворень датуються 2015 роком. Після прийняття парламентом Йорданії Закону «Про децентралізацію 2015 р.», уряд пояснив, що цей акт направлений на впровадження принципу адміністративної децентралізації на рівні мухафаз, шляхом надання місцевим адміністраціям ширших повноважень. Ще однією важливою метою цього закону є розширення застосування інституту виборів при формуванні органів публічної влади та посилення участі громадськості у розробці рішень. (Lawyer Esraa Mahadin et al. (2018:4) [80, с.4].

Закон про децентралізацію містить безліч суперечностей з діючим законодавством. Громадські організації та інші суб'єкти політичних процесів припускають, що чинний закон не надає виборним радам реальних повноважень на місцях і відзначають конфлікт компетенцій між Радами мухафаз, Виконавчими радами та муніципалітетами (Lawyer Esraa Mahadin et al. (2018:4) [80, с. 4].

Представники рад губернаторів вважають, що вони наче опосередковують кілька світів і не належать до жодного. Вони обираються громадянами, але не

мають офіційної представницької функції. Вони уповноважені переглядати та затверджувати бюджети, плани розвитку, але не мають інструментів притягнення до відповідальності осіб, відповідальних за виконання програм або витрачання коштів бюджету. Громадяни вимагають від представників рад губернаторів представлення їх інтересів, але вони можуть лише запропонувати тільки те, що надається централізовано державою. Проект децентралізації є незавершеним і усі учасники цих процесів очікують на зміни законодавства (Lawyer Esraa Mahadin et al. (2018:12) [80, с. 12].

У лютому 2020 р. Нижня палата парламенту Йорданії - Палата депутатів передала Проект закону «Про місцеву адміністрацію» 2019 р. (далі - проект Закону 2019) до комітету з юридичних та адміністративних питань. Ініціатором створення законопроекту є Міністерство місцевої адміністрації. Метою цього законопроекту є посилення участі громадськості у прийнятті рішень та для кращого застосування децентралізації на рівні мухафаз. Рішення було прийняте на засіданні нижньої палати парламенту. Проект закону «Про місцеву адміністрацію» підсилює інтеграцію між радами мухафаз та муніципальними радами, визначаючи повноваження та завдання кожної ради таким чином, що сприяє розвитку у межах їх повноважень (Draft local administration law 2020) [84].

Проект Закону 2019 р. призначений замінити Закон «Про децентралізацію (Закон № 49 від 2015 р.) та Закон «Про муніципалітети» (Закон № 41 від 2015 р.). У зв'язку з цим він поєднує положення попередніх двох законів стосовно органів управління, муніципальних рад та місцевих рад. Він також покладає відповідальність за проект закону на нове Міністерство місцевої адміністрації та встановлює положення щодо муніципальної реструктуризації, фінансів та міжвідомчої співпраці.

Законопроект не має загальної преамбули, яка б описувала його мету або взаємозв'язок між окремими субнаціональними органами управління, окресленими. Однією із цілей Законопроекту може бути зменшення дублювання між завданнями та обов'язками губернаторів, муніципалітетів та місцевих рад. Ролі та обов'язки кожного з цих органів не були чітко визначені в попередньому законодавстві, що призвело до дублювання. Іншою метою є сприяння більшій децентралізації в Йорданії, визначеній як розширення можливостей місцевого населення шляхом розширення повноважень місцевих органів влади. (Enid Slack, Ron Kanter 2019) [85].

Отже, сучасні процеси демократизації у сфері місцевого самоврядування та децентралізації є незавершеними. Істотно змінено порядок формування місцевих органів виконавчої влади шляхом запровадження інституту виборів.

3.3 Relations between citizens, civil society and the state under the conditions of a pandemy: political and legal problems and prospects for development

Пандемия COVID-19 всколыхнула весь мир, выйдя на первое место в как в политической, так и в правовой повестке дня. Пока национальные правительства и международные организации без особого успеха ищут ответы на всё новые вызовы, порождаемые новым коронавирусом, социально-экономические, общественно-политические и технологические преобразования все более радикально и бесповоротно меняют устои организации общества и государства во всех уголках мира.

Обратимся к наиболее существенным изменениям в отношениях между личностью (гражданином), гражданским обществом и государством, имеющим вполне осязаемое политико-правовое измерение и приводящим к необратимым последствиям для современной демократии.

Прежде всего, следует отметить тенденцию к централизации власти, всё более отчетливо проявляющуюся на фоне сужения демократических свобод. Как отмечают многие исследователи, пандемия вполне закономерно ведет к быстрому расширению полномочий исполнительной власти, доминированию единоначалия над коллегиальностью, поскольку требует оперативного принятия властных решений и персональной ответственности за их исполнение. В течение весны 2020 года, под предлогом развертывания борьбы с коронавирусной инфекцией, многие государства ограничили проведение массовых акций, в т.ч. общественных собраний, митингов, демонстраций, ограничили свободу передвижения, а более пятидесяти государств мира прибегли к введению режима чрезвычайного положения. Естественно, тяжелая эпидемиологическая ситуация требует жестких, порой чрезвычайных мер. Но такие меры должны соответствовать базовым критериям необходимости, гласности и пропорциональности. Не менее важно, чтобы они были ограничены во времени и пространстве, а также подвергались контролю и надзору как со стороны компетентных органов государства, так и мониторингу со стороны институтов гражданского общества. Не вызывает сомнений тот факт, что некоторые правительства не преминут воспользоваться разгорающимся кризисом для упрочения своих позиций на политической арене и подавления оппозиционных сил и настроений. В итоге, пандемия может привести к усилению репрессий в и без того закрытых политических системах, ускорению демократического отступления в несовершенных демократиях и дальнейшему укреплению исполнительной власти в демократических странах.

Авторитарные лидеры (главы государств и правительств) используют кризис в собственных интересах, для ослабления и без того хрупкой конституционной системы сдержек и противовесов, для разрушения механизмов демократического контроля, тем самым обеспечивая себе

доминирующие позиции. В Венгрии, например, новый закон предоставляет правительству почти диктаторские полномочия, позволяя премьер-министру Виктору Орбану действовать в вопросах борьбы с пандемией по собственному усмотрению, без какого-либо контроля со стороны парламента. На Филиппинах парламент принял закон о предоставлении президенту Родриго Дутерте почти неограниченных чрезвычайных полномочий. Аналогичным образом, в Камбодже новый законопроект о чрезвычайном положении в стране предоставляет правительству неограниченный доступ к вооруженным силам, одновременно резко ограничивая политические права граждан.

Некоторые власти уже используют кризис – и свои чрезвычайные полномочия – для ограничения основных прав и свобод граждан. Одной из наиболее четко проявляющихся тенденций является усиление контроля над свободой слова и средствами массовой информации, осуществляемое под вывеской борьбы с «дезинформацией» о коронавирусе. Так, правительство Китая подвергло цензуре информацию о своих мерах, принятых в ответ на пандемию, и задержало журналистов, которые сообщили о вспышке инфекции. В Таиланде рядовые граждане и журналисты, подвергающие критике действия правительства по преодолению кризиса, сталкиваются с судебными исками и запугиванием со стороны правительства. Правительство Египта недавно вынудило репортера «Guardian» покинуть страну после того, как она поставила под сомнение официальное количество официально зарегистрированных в этой стране случаев заболевания коронавирусом. В Иордании премьер-министр получил полномочие приостановить свободу слова.

Современный кризис также стимулирует все более интенсивное использование правительствами новых технологий слежения. Например, в Израиле и Южной Корее правительства уже используют данные о местонахождении смартфонов для отслеживания тех граждан, которые могли

быть подвержены воздействию вируса. В Гонконге вновь прибывшие должны носить электронные браслеты для отслеживания своего местоположения, Сингапур проводит тщательный поиск контактов и публикует подробную информацию о каждом известном случае заболевания коронавирусом. Хотя усиление контроля над гражданами само по себе не является антидемократическим, риски политического злоупотребления этими новыми мерами являются весьма значительными, особенно если они санкционированы и применяются без соответствующих мер гласности или надзора. Например, в Индии правительство оказывало давление на местные СМИ, чтобы они поддерживали позитивную тональность при освещении соответствующих событий, даже несмотря на то, что оно реализует достаточно тревожные с точки зрения защиты прав человека стратегии, такие как требование, чтобы люди, помещенные на карантин, периодически загружали селфи и использовали службы отслеживания местоположения, чтобы гарантировать, что фотография была сделана непосредственно дома у человека, находящегося на самоизоляции. Пандемия дала правительствам Китая, России, США и многих других государств еще больше оснований для развертывания все более «навязчивых» систем, включая широкое использование распознавания лиц и мониторинг социальных сетей.

Существует также риск того, что правительства могут использовать текущую необходимость в ограничении публичных собраний в качестве предлога для подавления волны антиправительственных протестов, которые будоражили глобальную политику в течение последних нескольких лет. Например, в Алжире, где крупные протесты в прошлом году подтолкнули правительство к некоторым политическим реформам, власти запретили любые акции протеста, уличные походы и демонстрации. Ключевой вопрос, на который стоит обратить внимание – не остаются ли действовать эти запреты на

неопределенный срок. Другая проблема заключается в том, что они могут применяться дискриминационным образом, а это значит, что протесты оппозиции могут быть максимально сокращены, в то время как митинги проправительственных структур допускаются или поощряются. В настоящее время правительства также имеют возможность запретить протесты, не говоря об этом официально.

Кризис в области здравоохранения способен нарушить или изменить демократию и другими способами, прежде всего – путем использования новейших достижений в области информационно-коммуникационных технологий. Этим, разворачивающимся на наших глазах, факторам уделяется сегодня достаточно мало внимания, однако ближайшие месяцы они проявят себя достаточно ярко.

В частности, пандемия грозит «перевернуть» избирательные процессы во всем мире с точки зрения сроков и технологий их проведения. Соединенные Штаты уже отложили несколько местных выборов, а кандидаты сократили свои митинги и агитацию. Несколько европейских стран, включая Италию, Северную Македонию, Сербию, Испанию и Великобританию, отложили проведение национальных или местных выборов до улучшения эпидемиологической ситуации. В Африке по аналогичному пути пошла Эфиопия. В ближайшие месяцы выборы должны пройти в Бурунди, Доминиканской Республике, Кот-д'Ивуаре, Малави, Монголии, Украине и других странах. Многие из этих выборов также могут быть отложены. Откладывание выборов означает, что граждане (по крайней мере, временно) оказываются лишенными своего права избирать своих лидеров, причем это происходит в то время, когда выбор руководства имеет первостепенное, стратегическое значение. Даже там, где выборы все же состоятся, сдерживающий эффект может быть достаточно значительным, чтобы

существенно понизить явку избирателей, особенно среди пожилых и уязвимых групп населения.

Учитывая серьезность кризиса, определенные отсрочки в проведении выборов вполне понятны. Во многих странах проведение выборов в нынешних условиях создаст значительные риски для избирателей, а также для работников избирательных участков. Однако некоторые правительства могут также использовать пандемию в качестве предлога для того, чтобы отложить выборы на неопределенное время или до более удобного с политической точки зрения момента. Так, политические эксперты в Украине все чаще говорят о возможности переноса местных выборов в связи с боязнью правящей партии «Слуга народа» потерять свои позиции. Поэтому в ближайшие месяцы будет важно следить за тем, чтобы правительства, откладывающие выборы, устанавливали четкий график переноса голосования в координации со всеми соответствующими политическими субъектами и не пытались нагнетать эпидемиологическую остановку в угоду своим политическим амбициям.

С другой стороны, пандемия способна серьезно стимулировать инновации в избирательном и референдарном процессах, обеспечивающие большую готовность к будущим потрясениям. Возможные нововведения включают расширенные возможности досрочного голосования и голосования по почте, большую зависимость от технологий дистанционного голосования и онлайн-регистрации избирателей, а также новые инвестиции в обучение избирателей. Южная Корея, например, предпринимает комплекс мер с тем, чтобы позволить своим гражданам голосовать на предстоящих парламентских выборах непосредственно из своего дома или из лечебного учреждения. Технологии электронного голосования, динамично развивавшиеся в начале 2000-х годов, а затем подвергшиеся сворачиванию в условиях развернутой в СМИ и политических кругах истерии по поводу «иностранного вмешательства в

выборы», в условиях пандемии опять приобретают шансы быть востребованными.

Однако серьезные сдвиги в администрировании выборов также повлекут за собой новые осложнения и риски, и, следовательно, требуют значительной подготовки. Например, онлайн-голосование представляется достаточно уязвимым для хакерского взлома и вызывает опасения с точки зрения иностранного влияния. В странах со слабым государственным и технологическим потенциалом, таких как Украина, внедрение определенных инноваций может оказаться попросту невозможным. В то же время страны, которые уже внедрили новые избирательные технологии, могут извлечь ценные уроки в этой области.

Кризисные меры могут существенно изменить баланс сил между военными и гражданскими властями. Во многих странах, начиная от Ирана и ЮАР и заканчивая Израилем и Перу, военные призваны обеспечивать блокирование соответствующих объектов или территорий и оказывать помощь в ответ на пандемию другими способами. Хотя это вполне оправдано в период чрезвычайной ситуации, однако может открыть «ящик Пандоры» для усиления военного участия в экономике и внутренних делах.

В некоторых странах, наоборот, антикризисные меры могут укрепить ныне ослабленный гражданский контроль над военными субъектами. Например, Пакистан вовлечен в борьбу между военными и гражданскими должностными лицами из-за отсутствия должных ответных мер на угрозу пандемии, что вынудило руководство сектора безопасности отодвинуть в сторону гражданского премьер-министра и работать непосредственно с администрациями провинциального уровня. В Иране военные лидеры, по-видимому, взяли на себя значительные полномочия по принятию решений в управлении ответными действиями.

В странах, где вооруженные силы уже становились источником нарушения прав человека, передача дополнительных полицейских функций армейским подразделениям может иметь крайне негативные последствия. Эти опасения уже проявляются в ЮАР, где, согласно сообщениям, солдаты и полицейские применяли чрезмерную силу в первые несколько дней карантина, а также в Кении, где правозащитные организации осудили злоупотребления силовиками при введении комендантского часа.

В ближайшие месяцы после спада пандемии будет крайне важно отследить, передаются ли полицейские функции и другие властные полномочия обратно гражданским властям или же пандемия в конечном итоге сделает повышенную роль военных в принятии политических решений, экономическом управлении и внутренней безопасности постоянной. С другой стороны, в странах, где военные и так уже имеют высокий уровень политического влияния, их неадекватный ответ на угрозы пандемии может потенциально ослабить их общественный имидж как гарантов стабильности.

Чрезвычайные меры правительства по реагированию на риск пандемии усугубляют и без того значительную тенденцию сокращения пространства для функционирования институтов гражданского общества во многих частях мира. Чрезвычайные ограничения на передвижение, сбор информации и неприкосновенность частной жизни – все это противоречит активной организации и действиям институтов гражданского общества. Тем не менее, в то же время кризис может стимулировать новые формы мобилизации или другие инновации в активности масс и партиципаторной демократии. Активисты и движения в разных частях света в настоящее время выясняют, как соблюсти принцип физического дистанцирования и в то же время добиваться, чтобы требования общественности были услышаны. Кризис, подкрепленный социально-экономическими и демографическими факторами, уже вызвал новые

протесты (например, в Египте, США, Франции и т.д.), в то время как некоторые до того существовавшие протесты перешли в онлайн режим. Так, на Филиппинах хэштег #OustDuterte переместился в Твиттер, и таким образом граждане выразили свое недовольство по поводу некорректной реакции правительства на вирус.

Конечно, по мере продвижения гражданской активности в Интернете могут возникнуть новые проблемы, такие как рассеивание энергии протеста, снижение публичности и потенциальное распространение экстремистских идеологий. Увеличение активности в киберпространстве, вероятно, приведет к еще большему количеству ограничений в онлайн-пространствах, таких как государственное регулирование, отключение или блокировка платформ социальных сетей; усиленное наблюдения, принятие карательных законов и более жестких регламентов для онлайн-активности.

Но кризис может также дать возможность политическим партиям и движениям расширить свои электоральные округа, выступая от имени местных общин. Группы гражданских активистов по всему миру уже активно и во многих случаях отважно реагируют на кризис. Волонтеры в области здравоохранения, правозащитники, женские организации и другие общественные движения находятся на переднем крае ответных мер в сфере здравоохранения – они помогают выжить социально уязвимым слоям граждан, активизируют неформальные сети поддержки, собирают средства и выступают за более быстрые и эффективные действия правительства. Например, в Китае студенты организовали кампании в социальных сетях, чтобы собрать деньги для больниц в Ухане, и опубликовали жалобы на то, что поддерживаемые правительством благотворительные организации направляли экстренную помощь в государственные учреждения, а не в больницы. На Филиппинах университеты и недавно сформированные волонтерские движения организуют

помощь социально уязвимым группам, пострадавшим от введенного правительством карантина. Новые организации взаимопомощи также появляются в Соединенных Штатах и Великобритании. В Демократической Республике Конго движение «Луча» призвало правительство активизировать свои антикризисные меры; в Афганистане граждане собираются, чтобы добровольно предложить свои услуги по борьбе с пандемией.

Это широкое гражданское участие может помочь преодолеть деструктивные тезисы о «лояльности, подлинности и эффективности» гражданского общества, распространяемые неолиберальными лидерами в последние годы. Это может также привлечь больше ресурсов в сектор обеспечения эпидемиологической безопасности, возможно, даже ослабить обвинения институтов гражданского общества в иностранной поддержке, раздающиеся со стороны националистических кругов.

Разная степень успеха различных форм правления и форм политического режима в противостоянии пандемии и порожденному ею кризису может изменить содержание и направленность давно продолжаемых дискуссий об относительных преимуществах авторитарного или демократического правления. И Китай, и Соединенные Штаты уже борются за контроль над таким глобальным восприятием: президент Дональд Трамп клеймит вирус как «сделанный в Китае», а правительство Китая отвечает обвинениями в адрес американцев за «ввоз вируса в Китай».

Пока рано говорить о том, какой тип политической системы окажется более эффективным в современных условиях. Некоторые достаточно авторитарные режимы, такие как Сингапур и Вьетнам, пока что преуспели достаточно хорошо, в то время как другие, например Иран – не справляются с ситуацией. Среди демократий западного образца Южная Корея и Тайвань выступили превосходно, в то время как другие, например Италия и

Соединенные Штаты, должной эффективности не продемонстрировали. Некоторые исследователи утверждают, что при определении качества ответных мер такие факторы, как уроки, извлеченные из прошлых кризисов в области здравоохранения, а также уровень государственного потенциала, легитимности и доверия граждан, являются более важными, чем конкретный тип политического режима или форма правления. Тем не менее, идея о том, что для борьбы с кризисом необходима твердая авторитарная рука, может, тем не менее, получить более широкое распространение, особенно если окажется, что Китай держит вирус под контролем, а Соединенные Штаты – нет.

Следует иметь в виду, что в сильно пострадавших странах пандемия будет оказывать огромное давление не только на органы управления – особенно на системы здравоохранения, но также и на многие другие важные государственные функции, от сферы образования и продовольственного снабжения до обеспечения правопорядка и пограничного контроля. Даже в сравнительно богатых государствах, таких как Италия, Испания и США, системы здравоохранения в наиболее пострадавших районах уже разрушились под тяжестью пандемии. Реагирование на кризис неизбежно потребует перестройки далеко за пределами сектора здравоохранения, отвлекая внимание и ресурсы правительства от других жизненно важных функций и задач. Эта проблема будет усугубляться тем, что все больше политиков, правительственных лидеров и государственных служащих получают положительный результат на вирус, что делает правительства менее способными работать именно тогда, когда им нужно работать сверхурочно. Призрак пандемии также заставил законодательные органы и правительственные учреждения свернуть свою деятельность или работать дистанционно, что привело к неизбежным потерям эффективности.

По мере распространения вируса в слабых государствах эти проблемы

управления будут еще более выраженными. Острая чрезвычайная ситуация в области общественного здравоохранения уже проходит в условиях столкновения с явной нехваткой правительственных возможностей, слабости властных институтов и низкого доверия граждан к политическим лидерам (и соответствующего нежелания соблюдать предписания министерства здравоохранения). В многолюдных населенных пунктах трудно соблюдать социальную дистанцию, особенно если жители выживают, полагаясь на неформальную занятость. В то же время правительства многих развивающихся стран борются за мобилизацию достаточных ресурсов для смягчения последствий экономического спада. Необходимы активные усилия по оказанию международной помощи, но недостаточный потенциал для реализации может помешать их эффективности. В странах, уже страдающих от затяжного конфликта или нестабильности, давление пандемии и, как следствие, каскад неудач в государственном и муниципальном управлении может привести, по крайней мере, к частичному краху государства.

Пандемия способна существенно изменить динамику отношений между национальными и региональными или местными органами власти. Практика последних месяцев явно продемонстрировала, что именно местные чиновники находятся на переднем крае реагирования на кризис, иногда солидаризуясь, а иногда и конкурируя с политикой общегосударственных лидеров. Так, в Афганистане, где присутствие центрального правительства на периферии достаточно ограничено, некоторые губернаторы провинций укрепляют свои позиции, поддерживая и усиливая общегосударственные меры по реагированию на пандемию. В частности, губернаторы организовали доставку населению базовых пакетов с продуктами, чтобы побудить зараженных людей оставаться дома и не идти на работу.

В других местах реакция на вирус, наоборот, только усилила трения между

местными и национальными чиновниками. В Венгрии, где оппозиционная партия контролирует несколько крупных городов, центральное правительство обнародовало меры, способные ослабить полномочия мэров во время чрезвычайной ситуации. Местные лидеры быстро подвергли критике этот план как неспособный противостоять коронавирусной угрозе, и правительство в конечном итоге отошло от него. В Турции пандемия возобновила давнюю напряженность между президентом Реджепом Тайипом Эрдоганом и оппозиционным мэром Стамбула. Вопреки директивам Эрдогана, мэр выступил за введение жесткого карантина в Стамбуле и начал свою собственную кампанию по сбору средств, чтобы стимулировать ответные меры, побуждая национальных лидеров ввести соответствующие противоэпидемические меры. В Соединенных Штатах реакция на пандемию усилила трения между Трампом и несколькими губернаторами демократических штатов, критикующими действия его администрации.

Эти тенденции могут изменить внутренние соотношения между властями в разных странах, либо путем повышения легитимности лидеров на местном уровне за счет национальных должностных лиц, либо путем дальнейшей фрагментации управления. Там, где трения между национальными правительствами и местным руководством от оппозиционных партий подкреплены идеологическими, региональными или демографическими факторами, они могут усугубить существующую политическую поляризацию.

Всматриваясь в будущее, все внутригосударственные и международные, транснациональные субъекты, заинтересованные в будущем демократии, должны внимательно следить за широкомасштабными и быстрыми политико-правовыми последствиями пандемии, быстро разрабатывать меры реагирования для уменьшения потенциального вреда и использовать любые позитивные возможности, которые может создать кризис. Очень скоро наступит вторая,

возможно, еще большая волна политических потрясений, которые будут вызваны разворачивающимся глобальным экономическим кризисом. Потенциально разрушительное увеличение экономического неравенства, безработицы, финансовой задолженности и бедности, а также давления на стабильность финансовых институтов создаст огромную нагрузку на системы управления всех типов. После мирового финансового кризиса, разразившегося в 2008 году, мало кто предвидел очень длинный шлейф негативных политических последствий. Но этот кризис в конечном итоге привел к росту и распространению нелиберального популизма, фрагментации партийных систем, консолидации нескольких авторитарных режимов и другим последствиям, которые прослеживались еще долго после восстановления экономики. В условиях нового кризиса, еще более масштабного, для правительств и отдельных лиц, политические последствия пандемии неизбежно переместятся через границы и будут эхом отзываться еще долго после того, как чрезвычайная ситуация в области здравоохранения ослабнет. Сейчас время к этому тщательно готовиться.

SECTION 4. INTERNATIONAL LAW

4.1 Nuclear disarmament control: international legal theory and international relations practice

Ядерна зброя була й залишається найбільш руйнівним засобом ведення війни задля досягнення політичних і військово-технічних цілей. В історичній ретроспективі прецеденти застосування ядерної зброї, зброї тотального ураження, сприяли формуванню категорії «зброя масового знищення» (Samoilenko & Golovanova, 2019, pp. 179-180). Відповідно й такі терміни у сучасному міжнародному праві, як «нерозповсюдження» (non-proliferation), «роззброєння» (disarmament), «контроль над озброєнням» (arms control), «обмеження озброєнь» (arms limitation) традиційно асоціюються насамперед із ядерною зброєю та засобами її доставки (літальними апаратами, власне ракетами, торпедами тощо) до об'єктів ураження.

У науці проблематика ядерного роззброєння зазвичай досліджується через призму нерозповсюдження ядерної зброї (Barnaby (1993); Комаров (2004); Kissling (2008); Сидорова (2010); Lodgaard (2010); Галака (2011); Мануїлова (2018); Sultan (2019)). Загалом не заперечуючи проти такого вже усталеного підходу, все ж варто зробити деякі корективи. Принципова відмінність між нерозповсюдженням ядерної зброї та ядерним роззброєнням зводиться до того, що нерозповсюдження має на меті запобігання набуття державою ядерної зброї, тоді як роззброєння – відмову держави від ядерної зброї та супутньої їй військової ядерної програми (Kaldor & Rangelov (2014), pp. 105-106). З точки зору міжнародного права поняттям «ядерне роззброєння» (а відповідно – і контекст контролю над ним) охоплює два нерозривно пов'язані між собою

поняття: нерозповсюдження та знищення ядерної зброї. За такою «класичною» схемою характеризується міжнародно-правова заборона будь-якої зброї масового знищення. У розрізі ж ядерної зброї цей алгоритм яскраво продемонструвала практика міжнародних відносин, оскільки до 2017 р. не було розроблено договорів, які б доповнювали глобальний режим нерозповсюдження нормами про необхідність повної ліквідації зброї даного виду. Тому й науковий аналіз міжнародно-правового контролю над ядерним озброєнням зараз виглядає асиметричним: більша увага вченими приділяється саме контролю за нерозповсюдженням ядерної зброї. Зокрема, з найвищим ступенем абстракції контроль за нерозповсюдженням ядерної зброї у доктрині міжнародного права розглядається у двох (невзаємовиключних) аспектах: 1) як регулювання окремими державами чи їх співтовариством в цілому міжнародних відносин щодо заборони створення, випробування, розміщення, застосування, розповсюдження ядерної зброї і т. п. (Kartchner (2005), pp. 110-111; Орлов & Соков (2002), с. 313-315, 332-333); 2) як міжнародно-правовий інститут (Валеев (2003), с. 16). Водночас контроль за знищенням ядерної зброї передбачає перевірку як її ліквідації, так і припинення роботи над розробленням, подальшим розвитком чи реалізацією ядерних програм немирного характеру.

До недавнього часу в науковій літературі популярною була ідея про суто неюридичний характер міжнародного контролю над озброєнням. Укладені у цій сфері міждержавні угоди не вважалися «міжнародно-правовими договорами» (Damrosch & Scheffer (1991), p. 262). Сам контроль тлумачився як в основному політичний процес, в ході якого його сторони керуються військово-стратегічними та військово-технічними міркуваннями. Стверджувалося, що головною у цьому процесі має виступати спільність інтересів, оскільки без зближення інтересів держав будь-які юридичні формули, що маскують кризу

непорозуміння, будуть малоефективні і навіть можуть виявитися шкідливими (Арбатов (1989), с. 94). Фактично в умовах біполярності світу апологети такого підходу відводили міжнародному праву роль фіксатора *status quo*, а його самостійне значення заперечувалося. З позицій сьогодення подібна ситуація взагалі близька до правового нігілізму.

Контроль над ядерним роззброєнням не може не відбуватися у правових формах. Зв'язок даного феномену міжнародних відносин з «матерією» міжнародного права проявляється у тому, що у процесі контролю держави, укладаючи договори, беруть на себе певні зобов'язання. Норми, що регулюють механізм перевірки дотримання цих зобов'язань, належать до інституту міжнародно-правового контролю над ядерним роззброєнням. Варто погодитися із французьким професором, заступником директора Інституту ООН з дослідження проблем роззброєння в 1986-1996 рр., Сержем Сюрором, який відмічав, що в питанні контролю над озброєнням правовий підхід хоча й не є єдиним, ні можливо навіть пріоритетним, але він у жодному разі не є другорядним, він усюдисущий (Sur (1988), р. 8). Проте набагато складнішим є звичайно питання про конкретні форми взаємодії міжнародного права і контролю над ядерним роззброєнням, про специфіку проблем у даній сфері.

Загалом міжнародно-правовий контроль в якості родового поняття є діяльністю суб'єктів міжнародного права чи створених ними органів, що заснована на загальновизнаних принципах і нормах сучасного міжнародного права та полягає у перевірці дотримання міжнародних зобов'язань і вжитті заходів з їх виконання (Валеев (2003), с. 32).

Міжнародно-правову основу контролю над ядерним роззброєнням складають чинні міжнародні договори: Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 01.07.1968 р., Договір про заборону розміщення на дні морів і океанів та в його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення від

11.02.1971 р., Договір про Антарктику 01.12.1959 р., Договір про заборону ядерної зброї в Латинській Америці та Карибському басейні від 14.02.1967 р., Договір про без'ядерну зону Південної частини Тихого океану від 06.08.1985 р., Договір про зону, вільну від ядерної зброї, в Південно-Східній Азії від 15.12.1995 р., Договір про зону, вільну від ядерної зброї, в Африці від 11.04.1996 р., Договір про зону, вільну від ядерної зброї, в Центральній Азії від 08.09.2006 р., двосторонні угоди Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ) з окремими державами (т. зв. договори про гарантії) та інші.

Ядерне роззброєння неминуче досягається за допомогою підписання міжнародних договорів. Іншими словами, воно вимагає правової формалізації, і його успіх великою мірою залежить від якості, досконалості укладених угод (Sur, S. (1988), p. 8).

Не менш серйозною на цьому фоні є проблема співвідношення контролю над ядерним роззброєнням із загальним міжнародним правом – сукупністю принципів та інших, більш конкретних норм, що мають як договірну, так і звичаєво-правову природу та визнані в якості юридично обов'язкових правил поведінки всіма або майже всіма державами, тобто міжнародним співтовариством держав в цілому (Алексидзе (1982), с. 334-335).

Означена гострота давно набула чітких контурів у вимірі практики міжнародних відносин. Так, 10.01.2003 р. Корейська Народно-Демократична Республіка (КНДР) заявила про вихід із Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, а 09.10.2006 р. провела ядерне випробування. Рада Безпеки ООН 14.10.2006 р. прийняла резолюцію 1718, якою засудила дії Північної Кореї, закликала утриматися від ядерних випробувань, повернутися до Договору 1968 р. і забезпечити дотримання міжнародно-правових норм стосовно режиму нерозповсюдження ядерної зброї та Угоди з МАГАТЕ про гарантії від 30.01.1992 р., а також наклала на державу санкції. Подальші ядерні

випробування КНДР (вибух атомної бомби, підземні ядерні випробування, пуск міжконтинентальних балістичних ракет) спричинили прийняття Радою Безпеки ООН серії наступних резолюцій: 1874 від 12.06.2009 р., 2094 від 07.03.2013 р., 2270 від 02.03.2016 р., 2397 від 22.12.2017 р. При цьому керівництво КНДР вважає дані резолюції протиправними та стверджує, що Північна Корея вийшла з Договору 1968 р., а тому не порушує міжнародно-правовий режим нерозповсюдження ядерної зброї.

З іншого боку, деякі розраховані на універсальне застосування міжнародні угоди, які містять механізми контролю над ядерним роззброєнням, ще не вступили в силу. Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань від 24.09.1996 р. не ратифікували 8 із 44 держав, вказаних у Додатку 2 до Договору, яким очевидно політично вигідна неучасть в угоді: США, Іран, Китай, КНДР, Індія, Пакистан, Єгипет та Ізраїль. Договір про заборону ядерної зброї від 07.07.2017 р. вимагає подачі депозитарію принаймні 50 ратифікаційних грамот, але ратифікований станом на 18.06.2020 р. лише 38 державами. Причому Договір 2017 р., на відміну від Договору 1968 р., текстуально сконцентрований на питанні здійснення контролю саме за повним знищенням ядерної зброї. Договір 1968 р. номінально лише сприяє ліквідації ядерної зброї, її запасів та засобів доставки, як це впливає з його преамбули.

Тобто застосовність загального міжнародного права до режиму ядерного роззброєння, «дотичність» першого до предметної сфери останнього актуалізується в умовах «вакууму» договірних норм, або ж виходу чи неучасті держав у чинних договорах, що регулюють міжнародні відносини даного виду.

Згідно ст. 34 Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р. договір за загальним правилом не створює для третьої держави прав або зобов'язань без її згоди. Така угода для третьої держави є *res inter alios acta* – актом поведінки, вчиненим іншими (сторонніми) державами. Ця

конвенційна норма підкріплюється практикою Міжнародного Суду ООН (Colombian-Peruvian asylum case). Проте за ст. 38 Конвенції положення статті 34 жодним чином не перешкоджають договірній нормі стати обов'язковою для третьої держави в якості звичаєвої норми міжнародного права, визнаної такою. В ході кодифікації права міжнародних договорів Комісія міжнародного права ООН, досліджуючи питання поширення положень договорів на треті держави внаслідок формування міжнародних звичаїв аналогічного змісту, відзначила, що у такий спосіб норми договору стають обов'язковими для держав, які не є їх учасниками (Summary records of the ILC's 16th session (11 May – 24 July 1964), pp. 109-110).

У сфері ядерного роззброєння загальне міжнародне право встановлює фундаментальні засади, не стільки виконуючи роль безпосереднього регулятора міжнародних відносин, скільки виступаючи для них орієнтиром. Ця його місія у першу чергу виражена в дії основних принципів міжнародного права та впливає з юридичної природи останніх як норм *jus cogens*. Безумовно, норми загального міжнародного права об'єктивно потребують конкретизації стосовно конкретних видів відносин у даній сфері.

Специфіка Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р. полягає у тому, що його положення є класичними універсальними міжнародно-правовими нормами: учасниками Договору станом на 18.06.2020 р. є 191 держава. Його підписанню передувало прийняття Генеральною Асамблеєю ООН низки резолюцій, в яких формулювання з приводу проблематики нерозповсюдження ядерної зброї ставали дедалі розгорнутими, зокрема це резолюції: 1576 (XV) від 20.12.1960 р., 1665 (XVI) від 04.12.1961 р., 1908 (XVIII) від 27.11.1963 р., 2028 (XX) від 19.11.1965 р., 2149 (XXI) від 04.11.1966 р., 2153 (XXI) від 17.11.1966 р. та інші. В результаті сформувався

принцип нерозповсюдження ядерної зброї в якості звичаєвої норми загального міжнародного права, що має силу норми *jus cogens*.

Як показує сучасна практика міжнародних відносин, недотримання договірною режиму нерозповсюдження ядерної зброї підриває принципи незастосування сили або погрози силою, добросовісного виконання міжнародних зобов'язань та співробітництва. Не може не існувати прямого, стійкого зв'язку між імперативними нормами міжнародного права різної «предметної орієнтації»: принципом нерозповсюдження ядерної зброї, що формує нормативну основу права міжнародної безпеки, та основними принципами міжнародного права.

Ключовими змістовими компонентами принципу нерозповсюдження ядерної зброї є обов'язок ядерних держав ніяким чином не передавати ядерну зброю і технології з її виробництва неядерним державам та обов'язок неядерних держав не приймати від ядерних держав ядерну зброю та відмовитися від її виробництва. Дані компоненти були конкретизовані у Договорі 1968 р. та розвинуті в інших вищезазначених міжнародних угодах.

Однак, загальне міжнародне право практично не діє, коли мова йде про контроль над ядерним роззброєнням. У сфері контролю зобов'язання держав більш різноманітні та вимагають ретельного опрацювання винятково у міжнародних угодах. Якщо головні труднощі при укладанні договорів із нерозповсюдження, роззброєння та скорочення озброєнь завжди мали і мають політичний та військово-технічний характер, то контроль, є значною мірою проблемою юридичною. Зрештою, проблеми юридичного характеру ставить як сама необхідність у перевірках дійсності використання державами технологій з виробництва ядерних матеріалів у мирних цілях, так і факт прогресу військової техніки: наскільки той чи інший новий вид озброєнь підпадає під обмеження норм міжнародного права.

У плані процедури міжнародно-правового контролю над ядерним роззброєнням в доктрині міжнародного права склалося загалом однакове її бачення у контексті глобального процесу роззброєння. На переконання одних фахівців, контроль включає в себе на першій стадії моніторинг, збір інформації, що стосується поведінки учасника договору, а на другій – оцінку інформації, коли вона аналізується й інтерпретується з метою встановлення того, наскільки точно дотримується договору його сторона (Sheehan (1988), p. 123). Деякі вчені виокремлюють три фази контролю: встановлення фактів, їх правова оцінка, а також наслідки у разі виявлення порушення норм договору (Sur (1988), p. 8).

Враховуючи багату складність проаналізованої проблематики, із принципової важливості взаємодії міжнародного і національного права впливає необхідність ефективної внутрішньої політики держав у розрізі виконання своїх міжнародних зобов'язань у сфері контролю над ядерним роззброєнням. Нагальною у цьому сенсі є своєчасна та добросовісна розробка і реалізація на національному рівні заходів із забезпечення дотримання положень тих договорів в означеній сфері, учасником яких виступає держава. Діяльність підприємств, що займаються освоєнням ядерних технологій, у відповідності до національного законодавства та в дусі поваги до принципів і норм міжнародного права, є невід'ємним критерієм ефективності створеного імплементаційного механізму.

Таким чином, узагальнюючі вищевказане, міжнародно-правовий контроль над ядерним роззброєнням є збірним поняттям і передбачає контроль за нерозповсюдженням та знищенням ядерної зброї. До характерних рис міжнародно-правового контролю над ядерним роззброєнням, що відображають його сутність та юридичну природу, можна віднести наступні: 1) контроль ґрунтується на принципі нерозповсюдження ядерної зброї, що має силу *jus cogens*; 2) принцип нерозповсюдження ядерної зброї є частиною загального

міжнародного права та виступає нормативним підґрунтям для договірних режимів контролю за знищенням та нерозповсюдженням ядерної зброї; 3) підстава і порядок здійснення контролю повинен бути передбачений міжнародним договором; 4) суб'єктами контролю можуть бути лише суб'єкти міжнародного права, а також створені ними міжнародні органи; 5) контроль полягає в діях з метою перевірки виконання взятих державою міжнародних зобов'язань; 6) контроль спрямований на підтримку міжнародного правопорядку та запобігання порушенням таких зобов'язань; 7) міжнародно-правовий контроль хоча й не є частиною загального міжнародного права, але заснований на погоджувальній природі міжнародного права, а тому він має відображати координацію зусиль світового співтовариства в напрямку врегулювання (вирішення) будь-яких «ядерних» інцидентів та не повинен супроводжуватися (чи бути результатом) порушення основних принципів міжнародного права стосовно держави, яка підлягає перевірці.

Ефективність міжнародно-правового інституту контролю над ядерним роззброєнням залежить вступу в силу Договору про заборону ядерної зброї 2017 р. та приєднання до нього держав, що володіють ядерною зброєю. За умови перетворення Договору 2017 р. на універсальну міжнародну угоду за аналогією з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р., принцип нерозповсюдження ядерної зброї в перспективі може трансформуватися у принцип заборони ядерної зброї (в дусі положень ст. 53 Віденських конвенцій про право міжнародних договорів 1969 р. та про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 р.).

4.2 International legal instruments to combat human trafficking

Торгівля людьми – одна з актуальних проблем сучасної України і всього світу. Збройний конфлікт завжди стає каталізатором збільшення фактів торгівлі людьми, а отже, і тема даного есе є актуальною і має практичний науковий інтерес.

Свобода людини є однією з головних цінностей сучасного цивілізованого суспільства, а забезпечення недоторканності свободи особи - однієї з головних функцій держави. В той же час торгівля людьми - злочин міжнародного характеру. У структурі кримінального бізнесу цей вид злочинів займає значне місце. Так, за даними ОБСЄ щорічно в світі 4 млн. осіб стають жертвами торгівлі людьми. Це приносить злочинним синдикатів до 7 млрд. дол. США щорічного незаконного прибутку, що ставить торгівлю людьми на один щабель з торгівлею наркотиками, зброєю, робить її складовою частиною організованої міжнародної злочинності і одним з джерел фінансування тероризму (Waleed, Sweileh. 2018).

Зростання масштабів торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, стає найстрашнішою світовою проблемою. За даними ОБСЄ, щорічно жертвами подібних протиправних діянь стають 800-900 тисяч чоловік. Більше 30% з них - діти та молодь не старше 18 років (Waleed, Sweileh. 2018). Природно, що ці дані не відображають загального масштабу проблеми, що пов'язано з латентністю даного злочину, але й на їх підставі можна зробити висновок про необхідність кардинальних заходів боротьби з торгівлею людьми.

Торгівля людьми і використання рабської праці часто ставить під загрозу життя і здоров'я людей, супроводжується фізичним насильством, тортурами, погрозами і примусом. Суспільна небезпека цих злочинів збільшується за рахунок того, що вони нерідко пов'язані з іншими, не менш небезпечними

злочинами: викрадення людей, незаконне позбавлення волі, захоплення заручників, бандитизм та ін. В більшості випадків вони пов'язані з порушенням трудового і міграційного законодавства. І завдання щодо викорінення цих форм сучасного рабства лежить в контексті вирішення інших глобальних проблем сучасності.

З вищезначеного видно, що торгівля людьми сьогодні займає одне з провідних місць в рейтингу латентної злочинності, а так само є актуальною проблемою, що привертає увагу всієї світової спільноти. За останні роки відзначається тенденція зростання злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, а так само з використанням рабської праці. Однак системні дані про торгівлю людьми в світі відсутні.

Одне з важливих досліджень щодо проблеми торгівлі жінками і жіночої трудової міграції, проведене Є.В. Тюрюкановою у 2004 році. У ньому аналізується сучасна жіноча трудова міграція, її компоненти, структура, спрямованість: що каталізує, а що гальмує процеси пошуку роботи за кордоном; наводиться порівняння законодавчих баз міграційних процесів, державної політики в зарубіжних країнах щодо переміщень трудових ресурсів, в тому числі і припливу робочих рук з-за кордону (Попова, 2017).

Інше ґрунтовне дослідження, але вже в галузі права, було проведено Ф.Л. Синіциним. Дана робота присвячена детальному аналізу нормативних конструкцій деяких країн, спрямованих проти торгівлі людьми, в тому числі і міжнародного законодавства, прийнятого до моменту видання книги (Синицын, 2000). Дослідження Донни Хьюз розвиває висновки доповіді Всесвітньої мережі за виживання і присвячено феномену торгівлі, описаного на прикладі країн колишнього Радянського Союзу.

Істотний внесок у теоретичні дослідження основ феномену торгівлі людьми та його прикладних аспектів внесли такі науковці: М.О. Баймуратов, К.

Бекяшев, М.В. Буроменський, С. Вихриста, В. Денисова, В. Карташкіна, І. Лукашук, Ф.Л. Синіцин, Сироїд Т.Л., Є.В. Тюрюканова, та ін. Водночас означена тематика потребує подальшого дослідження з урахуванням сучасних реалій.

Незважаючи на те, що торгівля людьми поступово включається в орбіту наукових досліджень, серйозного науково-дослідного потенціалу у сфері протидії торгівлі дещо бракує. Недостатнє науково-дослідне опрацювання є перешкодою в боротьбі з цим явищем. Важливість наукового розгляду відповідних питань визначає актуальність даного дослідження, його мету.

Метою даної роботи є проведення ретроспективного аналізу проблеми дослідження міжнародно-правових інструментів протидії та боротьби з торгівлею людьми.

Для досягнення мети та виконання завдань дослідження застосовано комплекс методів наукового дослідження, а саме: теоретичні – узагальнення та аналіз літератури з метою визначення стану розробленості проблеми торгівлі людьми

Міжнародне співробітництво у сфері боротьби з торгівлею людьми було започатковано з Декларації про припинення торгівлі неграми, що була схвалена на Віденському конгресі 1814 - 1815 рр. Практично до кінця XIX ст. дана галузь співпраці здійснювалася в рамках боротьби з работоргівлею (Долголенко, 2004). Одночасно з цим увагу міжнародної спільноти привертає проблема припинення продажу жінок і дітей. Однак прийняті Міжнародна угода про боротьбу з торгівлею білими рабіннями 1904 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з торгівлею жінками 1910 р., Женевська конвенція про заборону торгівлі жінками і дітьми 1921 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з торгівлею повнолітніми жінками 1933 р. і Конвенція про боротьбі з торгівлею людьми та з

експлуатацією проституції третіми особами 1949 р. не містять визначення поняття торгівлі людьми.

Перша офіційна згадка в міжнародно-правовому акті терміну «торгівля людьми» незалежно від їх статі і віку мало місце в Конвенції 1949 р. В основу Конвенції ООН про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами від 2 грудня 1949 р. покладено проект, розроблений в рамках Ліги Націй в 1937 р. (Подборская, 2005). У даному нормативно-правовому акті вперше замість раніше застосовуваних понять «торгівля білими рабіннями», «торгівля жінками і дітьми», «торгівля повнолітніми жінками» було введено поняття «торгівля людьми». «Торгівля людьми», «яка має на меті проституцію», оголошується злочинною.

Особливістю даної Конвенції є те, що вона містить досить ємний перелік зобов'язань держав, і, перш за все, зобов'язання накладати кару на кожного, хто:

1) зводить, схиляє або спокушає з метою проституції іншу особу, навіть за згодою цієї особи;

2) експлуатують проституцію іншої особи, навіть за згодою цієї особи (ст. 1);

3) утримує будинок розпусти чи управляє ним або свідомо фінансує чи бере участь у фінансуванні будинку розпусти;

4) здає в оренду або знімає будівлю або інше місце, або частину такого, знаючи, що вони будуть використані з метою проституції третіми особами (ст. 2) (Долголенко, 2004).

У 2000 році, ситуація з торгівлею людьми змінилася завдяки прийняттю Конвенції ООН про транснаціональну злочинність і Протоколу «Про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї». Цей міжнародний акт дав поняття «торгівля людьми», вказав на деякі умови залучення до відповідальності, встановив рекомендації до

призначення покарання, таким чином, зумовив обов'язки держав з протидії торгівлі людьми.

Відповідно до ст. 3 торгівля людьми означає здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передачі, приховування або одержання осіб шляхом погрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або безпорадним станом або наданням чи отриманням плати чи вигоди, для отримання згоди особи, яка контролює іншу особу (Протокол «О предупреждении ...», 2003). Міститься в ст. 3 Палермського протоколу визначення торгівлі людьми, вперше узгоджене на міжнародному рівні, в подальшому набуло широкого поширення в різних актах міжнародного права і національного законодавства держав. Склади торгівлі людьми були включені в Кримінальні кодекси Австралії, Вірменії, Білорусі, Угорщини, Іспанії, Казахстану, Киргизії, Китайської Народної Республіки, Колумбії, Коста-Ріки, Куби, Литви, Молдови, Нідерландів, Парагваю, Польщі, Румунії, Сальвадору, Словаччини, Таджикистану, Узбекистану, України, Чорногорії, Швеції, Росії (Доклад Государственного департамента ..., 2018).

Торгівля людьми – феномен більш широкий, ніж експлуатація, рабство, работоргівля, а так само інститути і звичаї, подібні з рабством. Однак, дефініція «торгівля людьми» в її вигляді не є універсальною, однозначно трактованою і використовуваною всіма міжнародно-правовими документами. Разом з тим, торгівля людьми визнається злочином, що має транснаціональний характер і належать до організованої злочинної діяльності.

Зазначимо, 6 ключових моментів, важливих для розуміння торгівлі людьми (Global Report on Trafficking in Persons, 2016):

1. Торгівля людьми не обов'язково передбачає переміщення людини через кордон: вона може відбуватися в межах однієї країни або регіону.

2. У жертв торгівлі людьми немає типових особливостей: жертвами можуть виявитися багаті і бідні, чоловіки, жінки, діти, представники ЛГБТІ-спільноти, мігранти із врегульованим і неврегульованим статусом чи шукачі притулку.

3. Єдиного типу торговця людьми не існує: торговцями можуть бути як члени організованих злочинних груп, так і друзі і близькі жертви.

4. Торгівля людьми може здійснюватися з метою будь-якої експлуатації – сексуальної, трудової, для вчинення злочинів, участі в бойових діях або інших цілей.

5. Не всі експлуатовані є жертвами торгівлі людьми: жертвами торгівлі людьми вважаються тільки ті експлуатовані особи, щодо яких були здійснені певні дії та використані певні способи з метою їх експлуатації (або тільки здійснені діяння, якщо мова йде про дітей).

6. Особа може дати згоду на експлуатацію і все ж вважатися жертвою торгівлі людьми: згода особи не має значення, якщо вона отримана певними способами, а якщо жертвою є дитина, то наявність згоди не важлива.

Успішна протидія торгівлі людьми залежить від правового забезпечення вирішення цієї проблеми як на рівні міжнародного, так і внутрішньодержавного права. Транснаціональна злочинність виробила добре відпрацьований механізм здійснення торгівлі людьми, при якому прослідкувати рух «живого товару» надзвичайно важко. Статистичні дані неспростовно вказують на тенденцію зростання торгівлі дітьми в багатьох інших державах світу. Так, з приблизно 600-800 тис. осіб, які щороку стають жертвами міжнародних торговців людьми, 80% складають жінки і дівчатка і до 50% - неповнолітні. Більшість цих жертв потрапляють в комерційну сексуальну експлуатацію. Ці цифри не включають в себе мільйони людей у всьому світі, які стають об'єктом торгівлі всередині країн їх проживання (Доклад Государственного департамента ..., 2018).

У світі практично немає країн, яких так чи інакше не торкнулася б проблема торгівлі людьми. 127 країн є постачальниками «живого товару», 98 - країнами транзиту та 137 - пунктом призначення. Сучасний стан торгівлі жінками і дітьми дозволяє виокремити її найбільш поширені за цільовим призначенням форми:

- торгівля з метою сексуальної експлуатації, в тому числі і для участі у виготовленні порнографічних матеріалів і заняття проституцією; - торгівля для підневільної праці (відпрацювання боргової залежності);

- торгівля для заняття примусовою працею;

- торгівля з метою незаконного усиновлення / удочеріння;

- торгівля для трансплантації органів і тканин (Клейменов, 2002).

Усі означені наслідки торгівлі дітьми змушують всерйоз задуматися про шляхи протидії їй. Для вирішення цієї міжнародної проблеми необхідно прийняти певні заходи, які слід здійснити за трьома основними напрямками:

1. Вдосконалення чинного національного законодавства.

2. Поліпшення економічних, соціальних та інших умов життя і усунення умов, що стимулюють торгівлю людьми.

3. Вдосконалення діяльності правоохоронних органів, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в питаннях захисту прав, свобод і законних інтересів жінок і дітей (Кислухин, 2009).

В першу чергу, будь-яка держава має прагнути до виконання вже існуючих міжнародних Конвенцій і договорів (про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами, про права дитини та інших актів), а також приймати додаткові національні законодавчі акти, які відповідають існуючим міжнародним конвенціям і відкривають можливість більш ефективної протидії торгівлі людьми.

Для успішної протидії торгівлі жінками та дітьми необхідне запровадження певного комплексу соціально-економічних, політичних та інформаційно-психологічних заходів, які спрямовані на зниження масштабів поширення даного міжнародного злочину. У плані протидії пропозиції необхідно усувати умови, які стимулюють торгівлю «живим товаром»: попереджати населення про загрозу торгівлі дітьми, покращувати освітні та економічні можливості вразливих груп, заохочувати рівний доступ до освіти, просвіщати людей про їхні законні права.

Правоохоронні органи повинні вживати заходів, спрямованих на ефективну боротьбу з торгівлею дітьми, а саме: переслідувати за законом торговців людьми і їх пособників, боротися з корупцією в органах державної влади, яка заохочує торгівлю, виявляти і перекривати канали торгівлі за допомогою поліпшення збору оперативних даних, уточнення юридичних визначень торгівлі людьми та координації роботи правоохоронних органів, а також навчати співробітників правоохоронних органів ідентифікації жертв торгівлі людьми (Грицаєв, Помазанов, 2019).

Слід зазначити, що торгівля людьми набула загрозливого характеру і вимагає негайного вжиття комплексних заходів, спрямованих на захист прав людини, які повинні бути спрямовані на вдосконалення законодавчих норм, розширення міжнародного співробітництва у сфері протидії поставленої на потік торгівлі людьми, вплив на численні соціально-економічні та морально-психологічні чинники, які породжують цю злочинну діяльність, взаємодія органів державної влади, органів місцевого самоврядування, національних і регіональних органів по боротьбі з торгівлею жінками та дітьми, також застосування нетрадиційних підходів в боротьбі з організованою злочинністю.

В якості прикладу зазначимо, що в межах СНД на період з 2011 по 2013 рр. була затверджена Програма співробітництва держав у боротьбі з торгівлею

людьми, в рамках якої планувалося реалізувати цілий комплекс заходів нормативно-правового, організаційно-практичного, профілактичного, інформаційного характеру. Зокрема, прийняти Національні програми (Плани) по боротьбі з торгівлею людьми та захисту її жертв, створити Державні фонди для надання допомоги жертвам злочинів. Програми (Плани) по боротьбі з торгівлею людьми були прийняті в Азербайджанській Республіці (на період з 2009 до 2013 рр.), Республіці Білорусь (на період з 2011 по 2013 рр.), Киргизькій Республіці (на період з 2013 по 2016 рр.).

У сучасних українських реаліях проблеми недотримання прав людини, зокрема, такі кричущі, як викрадення, рабство і торгівля людьми, не тільки не перестають бути актуальними, а й часто набувають все більш масовий характер. За даними МВС України, кількість жертв торговців людьми в Україні, тобто людей, схильних до експлуатації і примусової праці, обчислюється мільйонами. Особливе місце серед них займають діти-мігранти, які продаються для трудової та сексуальної експлуатації, а також для жебракування (Жуковська, 2015).

Тому боротьба з даними негативними тенденціями повинна займати не останнє місце в державній політиці. Введення в діючий кримінальний закон норм, що передбачають відповідальність за торгівлю людьми та використання рабської праці, є значним кроком вперед українського законодавця в справі посилення кримінально-правової боротьби з посяганнями на фізичну свободу людини (Закон України «Про протидію торгівлі людьми» 2012). Однак дані норми потребують вдосконалення.

Отже, торгівля людьми здійснюється у всіх країнах і в самих різних формах. Сотні тисяч людей в усьому світі стають жертвами торговців та контрабандистів. Людей «продають» з метою сексуальної чи трудової експлуатації, для вербування в збройні ряди, участі в злочинній діяльності або з метою вилучення життєво важливих органів на продаж. Наслідки поширення

торгівлі людьми посилюють соціально небезпечні явища, руйнують базові засади безпеки та благополуччя для всіх громадян.

Створення системи міжнародного контролю як за втіленням в життя юридичних зобов'язань, взятих на себе державами в області прав людини, включаючи боротьбу з работоргівлею та підневільним станом людей, так і діяльність створених для цих цілей міжнародним співтовариством спеціалізованих організацій є одним з найбільш значущих досягнень в цій сфері за останнє сторіччя.

Функції міжнародного контролю постійно розширюються і вдосконалюються, при цьому деякі форми і методи запозичуються з внутрішньої практики держав або 200-річної історії боротьби з рабством. Контроль істотно підвищує ефективність застосування узгоджених норм і принципів міжнародного права кожною державою - учасницею міжнародних угод, відповідальність за їх пунктуальне виконання. Форми такого контролю багато в чому залежать від характеру порушених прав людини і можуть бути найрізноманітнішими. Вони визначаються Статутом, рішеннями ООН і її спеціалізованих установ, міжнародними організаціями та угодами універсального і регіонального характеру (наприклад, Статутом, конвенціями, резолюціями Ради Європи, в т. ч. Європейською Конвенцією про захист прав людини і основних свобод та додатковими протоколами до неї, роботою Європейського Суду з прав людини і т. д.)

Таким чином, до теперішнього часу світовою спільнотою створена достатня «первинна правова база» протидії рабству і підневільного стану людей, особливо жінок і дітей, проблема полягає в необхідності активізації зусиль боротьби з цими вкрай негативними діями, в тому числі і в Україні. Нашій державі життєво необхідно прийняти більш ефективне національне

законодавство спрямоване на виключення торгівлі людьми, рабства, підневільного стану з нашого повсякденного життя.

4.3 Restrictions on human rights in the context of the fight against the COVID-19 pandemic: the approaches of the European Court of Human Rights

На початку XXI століття виникають нові системні загрози міжнародній безпеці, які з безпрецедентною швидкістю змінюють сталу систему міжнародних відносин та міжнародний правопорядок. Фахівці з міжнародних відносин акцентують увагу на тому, що асиметричність сучасних загроз безпеки людині й соціуму, рівень складності проблем, з якими стикається людство, невинно зростають ([Погорська І. І.](#), 2012). На протязі цивілізаційного розвитку людство неодноразово потерпало від масштабних епідемій, які забирали мільйони життів, однак на початку XXI століття складно було навіть уявити, що світове співтовариство може стикнутися з пандемією хвороби, перед якою виявиться беззахисним. Пандемії, викликані небезпечними вірусами навіть не потрапили у Топ-10 ризиків найближчого десятиріччя за категоріями ймовірності (The Global Risks Report 2020), а [ВООЗ оголосила надзвичайну ситуацію у сфері](#) охорони здоров'я населення міжнародного масштабу через спалах нового коронавіруса 2019 nCoV тільки тоді коли ситуація стала катастрофічною та фактично вийшла з-під контролю.

Спалах нової коронавірусної інфекції, викликаний вірусом 2019-nCoV, є доказом нестабільності глобального епідемічного благополуччя, емерджентного характеру біологічних загроз, складності урахування всіх біологічних ризиків і відсутності адекватної системи реагування, яка б могла завжди спрацьовувати на випередження (Задорожна В.І., Винник Н.П., 2020). Пандемія COVID-19 являє собою загрозу не тільки санітарно- епідемічному

благополуччю, але призводить до більш масштабних негативних наслідків для окремих осіб і спільнот в усьому світі. Глибоких змін та занепаду зазнають економічні системи, системи охорони здоров'я, традиційні системи соціальної та економічної допомоги населенню. Це змушує світове співтовариство шукати нові механізми співпраці в сфері громадського здоров'я та забезпечення глобального санітарно-епідемічного благополуччя.

Основну роль у боротьбі з пандемією взяла на себе система Організації Об'єднаних Націй та її спеціалізована установа - Всесвітня організація охорони здоров'я. Генеральна асамблея ООН прийняла Резолюцію «Глобальна солідарність у боротьбі з COVID-19», у якій закликала активізувати міжнародне співробітництво, з тим щоб стримати пандемію та пом'якшити її наслідки, в тому числі шляхом обміну інформацією, науковими знаннями і передовим досвідом на основі застосування керівних принципів, рекомендованих Всесвітньою організацією охорони здоров'я (Resolution 74/274 adopted by the General Assembly on 2 April 2020).

Всесвітня організація охорони здоров'я оприлюднила ряд рекомендацій, в рамках протидії поширенню коронавірусу (COVID-2019). Занепокоєння було викликано тим, що вірус, осередком якого спочатку було лише місто Ухань (Китайська Народна Республіка) почав поширюватися на інші регіони світу. 30 січня 2020 р. ВООЗ визнала епідемію коронавірусу надзвичайною ситуацією яка має міжнародне значення. Даними рекомендаціями ВООЗ визначила категорії епідеміологічної небезпеки держав, на підставі статистичних показників стану розповсюдження вірусу серед населення.

Проте перелік заходів, зокрема викладений в таких рекомендаціях, як «Глобальний епіднагляд за випадками інфікування людини, викликаного новим коронавірусом (2019 nCoV)» від 31.01.2020 та «Глобальний епіднагляд за випадками захворювання COVID-19, викликаними інфікуванням людини новим

коронавірусом 2019 р» від 20.03.2020 (Технічні керівні вказівки ВООЗ URL: <https://www.who.int/ru/>) та викладена у них поведінка держав по відношенню до населення з метою запобігання поширенню вірусу може викликати деякі питання щодо способу реалізації даних рекомендацій з боку держави у контексті дотримання прав людини, навіть беручи до уваги те, що кожна держава-член ВООЗ повинна законодавчо закріпити механізм протидії пандемії²⁹.

Рекомендації ВООЗ для держав-учасниць можуть включати, зокрема таке: розглядати історію поїздки в заражені райони; перевіряти документи, що підтверджують проходження медичного обстеження та будь-які лабораторні аналізи; вимагати проведення медичного обстеження; помістити підозрілих на зараження осіб під медичний нагляд; ввести карантин або вжити інші медико-санітарні заходи до підозрілих на зараження осіб; вжити заходи щодо ізоляції та, при необхідності, лікування заражених осіб; вжити заходи з відстеження контактів підозрілих на зараження або заражених осіб; відмовити у в'їзді підозрілим на зараження або зараженим особам; відмовити у в'їзді

---

²⁹ Глобальний епіднагляд відповідно рекомендацій ВООЗ спрямований на вирішення наступних завдань: 1) відстежувати тенденції захворюваності, пов'язаної з передачею інфекції від людини до людини; 2) оперативно виявляти нові випадки в країнах, де вірус не циркулює; 3) надавати епідеміологічну інформацію для оцінки ризику на національному, регіональному та глобальному рівнях та для обґрунтування заходів реагування і підготовки. Глобальний епіднагляд включає заходи у сфері відстежування випадків для цілей епіднагляду, її лабораторної діагностики та подання даних епіднагляду у ВООЗ.

незараженим особам в заражені райони (International Health Regulations (2005) Second edition World Health Organization)

Всі ці заходи суттєво обмежують основні права людини в усьому світі. При аналізі рекомендацій ВООЗ та практики їх застосування можна дійти до висновку про те, що під обмеження підпадають, зокрема, право на виживання³⁰, право на свободу та особисту недоторканність, право на повагу приватного та сімейного життя, право на свободу зібрань та об'єднань.

Заходи фізичного дистанціювання і обмеження на пересування можуть уповільнити передачу COVID-19 шляхом обмеження контакту між людьми. Проте, ці заходи можуть викликати глибокі негативні наслідки для людей, груп населення і спільнот, оскільки вони практично зупиняють соціальне та економічне життя. непропорційно зачіпають соціально незахищені групи, включаючи людей, що живуть в бідності, мігрантів, внутрішньо переміщених осіб і біженців, які часто живуть в умовах великої скупченості і нестачі ресурсів і покладаються на поденну роботу для отримання коштів для існування.

Організація Об'єднаних Націй закликає країни прийняти більш узгоджений, глобальний і орієнтований на права людини підхід до цієї пандемії(United Nations [COVID-19 Response](#)). Зокрема, запроваджені заходи повинні бути суворо необхідними, пропорційними, обмеженими у часі,

---

³⁰ Поняття «право на виживання», як таке, у міжнародно-правових документах відсутнє, однак ми вважаємо, що його слід розуміти у сенсі ст.25 Загальної декларації прав людини як право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї.

здійснюватися для законних цілей і застосовуватися без дискримінації. Права осіб мають поважатися і захищатися, зокрема право на гуманне поводження, право на здоров'я, право на інформацію.

Пріоритет прав людини врахований ВООЗ, якою 14 квітня 2020 р. була запропонована поновлена стратегія боротьби з COVID-19 та визначені глобальні стратегічні цілі: а) координація національних і регіональних заходів реагування; б) залучення і мобілізація порушених вірусом і схильних до ризику місцевих громад; в) застосування ситуативно необхідних медико-санітарних заходів для уповільнення передачі вірусу і контролю спорадичних випадків; г) підготовка системи охорони здоров'я з метою скорочення смертності, пов'язаної з COVID-19, збереження першорядних послуг охорони здоров'я та захисту медичних працівників; д) планування екстрених заходів для забезпечення безперервності життєво необхідних суспільних функцій і послуг (World Health Organization COVID19-strategy-update, 2020).

Незважаючи на це, на практиці, під час застосування державами рекомендацій ВООЗ не вдається уникнути певних обмежень прав людини³¹. Наприклад під час запровадження карантину порушується право на свободу та особисту недоторканність, право на свободу зібрань та ще низка загальновизнаних прав людини. При аналізі обґрунтованості та припустимості цих обмежень звернемося до практики Європейського Суду з прав людини, оскільки саме ЄСПЧ надає найбільш ґрунтовне тлумачення Європейської

---

³¹ Такі обмеження, на нашу думку, спрямовані на досягнення головної мети – забезпечити право людини на життя внаслідок захворювання на COVID-19.

конвенції про захист прав людини і основоположних свобод³². Однак, як правильно зауважив М, Вилинжер, на практиці посилення на попередні рішення здійснюється з одночасним виробленням оновлених підходів з тих чи інших питань (Villinger M, 2007).

Європейським Судом з прав людини розглядалася справа щодо таких обмежень під час карантину з приводу грипу. Тоді ЄСПЧ наголосив, що таке обмеження повинне бути «тимчасовим заходом, який необхідно припинити відразу після того, як це дозволять обставини» (Kuimov v. Russia), а по іншій справі постановив, що слід взяти до уваги «справедливий баланс, який повинен був бути встановлений між інтересами індивіда і громадою в цілому» (Lopez Ostra v. Spain, 1995). Остання вимога підтверджується у постанові справі Гуттен-Чапська проти Польщі, у якій суд також зазначив, що має бути розумне відношення пропорційності між засобами, які застосовуються, та цілями, що мають бути досягнуті (Hutten-Czapska v Poland, 2006).

Також слід звернути увагу на те, що держави мають можливість відступу від виконання певних зобов'язань щодо захисту прав людини (право на

---

³² Ми зосередимося на заходах, спрямованих на попередження пандемії на теренах Європи, хоча вони застосовуються у загальносвітовому масштабі та підпадають під відповідне регіональне регулювання.

Практики Європейського Суду з прав людини з приводу порушення прав людини під час пандемії COVID19 на сьогодні не існує, однак інтерес являють підходи ЄСПЧ тому проаналізуємо існуючу практику, оскільки, підходи Суду формується в усіх його рішеннях загалом. Саме такі підходи найповнішою мірою відповідають міжнародно- правовим стандартам прав і свобод людини.

дерогацію)³³. Так ст.15 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації» проголошує, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації (Lawless v Ireland, 1969), будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища.

Цим правом скористалися в контексті кризи в галузі охорони здоров'я через COVID-19 Латвія, Румунія, Вірменія, Республіка Молдова, Естонія, Грузія, Албанія і Північна Македонія. Наведене вище положення не може бути підставою для відступу від статті 2 (право на життя). Будь-яка Висока Договірна Сторона, використовуючи це право на відступ від своїх зобов'язань, у повному обсязі інформує Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і причини їх вжиття. Вона також повинна повідомити Генерального секретаря Ради Європи про час, коли такі заходи перестали застосовуватися, а положення Конвенції знову застосовуються повною мірою.

Необхідність протистояти пандемії накладає на держави додаткові зобов'язання щодо забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя та мінімізації її наслідків відповідно вимог ВООЗ. Ми погоджуємося з позицією проф. Фелдмана, який вважає, що має застосовуватися «динамічна інтерпретація Конвенції у світлі змінюваних соціальних і моральних передумов», результатом якої є «більш широкі зобов'язання, що накладаються на держави, ніж ті, які одразу ж очевидні при поверхневому прочитанні її

---

³³ Це право передбачено Міжнародним Пактом про громадянські і політичні права (ст. 4), Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (ст.15), Американською конвенцією про права людини (ст. 27).

тексту» (Feldman D, 2002, с. 53-54). Введення карантинних обмежень є обов'язком держави, а свої права кожна особа може використовувати тільки тоді, коли це не порушує права інших осіб. Крім того слід мати на увазі положення ст. 29 Загальної Декларації прав людини, а саме: «Кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи. При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві».

Ми вже звертали увагу на неприпустимість dérogaції положень передбачених ст. 2 ЄКПЛ державами- членами Ради Європи, однак для запобігання розповсюдженню інфекцій та хвороб, навіть право на життя в деяких «підготовлених» для цього країнах може підлягати обмеженню. Зокрема мова йде про такі країни, як Китай, Сингапур та ін., в яких на законодавчому рівні запроваджена смертна кара, як вид покарання. Наприклад в Китаї для запобігання розповсюдженню вірусу під час епідемії COVID-19 у лютому 2020 р. було запроваджено смертну кару для осіб, що скривали симптоми захворювання. Беручи до уваги те, що КНР так досі і не приєдналася до жодного міжнародно – правового документу, що регулює права людей, все одно, неможливо не зазначити, що настільки грубе порушення прав людини могло викликати дуже великий резонанс та осудження, якщо б воно не було обґрунтоване на достатньому рівні. 13 лютого 2020 року Пекінський суд у своєму рішенні виклав наступне: «Якщо пацієнт з «новою коронарною пневмонією», який навмисно приховує свою хворобу або повідомляє про свою історію подорожей неправдиво, спричиняє поширення вірусу далі і становить небезпеку для життя та здоров'я населення, це може становити злочин, що

загрожує безпеці громадськості. Пекінський проміжний народний суд № 2 оприлюднив повідомлення про явище "приховувати стан та не повідомляти про себе" під час запобігання та контролю епідемій. Суддя заявив, що в крайніх випадках винного можна засудити до смертної кари.» Даний факт цікавий тим, що у кримінальному кодексі Китайської Народної республіки, зокрема у параграфі 5 не передбачено такий вид покарання за порушення правил карантину, навіть якщо це спричинило тяжкі наслідки: «Вчинення будь-якого з нижче перерахованих дій або наявність будь-якої з нижче перерахованих обставин, що викликали поширення інфекційного захворювання першої категорії або створили серйозну загрозу поширення такого захворювання в порушення Закону про профілактику інфекційних захворювань, - карається позбавленням волі на строк до 3 років або короткостроковим арештом; те саме діяння, що спричинило за собою особливо серйозні наслідки, - карається позбавленням волі на строк про 3 до 7 років;» (параграф 5 ст. 330, Кримінального кодексу Китайської Народної Республіки). Це пояснюється тим, що у Китайській Народній Республіці діє судовий прецедент, тобто суд, при винесенні свого обвинувального вироку про смертну кару особі, повинен буде посилатися на рішення Пекінського суду від 13.02.2020.

Якщо розглядати дане явище з точки зору Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, то можна дійти до висновку, що у подібних діях держави жодних порушень нема, оскільки « Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання.» (Європейська Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. п1.ст.2). Це означає, що судовий розгляд таких справ передбачає порушення статті Кримінального кодексу, проте саме покарання може бути обрано посилаючись на судовий прецедент.

Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом, відповідно п.1 ст. 5 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Дане право людини має декілька трактувань. Основне його трактування, що виходить із тексту самої конвенції відноситься до заарештованих осіб, до процедури заарештування, та прав заарештованого. Проте в даному праві міститься також і друга сторона, яка відображена в законодавчих актах країн по різному, проте має одне й те саме значення. Зокрема у Конституції України вона звучить як «Свобода пересування та вільний вибір місця проживання в Україні».

В рамках даної теми варто звернути увагу на першу частину даного положення «Свобода пересування». в самій Конституції це звучить, як: «Громадянам України, а також іноземцям та особам без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні, гарантуються свобода пересування та вільний вибір місця проживання на її території, за винятком обмежень, які встановлені законом.» (ч.1 ст. 33 Конституції України). Саме визначення терміну «свобода пересування» розуміється як право громадянина України, а також іноземця та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні, вільно та безперешкодно за своїм бажанням переміщатися по території України у будь-якому напрямку, у будь-який спосіб, у будь-який час, за винятком обмежень, які встановлюються законом (Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні»). Більшість країн, в тому числі і Україна, в рамках заходів, направлених на протидію поширенню інфекції COVID-19, ввели комплекс протиепідеміологічних заходів та правила, яких громадянам країн необхідно дотримуватись.

Ці заходи, насамперед, передбачають заборони та правила щодо перебування в публічних місцях, в тому числі регулюють обмеження щодо конституційно гарантованого права громадян на свободу пересування. У різних країнах дане право було обмежено в різних мірах: від заборони відвідування публічних місць, до заборони покидати своє місце проживання без поважної на те причини. Зокрема офіс Омбудсмена України надав такі роз'яснення щодо обмеження даного права: «У даному випадку і з огляду на ситуацію, що склалася в Україні, та вжиттям державою заходів, пов'язаних із запобіганням поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, таким законом є Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб», яким визначено, зокрема засади діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, спрямованої на запобігання виникненню і поширенню інфекційних хвороб людини, локалізацію та ліквідацію їх спалахів та епідемій, і який встановлює права, обов'язки та відповідальність фізичних осіб у сфері захисту населення від інфекційних хвороб» (Закон України Про захист населення від інфекційних хвороб).

Забезпечення виконання обмежень громадянами, представлено у вигляді штрафних санкцій щодо осіб, які їх порушили. Зокрема було запроваджено адміністративну відповідальність щодо порушників встановлених державою правил, а також надано додаткове роз'яснення щодо застосування кримінальної відповідальності відносно осіб, які приховуватимуть симптоми хвороби та грубо порушувати запроваджений режим, як до таких що своїми діями навмисно розповсюджують інфекцію, чим завдають істотної шкоди здоров'ю населення.

Проте яким чином подібні обмеження, які в деяких випадках можна сплутати із домашнім арештом, який може бути застосований до особи

виключно судом, залишився без уваги, як такий, що прямо порушує положення ст. 5 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Відповідь на дане запитання можна знайти у положенні самої Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та предикатних діях держав до запровадження даних обмежень.

В даному випадку необхідно звернути увагу на положення Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яке надає державам учасницям дозвіл на відступ від виконання її положень, а саме ст. 15. Згідно з текстом даної статті, держава-учасниця має право на відступ виконання положень конвенції в умовах воєнного стану та надзвичайної ситуації. В даному випадку епідемію вірусу COVID-19 солідарно всіма країнами було віднесено до надзвичайної ситуації природного характеру. Таким чином держави, в яких законодавчо закріплено підстави запровадження надзвичайної ситуації на свої території, мають право встановлювати обмеження щодо вільного пересування громадян, та застосовувати штрафні санкції за порушення запровадженого режиму. Такі дії будуть вважатися цілком законними з точки зору дотримання договірних зобов'язань міжнародного права.

Єдиною умовою для відступу держави від покладених Конвенцією зобов'язань є те, що для застосування даного права повинна бути поважна причина. Показовою у цьому сенсі є позиція ЄСПЧ щодо правомірності примусової ізоляції у лікарні ВІЛ інфікованої особи. Суд постановив, має бути доведено, що поширення інфекційного захворювання є небезпечним для здоров'я або безпеки населення, а також те, що затримання інфікованої особи є останнім засобом для запобігання поширенню захворювання, оскільки менш суворі заходи були визнані та виявлені недостатніми для захисту інтересів суспільства (*Enhorn v Sweden* (2005)).

Європейський Суд також постановив, що вимога брати до уваги тип і спосіб реалізації відповідних заходів дозволяє йому враховувати конкретний контекст і обставини видів обмежень. Контекст застосування заходів є важливим фактором, оскільки в сучасному суспільстві часто виникають ситуації, коли від громадян вимагається терпіти обмеження свободи пересування або свободи особистості заради загального блага (Tommaso v. Italy, 2017).

Право на повагу приватного та сімейного життя на перший погляд не підлягає обмеженню, оскільки у фабулі статті важко знайти трактування даного права, з точки зору впливу його здійснення на поширення хвороб, оскільки Європейський суд з прав людини не надав чіткого визначення поняття «приватне життя». Якщо розглядати дане право лише за фабулою статті Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, то можна дійти до висновку про те, що дане право лише накладає заборону державі на втручання у кореспонденцію людини та проникнення у житло (правила проведення обшуків уповноваженими органами держави). Проте в свої доповіді юрист Секретаріату Європейського суду з прав людини Д. Вітаускас зазначив: «Якщо вивчати судові прецеденти, можна побачити, що концепція «приватного» життя належить сфері безпосередньої особистої автономії. Сюди відносяться аспекти фізичної і моральної недоторканності. Концепція виходить за вузькі межі гарантій життя, вільного від небажаної публічності. Вона забезпечує поле, в межах якого кожний може вільно займатися розвитком своєї особистості. Сюди входить право на самоідентифікацію, а також право/можливість розвивати взаєностосунки з іншими особами, у тому числі емоційні і сексуальні.

Виходячи з цієї концепції, Суд ухвалив, що право на повагу до «приватного» життя включає фізичну і психологічну недоторканність людини.

Гарантії статті 8 Конвенції, у першу чергу, покликані забезпечити розвиток особистості без втручання ззовні (*Votta v. Italy* (1998))

Фізична та психологічна недоторканість людини дуже тісно пов'язана із правом на свободу та особисту недоторканність, проте у даному визначенні йдеться мова саме про свободу вибору, право проживати у своєму приватному житті, право на вибір кола людей, з якими особа проживає.

Якщо розглядати дане право з такої точки зору, то можна дійти висновку, що під час проведення заходів, направлених на запобігання поширення інфекції COVID-19, дане право також підлягало обмеженню. В низці заходів, запроваджених державами під час карантину, є такі, які «змушують» осіб проти своєї волі нехтувати своїм правом. Зокрема це виражалось у такому явищі, як обсервація «самоізоляція». Самоізоляції повинні дотримуватись принаймі дві категорії громадян: громадяни, в яких після відібрання зразків для аналізів було виявлено захворювання, та осіб, які до початку епідемії перебували у країнах, в яких спостерігаються спалахи захворювання, та перетнули кордон іншої держави. Щодо першої категорії, дані обмеження застосовуються для запобігання контактів особи зі здоровими. Окрім самої особи, в якій було виявлено патоген вірусу, правила самоізоляції застосовуються також до осіб, з якими вона останнім часом контактувала, а також до осіб, з якими людина безпосередньо проживає.

Таким чином, з боку держави просліджується втручання у приватне життя людини – визначення кола осіб, з якими вона контактувала; та втручання у сімейне життя – самоізоляція осіб, з якими людина безпосередньо проживає, наряду з плановою їх перевіркою органами виконавчої влади на предмет дотримання правил самоізоляції, та з обов'язковим відібранням в них зразків для проведення необхідних аналізів з метою контролю розвитку захворювання.

Щодо другої категорії осіб, вживані правила є більш м'якими: після перетину кордону держави, людина зобов'язана надати необхідні зразки для аналізів на предмет патогену, та до отримання результатів (приблизно 2 тижні), перебувати на самоізоляції, із заборною на контактування із здоровою групою населення до закінчення даного строку. Правомірність такої поведінки держави пояснюється самою фабулою статті Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: «Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.». Тобто мова йдеться про захист прав інших осіб шляхом запобігання їх контакту із хворою людиною.

Також до обмеження права особи на приватне життя, в контексті її права на здійснення вибору, можна віднести введені державами правила, щодо відвідування магазинів та торгівельних центрів: обов'язок в надягання захисних масок, використання антисептиків, дотримання особами соціальної дистанції.

На нашу думку, такі заходи є цілком правомірними, оскільки Україна є підписантом міжнародних медико-санітарних правил, а отже, зобов'язана їх дотримуватися, а у відповідності до тексту документу у разі виникнення надзвичайної ситуації у сфері громадського здоров'я ВООЗ надає тимчасові рекомендації, які можуть включати медико-санітарні заходи, зокрема ввести карантин, вжити заходи щодо ізоляції, які мають здійснюватися державою-учасницею.

«Кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них

для захисту своїх інтересів.» Під час запровадження заходів щодо запобігання поширенню хвороби COVID-19 дане право, наряду із вищевикладеними правами також підлягає обмеженню щодо кількості учасників або місць, де вони можуть відбуватися,

Пояснюється подібне рішення тим, що такі зібрання, призводять до великого скупчення людей та можуть стати причиною поширення хвороби. Для пояснення правомірності обмеження даного права застосовуються ті самі норми, що були зазначені вище, проте і у самій статті конвенції прописано те, що з метою забезпечення громадського порядку та охорони здоров'я дане право людини може бути обмежено: «Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету суду.» Проте, у порівнянні з іншими правами, які були раніше описані у даній статті, дане право можна вважати як таке, що є цілком припинено на час запровадження заходів щодо запобігання поширенню вірусних інфекцій, оскільки жодної умови щодо його здійснення, або конкретних обмежень законодавцями держав надано не було. Тому для пояснення правомірності такої поведінки держави можна вжити лише ст. 15 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. ЄСПЛ постановив, що єдиною підставою, яка може виправдати обмеження здійснення цього права, є необхідність, яка може виходити з самого «демократичного суспільства». Обмеження є законним тоді коли воно переслідує законну мету охорони здоров'я (*Cisse v France* (2002)).

Європейський Суд повинен розглянути втручання в контексті всієї справи в цілому і, встановивши, що воно переслідувало «законну мету», визначити, чи відповідало воно «нагальній суспільній потребі» і, зокрема, чи було воно пропорційно цій меті і чи є причини, на які посилаються влади держави-відповідача на виправдання втручання, «доречними і достатніми» Принцип пропорційності вимагає дотримуватися рівновагу між вимогами цілей, перерахованих в пункті 2 статті 11 Конвенції, з одного боку, і вимогами вільного вираження думок особами, присутніми на вулиці або в інших громадських місцях, словами, жестами або навіть мовчанням, з іншого боку (Kudrevičius and Others v Lithuania (2015)).

Дослідження практики Європейського суду з прав людини дозволило прийти до висновку, що незважаючи на відсутність на сьогодні рішень щодо обмежень прав людини, безпосередньо пов'язаних з пандемією COVID-19, Судом були сформульовані основні принципові підходи щодо вирішення таких справ. Суд також врахував ситуацію та запровадив виняткові заходи захисту прав людини під час пандемії COVID-19 та починаючи з 16 березня 2020 року, відтермінував правило за ст. 35 Європейської Конвенції про захист прав людини та основ свобод, згідно якого у заявників є шість місяців для подання заяви після вичерпання національних засобів правового захисту. Це відтермінування, первісно встановлене на один місяць, тепер було збільшено до трьох місяців. Це означає, що кожен, для кого шестимісячний термін починається, триває або збігає в період з 16 березня до 15 червня 2020 року включно, матиме дев'ять місяців з дати остаточного рішення на національному рівні аби подати заяву до Суду.

З огляду на усе вищевикладеного, можна дійти до висновку, що під час вжиття державами заходів, метою яких є запобігання поширенню інфекції COVID-19, права людини та громадянина зазнають істотних обмежень, що

супроводжується введенням режиму надзвичайної ситуації, встановлення санкцій щодо порушення даного режиму, закриття кордонів, та інші заходи, покликані бути ,свого роду, перешкодами для здійснення гарантованих людині прав та свобод. Проте, виходячи із викладеного матеріалу, можна зрозуміти, що, сам текст Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод заздалегідь «передбачало» подібний розвиток подій, тому в більшості країн дані обмеження надають можливість запобігти катастрофі, та введений режим передбачає дещо комфортні умови його протікання. Головною метою даних обмежень є протидія росту захворюваності серед населення, що дає свої результати у вигляді повільного зросту кількості інфікованих осіб та наданні сприятливих умов для їх одужання.

Надзвичайна ситуація в сфері охорони здоров'я населення міжнародного масштабу була оголошена ВООЗ через спалах нового коронавірусу 2019 nCoV, що надало можливість відступу від зобов'язань відповідно Ст. 15 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Така ситуація виникла вперше після вступу в силу Конвенції, була непередбаченою та призвела до виникнення багатьох питань щодо припустимості таких обмежень. Зазвичай Європейський Суд з прав людини надає необхідні роз'яснення. Однак на сьогодні вони ще не надані. Разом з цим ЄСПЛ неодноразово надавав роз'яснення щодо застосування ст. 15 Конвенції у яких визначав підстави, умови та принципи дерогації окремих положень Конвенції. Ці положення мають бути використані для обґрунтування правомірності обмежень окремих прав людини задля забезпечення глобальної санітарно-епідемічної безпеки, громадського інтересу та врешті решт найбільш вагомого права - права на життя.

4.4 Social guarantees of international civil servants

Достижение основных целей современных международных межправительственных организаций (ММО), провозглашенных их учредительными договорами, в частности, поддержание международного мира и безопасности, развитие дружественных отношений между нациями, осуществление международного сотрудничества, а также поощрение и развитие уважения к правам человека и основным свободам, тесно связано с эффективным выполнением сотрудниками организации возложенных на них обязанностей (ст. 1) Персонал ММО, как правило, работает в учреждениях по всему миру и выполняет разнообразную повседневную работу организации. Вместе с тем, эффективное выполнение сотрудниками своих обязательств невозможно без обеспечения надлежащих условий их труда. Учитывая данное обстоятельство, рядом внутренних актов, принятыми ММО (Положение и правила о персонале, бюллетени, соглашения и др.), закреплены основные условия прохождения службы, права и обязанности персонала, порядок их привлечения к ответственности и т.д. При этом, следует отметить, что неотъемлемой составляющей обеспечения благосостояния работников и членов их семей является соблюдение права на социальное обеспечение, гарантированное универсальными международно-правовыми актами в сфере прав человека (Всеобщей декларацией прав человека 1948 г. (резолюция [217 A \(III\)](#)) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 г., Международным пактом об экономических, социальных и культурных правах 1966 г. (резолюция [2200 A \(XXI\)](#) Генеральной Ассамблеи ООН от 16 декабря 1966 г.) и др.)

Так, в Положениях о персонале ООН закреплена обязанность Генерального секретаря устанавливать план социального обеспечения персонала, включая положения о здравоохранении, отпуске по болезни, отпуске

по беременности и родам и отпуске отца, а также о справедливой компенсации в случае болезни, несчастного случая или смерти в связи с выполнением служебных обязанностей от имени ООН (положение 6.2) [143].

Положениями и правилами о персонале Международного бюро Всемирной организации интеллектуальной собственности (ВОИС) также предусмотрено создание Генеральным директором системы социального обеспечения для сотрудников и других служащих ВОИС, определенных Международным бюро, в пределах которой обеспечиваются, в частности, здравоохранение, отпуска по болезни и отпуска по беременности и родам, а также разумная компенсация в случае болезни, травмы или смерти при исполнении служебных обязанностей в интересах Международного бюро. Однако отмеченное положение не распространяется на временных сотрудников (положение 6.2) [144].

Сотрудникам ООН гарантируется право на ежегодный отпуск. (Положение 5.1). Расчет его продолжительности непосредственно зависит от контракта соответствующего сотрудника. Так, сотрудникам, которые работают на основании временного контракта, начисляется ежегодный отпуск с сохранением полного содержания из расчета полтора дня в месяц. Такие сотрудники также могут накапливать и переносить на определенный Правилами о персонале ООН или Генеральным секретарем ООН период, до 18 рабочих дней годового отпуска. Сотрудникам, имеющим срочный или непрерывный контракт, начисляется ежегодный отпуск с сохранением полного содержания из расчета двух с половиной дней в месяц. Такие сотрудники также могут накапливать и переносить до 60 рабочих дней ежегодного отпуска. Стоит также акцентировать внимание на том, что такой отпуск можно брать только с соответствующего разрешения. Однако если, по мнению Генерального секретаря, работник отсутствовал по не зависящим от него причинам и имеет накопленный период ежегодного отпуска, период отсутствия на работе будет

вычтен из этого отпуска. В исключительных случаях сотрудникам может авансом предоставляться ежегодный отпуск продолжительностью не более десяти рабочих дней, при условии, что срок службы будет продолжаться дольше периода, необходимого для накопления отпуска, предоставленного авансом (правило 5.1) [145].

Положения и Правила о персонале международного бюро ВОИС также содержат нормы, которыми регулируется порядок назначения и продолжительность ежегодного отпуска. Так, сотрудники, занятые полный рабочий день, имеют право на ежегодный отпуск с сохранением полного содержания из расчета 30 рабочих дней за 12 месяцев работы в Международном бюро. Временные сотрудники, занятые полный рабочий день, накапливают ежегодный отпуск из расчета два с половиной дня отпуска за каждый отработанный месяц. Ежегодный отпуск предоставляется с учетом служебной необходимости, вместе с тем учитываются в максимально возможной степени личные обстоятельства и пожелания сотрудника. Ежегодный отпуск начисляется за весь период, в течение которого работник получает полную оплату. Отпуск не начисляется за период, в течение которого сотрудник находится в специальном отпуске с частичным сохранением или без сохранения содержания или был отстранен от исполнения обязанностей с частичным сохранением или без сохранения содержания. Сотрудник, за исключением определенных обстоятельств, не может быть отозван из ежегодного отпуска без разрешения Генерального директора (положение 5.1) [144].

Положением о персонале Совета Европы (СЕ) определено, что сотрудники имеют право на оплачиваемый отпуск продолжительностью из расчета два с половиной рабочих дня за месяц службы. Кроме этого, Генеральный секретарь может, с согласия Комитета Министров, предоставлять дополнительный отпуск

и краткосрочные оплачиваемые специальные отпуска. Сотрудники также могут пользоваться родительским отпуском согласно условиям, установленным Генеральным секретарем и указанным в пункте 5 документа СМ (2006) 38. Генеральный секретарь также определяет продолжительность оплачиваемого отпуска в связи с болезнью и декретным отпуском (ст. 45) [146].

Внутренними актами ООН, регламентирующими порядок прохождения службы в организации, предусмотрено право на специальный отпуск. Такой отпуск может предоставляться по просьбе сотрудника, с которым заключен срочный или непрерывный контракт, для проведения исследовательской или научной работы в интересах ООН, в случае длительной болезни, для ухода за ребенком или по другим важным причинам на такой срок, который устанавливается Генеральным секретарем. Специальный отпуск обычно предоставляется без сохранения содержания. При соблюдении условий, установленных Генеральным секретарем, сотруднику, который успешно сдал конкурсные экзамены и отработал один год на срочном контракте или имеющему непрерывный контракт, в случае призыва на действительную военную службу государством его гражданства, может быть предоставлено специальный отпуск без сохранения содержания на период такой военной службы. В исключительных случаях специальные отпуска могут предоставляться с полным или частичным сохранением содержания, в частности, по инициативе Генерального секретаря ООН, если он/она считает, что такой отпуск отвечает интересам Организации (правило 5.3).

Сотрудники ООН, которые не могут исполнять свои обязанности из-за болезни или травмы, могут получить больничный. Ограничения относительно права на отпуск по болезни зависят от организации и статуса сотрудника. В соответствии с Правилами о персонале ООН все отпуска по болезни должны быть утверждены от имени Генерального секретаря ООН и на установленных

им условиях. Максимальная продолжительность такого отпуска определяется характером и продолжительностью контракта соответствующего сотрудника.

Кроме того, сотрудники организаций системы ООН, болеющие в течение одного дня или двух дней подряд, могут в качестве обоснования своего отсутствия на работе использовать отпуск по болезни без оправдательного документа на срок до семи рабочих дней. Право на такой отпуск также может быть частично или полностью использовано в случае чрезвычайных семейных обстоятельств (правило 6.2) [145].

Стоит также обратить внимание на то, что Правила и положения о персонале большинства организаций системы ООН обязывают сотрудников своевременно регистрировать время своей работы и присутствие на рабочем месте. Из этого следует также, что они должны информировать руководство о своем отсутствии на рабочем месте по медицинским основаниям. Если работник не может вернуться к исполнению своих служебных обязанностей в первоначально указанные сроки, он обязан проинформировать своего руководителя о новом ожидаемом сроке возвращения на работу. Невыполнение этой обязанности приводит к тому, что отсутствие сотрудника на рабочем месте будет расцениваться как неоправданная неявка на работу, а в соответствующих случаях будут применяться дисциплинарные меры. Для того чтобы неявка на работу была зарегистрирована в качестве отпуска в связи с болезнью, сотрудник обязан соблюдать процедуры отчетности и предоставлять руководству необходимую документацию.

Согласно положениям, закрепленным внутренними актами ВОИС, сотрудникам, которые не могут выполнять свои обязанности из-за болезни или травмы, также гарантируется право воспользоваться соответствующим отпуском. Продолжительность такого отпуска зависит от стажа службы сотрудника. Сотрудник, который имеет непрерывный стаж службы менее трех

лет, имеет право на отпуск по болезни сроком до шести месяцев, из которых до трех месяцев отпуска в течение любого 12-месячного периода предоставляется с сохранением полного содержания и до трех месяцев отпуска – с сохранением половины содержания. Сотрудник, имеющий непрерывный стаж службы не менее трех лет, имеет право на отпуск по болезни сроком до 18 месяцев, из которых до девяти месяцев отпуска в течение любого четырехлетнего периода предоставляется с сохранением полного содержания и до девяти месяцев отпуска – с сохранением половины содержания. Кроме этого, в течение календарного года сотрудник может воспользоваться правом взять отпуск в связи с чрезвычайными семейными обстоятельствами без предоставления оправдательного документа на срок общей продолжительностью до семи рабочих дней. Любое дальнейшее отсутствие на службе в течение того же года должно быть обосновано медицинской справкой; в противном случае период отсутствия на службе вычитается из причитающейся сотруднику ежегодного отпуска или, если ежегодный отпуск полностью использован, оно оформляется как специальный отпуск без сохранения содержания. Следует отметить, что отпуск в связи с чрезвычайными семейными обстоятельствами без предоставления оправдательного документа не может продолжаться более трех дней подряд (правило 6.2.2.) [144].

В соответствии с Положениями о персонале Совета Европы (СЕ), сотрудники должны быть надлежащим образом защищены от рисков, связанных с несчастными случаями, болезнями, старостью, инвалидностью и смертью, а также родами. Кроме того, сотрудники присоединяются к Схеме медицинского и социального страхования и Организации (ст. 43 (144)).

В приложении к Правилам о персонале СЕ VII: «Положение о неоплачиваемом отпуске» определены особенности предоставления неоплачиваемого отпуска. В частности, выделяют два вида таких отпусков:

отпуск по семейным обстоятельствам и отпуск по личным причинам. Отпуск по семейным обстоятельствам может предоставляться по запросу соответствующего сотрудника в следующих случаях: воспитание ребенка; уход за близким членом семьи, требующим постоянного ухода по инвалидности или в случае беспомощного состояния; в связи с несчастным случаем или серьезной болезнью ребенка, мужа или партнера; уход за близким членом семьи, который находится в предсмертном состоянии; в связи со смертью ребенка, мужа или жены, партнера и т.д. Отпуск по личным обстоятельствам предоставляется по запросу лица, для проведения исследования или исследовательской работы, представляющей значимость для обучения персонала и / или СЕ; осуществление профессиональной деятельности за пределами Совета, при условии, что такая деятельность не противоречит обязанностям персонала, предусмотренным административными правилами. Такая деятельность не должна противоречить принципам, установленным Положением о персонале или целям, которых придерживается Организация, и не должна наносить нравственный или материальный ущерб Совету. Принимая решение о предоставлении неоплачиваемого отпуска, Генеральный секретарь принимает во внимание условия службы и характер приведенных причин. Решение об отказе в предоставлении такого отпуска должно быть надлежащим образом обосновано письменно. Длительность обоих видов неоплачиваемого отпуска в сочетании или отдельно не должна превышать шести лет в течение всей службы сотрудника. Максимальная продолжительность отпуска по семейным обстоятельствам может быть продлена в исключительных случаях, а максимальная продолжительность отпуска по личным причинам ограничивается тремя годами. Сотрудник, находящийся в неоплачиваемом отпуске, который без уважительной причины не возобновил исполнение своих

обязанностей по истечении срока отпуска, считается ушедшим в отставку (ст. 3, 4, 9) [147].

Соглашением о правовом статусе должностных лиц и сотрудников органов СНГ также уделено внимание вопросам социального обеспечения сотрудников аппарата. В частности, определено, что назначение и выплата пособия по социальному страхованию (обеспечения) должностным лицам и сотрудникам органов Содружества, а также членам их семей осуществляются в порядке, установленном национальным законодательством стороны, на территории которой работают должностные лица и сотрудники органов Содружества либо работают (проживают) члены их семей. Расходы по выплате пособия по социальному страхованию осуществляются за счет отчислений средств единого бюджета органов Содружества в соответствующие фонды государства пребывания (ст. 16) [148].

Договором о Евразийском экономическом союзе (ЕАЭС) определено, что на территории каждого из государств-членов Союза, члены Совета Комиссии и Коллегии Комиссии, судьи Суда Союза, должностные лица и сотрудники Комиссии и Суда Союза пользуются социальными гарантиями, привилегиями и иммунитетами, необходимыми для осуществления ими возложенных на них полномочий и должностных (служебных) обязанностей (ст. 107).

В Положении № 32 к Договору ЕАЭС о социальных гарантиях, привилегиях и иммунитетах, социальное обеспечение (социальное страхование) определяется как обязательное страхование на случай временной нетрудоспособности и в связи с материнством, обязательное страхование от несчастных случаев на производстве и от профессиональных заболеваний, обязательное медицинское страхование (п. 1) [149]. Трудовые отношения членов Коллегии Комиссии, судей Суда Союза, должностных лиц и сотрудников регулируются законодательством государства пребывания.

Пенсионное обеспечение членов Коллегии Комиссии, судей Суда Союза, должностных лиц и сотрудников осуществляется в соответствии с законодательством государства-члена, гражданами которой они являются. Обязательные отчисления на пенсионное обеспечение членов Коллегии Комиссии, судей Суда Союза, должностных лиц и сотрудников осуществляются органами Союза без удержания из заработной платы за счет средств бюджета Союза в пенсионные фонды государств-членов, гражданами которых указанные лица являются, в порядке и размерах, установленных законодательством соответствующего государства-члена. Социальное обеспечение (социальное страхование), кроме пенсионного страхования, а также обеспечение пособиями по социальному страхованию членов Коллегии Комиссии, судей Суда Союза, должностных лиц и сотрудников осуществляются в соответствии с законодательством государства пребывания на тех же условиях и в том же порядке, что и в отношении граждан государства пребывания (п. 43-45). В период выполнения должностных (служебных) обязанностей сотрудникам и членам их семей за счет средств бюджета Союза предоставляется медицинское обслуживание, директорам департаментов Комиссии и руководителю Секретариата Суда Союза за счет средств бюджета Союза предоставляется также транспортное обслуживание. Должностным лицам и сотрудникам, не имеющим жилой площади на территории города, в котором расположен соответствующий орган Союза, за счет средств бюджета Союза предоставляются служебные жилые помещения на период выполнения должностных (служебных) обязанностей (с учетом членов их семей) (п. 51, 52) [149].

Работникам персонала ООН также гарантируется право на отпуск по беременности и родам, а также отпуск отцу. Сотрудница имеет право на отпуск по беременности и родам общей продолжительностью 16 недель: дородовой

отпуск предоставляется не ранее чем за шесть недель и не позднее чем за две недели до предполагаемой даты родов и послеродовой отпуск, который продолжается в течение периода, равного разнице между 16 неделями и фактической продолжительностью дородового отпуска, но не менее 10 недель. Отпуск по беременности и родам предоставляется с полной оплатой за весь период отсутствия сотрудницы. Отпуск для отца предоставляется сотруднику на период общей продолжительностью до четырех недель и может быть использован сразу или частями в течение года после рождения ребенка при условии, что он будет полностью использован в течение этого года и в период действия договора (правило 6.3) [145].

Правилами о персонале Международного бюро ВОИС определено, что сотрудницы, нуждающиеся в отпуске в связи с беременностью и родами, могут не приходить на службу начиная с шестой-второй недели до предполагаемой даты родов при условии предоставления врачу-консультанту медицинской справки с указанием предполагаемой даты родов. Сотрудницы имеют право находиться на службе до второй недели до предполагаемой даты родов; однако все сотрудницы готовые работать в период с шестой по вторую неделю до предполагаемой даты родов, должны предоставить медицинскую справку-разрешение на работу. Кроме этого, такие сотрудницы не могут работать в течение 10 недель после родов и наделены правом на отпуск по беременности и родам сроком не менее 16 недель с сохранением полного содержания на весь период отсутствия на службе. Любая ошибка врача или акушерки при определении предполагаемой даты родов не влияет на право сотрудницы на сохранение полного оклада до фактической даты родов. Период отпуска по беременности и родам засчитывается при начислении ежегодного отпуска при условии, что сотрудница возвращается к исполнению служебных обязанностей на срок не менее шести месяцев после окончания указанного отпуска.

Сотрудницы, которые возвращаются к выполнению служебных обязанностей после отпуска в связи с беременностью и родами, могут отсутствовать на службе в течение двух часов в день для грудного кормления новорожденного ребенка до достижения им возраста 12 месяцев (правило 6.2.3) [145].

Сотрудники-мужчины также имеют право на отпуск для отца. Этот отпуск предоставляется на общий срок до четырех недель. В исключительных случаях, по решению Генерального директора, отпуск может быть предоставлен на общий срок до восьми недель, вместе или частями в течение первого года после рождения ребенка. Отпуск для отца предоставляется с сохранением полного содержания (правило 6.2.4). Сотрудники имеют право на отпуск в связи с усыновлением / удочерением ребенка сроком до восьми недель, который предоставляется на основании документов об усыновлении / удочерении (правило 6.2.5) [145].

Согласно положениям, изложенным в Приложении к Правилам персонала СЕ XII: «Положение о схеме медицинского и социального страхования», служащие, получившие помощь по материнству, отцовству или усыновлению, имеют право в течение такого отпуска на постоянную выплату их полной заработной платы и помощи. Сотрудники также имеют право на получение единовременного пособия при рождении или усыновлении ребенка. В случае, когда оба родителя ребенка являются сотрудниками Организации, такая помощь выплачивается единовременно одному из родителей, который будет определен обоими родителями (ст. 11) [150].

Важно акцентировать внимание на том, что одной из составляющих эффективного функционирования любой международной организации является обеспечение надлежащих условий для работы персонала в случае временной нетрудоспособности, поскольку сотрудники аппарата являются ценным активом организаций. Международная организация труда определила отпуск в

связи с болезнью как право, «призванное обеспечить защиту доходов сотрудников, которые в результате болезни или несчастного случая по медицинским основаниям не в состоянии выполнять свои официальные обязанности для того, чтобы они могли заняться своим здоровьем и как можно быстрее обратиться за медицинской помощью» [151, с. 3].

Отдельной разновидностью отпуска, который может быть предоставлен сотруднику персонала ООН является отпуск на родину. Сотрудник вправе использовать такой отпуск каждые два года. Однако сотрудникам, работающим в установленных местах службы с очень сложными условиями для жизни и работы, и имеют право на отпуск на родину, такой отпуск предоставляется каждые 12 месяцев. Сотрудники, родиной которых является либо страна их официального места службы, либо страна их обычного места проживания во время пребывания на службе ООН, не имеют права на отпуск на родину (положение 5.3). Так, сотрудники, которые были набраны на международной основе и проживающие или проходящие службу за пределами своей родины вправе осуществить поездку на родину за счет ООН с целью проведения на родине разумной части ежегодного отпуска. Страной отпуска на родину является страна гражданства сотрудника. Право на отпуск на родину предоставляется сотруднику при соблюдении следующих условий: если при выполнении своих служебных обязанностей сотрудник продолжает проживать вне страны своего гражданства; если Генеральный секретарь имеет основания ожидать, что соответствующий сотрудник проработает не менее шести месяцев после своего возвращения из планового отпуска на родину; если после возвращения из поездки для посещения семьи при обычных обстоятельствах с даты возвращения из поездки прошло не менее девяти месяцев, зачисляемых в непрерывную службу. Сотрудникам может быть предложено совместить свой отпуск на родину с поездкой по делам или переездом в другое официальное

место службы, при этом должное внимание должно уделяться интересам сотрудников и членов их семей. Сотрудник, следующий в отпуск на родину, должен провести на родине не менее семи календарных дней, не считая времени нахождения в пути. Генеральный секретарь может предложить сотруднику при его возвращении из отпуска на родину предоставить достаточные подтверждения, что данное требование было полностью выполнено (правило 5.2).

Кроме того, сотрудникам персонала ООН также гарантируется право на компенсацию в случае смерти, увечья или болезни в связи с выполнением служебных обязанностей от имени ООН. С этой целью Генеральным секретарем ООН был создан Консультативный совет по вопросам компенсации – для рассмотрения претензий по компенсации, связанной со смертью, травмой или болезнью, возникших в результате службы (п. 1.4) [145]. В случае потери или повреждения личных вещей сотрудника, если установлено, что такая утрата или повреждение непосредственно связаны с выполнением служебных обязанностей от имени ООН, сотрудники имеют право на разумную компенсацию (правило 6.5). Такая компенсация присуждается в случае смерти, увечья или болезни сотрудника, связанных с выполнением официальных обязанностей от имени ООН, за исключением случаев, когда такая смерть, травма или болезнь были результатом умышленного неправомерного поведения любого сотрудника; умышленного намерения любого сотрудника причинить травму, увечье самому себе или другому лицу. Смерть, травма или болезнь сотрудника считаются связанными с выполнением официальных обязанностей от имени ООН при отсутствии каких-либо преднамеренных проступков или умышленных намерений когда смерть, увечье или заболевание стали результатом естественного инцидента во время выполнения официальных обязанностей от имени ООН; смерть, травма или болезнь были

непосредственно связаны с присутствием сотрудника в соответствии с назначением ООН, в районе, связанном с особой опасностью для здоровья или безопасности сотрудника, и произошли в результате такой опасности; смерть, травма или болезнь возникли как прямой результат следования с помощью транспорта, который предоставляется ООН, за счет или по указанию ООН при исполнении служебных обязанностей (положения не распространяются на частные транспортные средства, санкционированные ООН исключительно по просьбе и для удобства сотрудника) (ст. 2) [152].

Вопросы социального обеспечения ООН были рассмотрены также в актах Организации, в частности, в резолюции Председателя Комитета по итогам неофициальных консультаций А / С.5 / 71 / L.15, докладах Пятого комитета А / 71/709, А / 70/800, докладе Генерального секретаря ООН А / 69/292 / Add.1 и т.д.).

В соответствии с нормами, закрепленными Положениями и правилами о персонале Международного бюро ВОИС, в случае смерти сотрудника, имеющего постоянный, непрерывный или срочный контракт, его супругу / супруге выплачивается единовременное пособие, а при отсутствии супруга / супруги – ребенку-иждивенцу или детям-иждивенцам (положение 9.12).

В Приложении к Правилам персонала СЕ XII: Положение о схеме медицинского и социального страхования закреплена норма, касающаяся заболеваний и увечий во время прохождения службы. Так, в случае смерти сотрудника сумма, равная двухлетней заработной плате, уплачивается лицам, имеющим на это право, если эта сумма не была выплачена. Кроме этого, сотрудникам гарантируется право на возмещение вреда в случае аварии на производстве и промышленных заболеваний. Под аварией на работе следует понимать любую аварию, вызванную или возникшую в процессе функций, осуществляемых в Организации, и причинившую физический или психический

вред обслуживающему работнику. В частности, любая физическая травма, вызванная внезапной и обычно насильственной внешней причиной, считается случайной; любые случаи (эксцессы), которые случаются во время официальной поездки сотрудника, рассматриваются как несчастный случай на работе, если он / она не прерывает это путешествие по личным причинам, не связанным с его / ее обязанностями. Несчастные случаи на работе также включают в себя несчастные случаи на обычной поездке сотрудника на работу и с работы; когда сотрудник путешествует в или из официального пункта назначения или выполняет обязанности, связанные с официальной поездкой и тому подобное. Промышленные заболевания, вызванные функциями, которые выполняются организацией, считаются несчастными случаями на работе. Медицинские расходы на лечение последствий аварии на производстве или промышленных заболеваний и функциональной реабилитации покрываются на 100% от тарифа, применяемого в рамках французской схемы социального обеспечения (ст. 13, 14) [150].

Кроме того, важной гарантией социального обеспечения сотрудников, несущих службу в системе ООН, является возможность участия в Объединенном пенсионном фонде персонала ООН. Таким правом наделены сотрудники, назначенные на период шесть месяцев или больший срок, или проработавшие шесть месяцев на более коротких контрактах без перерыва более чем на 30 дней (положение 6.1, правило 6.1). Положениями о персонале Международного бюро ВОИС также определено, что сотрудники участвуют в Объединенном пенсионном фонде персонала ООН (положение 6.1) [144]. Объединенный пенсионный фонд персонала ООН был основан в 1949 г. в соответствии с резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН с целью обеспечения выплаты пенсий, пособий в случае смерти, потери трудоспособности, а также других соответствующих выплат персоналу, выплачиваемых в связи с

прекращением службы в ООН и в других организациях системы ООН, участвующих в Фонде (п. 1) [11].

Вопросам пенсионного обеспечения персонала ООН также было уделено внимание в ряде резолюций Генеральной Ассамблеи ООН (А / RES / 72/255; А / RES / 71/272; А / RES / 70/244) и докладах Комиссии по международной гражданской службе (А / 73/30; А / 72/30; А / 71/30; А / 70/30).

В рамках СЕ функционирует «Третья пенсионная схема». Так, по общему правилу, сотрудник приобретает право на получение пенсии по возрасту по достижении 65 лет. Если сотрудник прекращает свои функции до пенсионного возраста, оплата его пенсии по возрасту откладывается до достижения им этого возраста. Максимальная ставка пенсии составляет 70% от заработной платы. Право на выплату пенсии начинается в первый день месяца, следующего за тем, в котором данное лицо приобрело право на получение пенсии и прекращается в конце месяца, в котором наступает смерть пенсионера (ст. 8, 9, 10) [154].

Пенсионное обеспечение должностных лиц и сотрудников органов СНГ осуществляется в соответствии с законодательством сторон, гражданами которых они являются. При этом отчисления на пенсионное обеспечение, установленные национальным законодательством, осуществляются органами Содружества из единого бюджета органов Содружества в соответствующие фонды сторон, гражданами которых являются должностные лица и сотрудники указанных органов. Расходы по выплате пенсий должностным лицам и сотрудникам органов Содружества несет сторона, гражданами которой они являются (ст. 16) [148].

Сотрудникам, с которыми заключены срочный или непрерывный контракт, ООН также предоставляется право на получение субсидии на образование ребенка, при условии, что сотрудник считается набранным на международной основе, проживает и работает в месте службы, находится за пределами его

родины; и ребенок проходит полный курс дневного обучения в школе, университете или аналогичном учебном заведении. В том случае, когда такой сотрудник был переведен в место службы на своей родине во время учебного года, он может получать субсидию на образование в течение оставшейся части этого учебного года. Субсидия обычно не выплачивается после окончания учебного года, в котором ребенок достигает возраста 25 лет.

Сотрудники всех категорий имеют право на получение специальной субсидии на образование ребенка-инвалида независимо от того, служат ли они у себя на родине или нет, при условии, что они имеют срочный или непрерывный контракт (правило 3.9) [155]. Похожая по содержанию норма закреплена Положениями и правилами о персонале Международного бюро ВОИС (положение 3.14). Возможность получить помощь на образование закреплена также Правилами о персонале СЕ (ст. 7).

Особенности назначения и начисления субсидий сотрудникам персонала ООН были освещены в резолюциях Генеральной Ассамблеи ООН А / RES / 68/253, А / С.5 / 70 / L.14; докладе Пятого комитета А / 68/684 и др.

Таким образом, все вышеуказанное позволяет сделать вывод, что внутренними актами ММО, которыми регулируется порядок прохождения службы, закреплена ряд положений, гарантирующий надлежащий уровень социального обеспечения работников персонала. Сотрудникам персонала гарантируется право на ежегодный отпуск, отпуск по болезни, отпуск на родину, отпуска с связи с беременностью и родами, надлежащий уровень пенсионного обеспечения, выплата субсидий и тому подобное. Важно отметить, что продолжительность отдельных видов отпусков зависит от вида контракта, который был заключен с сотрудником, срока работы в организации и т.д.

Следует отметить, что внутренними актами ММО (ООН, СЕ, СНГ и др.) закреплены схожие условия социального обеспечения международных гражданских служащих. Вместе с тем, существуют некоторые различия, например, в Соглашении о правовом статусе должностных лиц и сотрудников органов СНГ также уделено внимание вопросам социального обеспечения сотрудников аппарата, в частности, определено, что назначение и выплата пособия по социальному страхованию (обеспечение) должностным лицам и сотрудникам органов Содружества и членам их семей осуществляются в порядке, установленном национальным законодательством стороны, на территории которой работают должностные лица (ст. 16). В завершение необходимо резюмировать, что основной посыл внутренних актов, определяющих статус гражданских служащих (персонала) ММО заключается в создании надлежащих условий, содействующих выполнению возложенных на них обязанностей, повышению уровня трудового потенциала, охране здоровья и социального обеспечения.

SECTION 5. LEGAL PSYCHOLOGY

5.1 Psychological analysis of the problems of functioning and activity of the patrol police in Ukraine

З 2015 року в Україні в рамках реформування системи МВС України створено Національну поліцію, частиною якої є структурні підрозділи патрульної поліції. За останні роки в соціальних мережах та засобах масової інформації фахівці привертають увагу суспільства до проблем у реформуванні системи МВС, констатуючи, що повноцінної реформи, яка мала перетворити «корумповану міліцію» на правоохоронний орган західного типу, так і не було втілено у життя.

Реформа з романтичною назвою «Моя нова поліція» задумувалась, як докорінна зміна української правоохоронної системи, куди мали прийти нові люди з іншими цінностями та підходами до роботи. Натомість після років роботи «оновленої» Національної поліції стало зрозуміло, що реформа не відбулася. Це демонструє рейтинг довіри населення до поліції, а особливо до патрульних. За три роки функціонування патрульної поліції рейтинг довіри населення до неї впав з 67% до 29% [156].

Особливого занепокоєння у суспільстві викликають факти корумпованості, некомпетентності та непрофесійності «нових» патрульних поліцейських, що мають ознаки системності. Більш того, громадськість та медіа-експерти задаються питанням чому частішають факти беззаконня з боку патрульних.

Ряд авторів розпочали дослідження причин ситуації, що склалася, проте вона потребує глибокого дослідження та аналізу [157, 158, 159, 160].

Метою даної статті є здійснення психологічного аналізу наявної наукової інформації щодо організаційних аспектів проблем діяльності і функціонування патрульної поліції та недоліків в роботі її співробітників.

Здійснення психологічного аналізу слід розпочати із наступного.

У відповідності до загально відомих в психології праці класифікацій, робота поліцейського, як і будь-якого іншого «силовика», який працює зі зброєю, відноситься до категорії діяльності в особливих умовах. Психологічно така робота розглядається як робота в умовах постійно підвищеного емоційного навантаження із впливом на фахівця стресових факторів різного рівня інтенсивності.

Природно, що за таких умов діяльності, людина повинна мати широке коло професійних знань і умінь, а також в неї мають бути розвинені психологічні якості, що надають їй можливість працювати в цій професії без передчасної втрати професійного здоров'я. Такі якості особистості називають «професійно важливими». Із загальним набором таких якостей можна ознайомитися у давно розроблених професійно-психологічних «специфікаціях» спеціальності «співробітник ОВС» («поліцейський»). Така специфікація називається «професіограмою» спеціальності.

При нормальному функціонуванні системи будь-якого силового міністерства, кандидат на службу повинен пройти певну процедуру для вивчення професійно важливих якостей. Ця процедура називається «професійно-психологічний відбір» в рамках якого, за допомогою психологічних технологій і прийомів, у кандидата оцінюється розвиток виразності необхідних для спеціальності (конкретної посади) якостей. У вітчизняній психології та психофізіології праці такий підхід використовується понад 100 років.

Як результат, оцінюється рівень розвитку професійно важливих якостей: якщо вони розвинені – кандидат придатний до роботи в поліції, якщо визначається низький рівень розвитку таких якостей – то кандидат не придатний. Все відносно просто.

Проте, системного професійно-психологічного відбору в патрульну поліцію розроблено не було і як наслідок, туди потрапляли і потрапляють «випадкові» люди, які за своїми психологічними характеристиками не здатні працювати в умовах постійної підвищеної небезпеки, зокрема, у силових структурах.

При тому відборі, який здійснюється, не застосовуються класичні підходи використання відповідних професіограм та оцінки необхідних професійно важливих якостей, а тому, критерії відбору в патрульну поліцію і його «технологія», фахівцям взагалі не зрозумілі.

Серед спеціалістів є думка, що кандидатів в патрульну поліцію відбирають за принципом можливості надання ними сервісних функцій населенню і на цьому, ніби то, побудовані підходи до їх набору. Це опосередковано підтверджується статтею 2 Закону України «Про Національну поліцію», згідно із якою, завданням поліції є надання поліцейських послуг [161].

Але важко уявити собі, що банківський клерк, дівчина з «ресепшн» або перукар (люди, які, як приклад, надають послуги населенню), одночасно можуть розглядати справи про адміністративні правопорушення, оформляти документи по дорожньо-транспортним пригодам, затримувати злочинців, працювати зі зброєю тощо.

Спеціалісту в сфері професійного психологічного відбору зрозуміло, що тут абсолютно різний «функціонал» і, відповідно, програми професійної підготовки вказаних професій. Мабуть, єдина схожість професіограми поліцейського і особи, яка здійснює сервісні функції, це робота в площині

«людина-людина», що вимагає достатньо високого розвитку комунікативних якостей і стресостійкості.

Слід додати, що відбір здійснюється на тлі таких мотиваційних чинників у кандидатів як «наївна романтика» служби в поліції і «висока мотивація та орієнтація на якісні зміни в державі», що межують з абсолютним нерозумінням кандидатами роботи системи МВС, як цілісного механізму, та правової системи Держави.

Голоси скептиків, які вказували на недоліки в організації рекрутингу, професійного відбору, недостатню підготовку патрульних, тонули в загальній ейфорії. Проте час показав, що більшість з наведених скептиками факторів в значній мірі вплинуть і на тенденції незаконного насильства, вчиненого патрульними, і на зміну ставлення суспільства до «нової поліції».

Отже, система відбору і навчання нових патрульних залишається загадкою для більшості експертів. Тривалість курсу підготовки (від шести тижнів до 3 місяців) вказує на те, що навіть найбільш мотивований рекрут фактично не мав достатньо часу, щоб отримати необхідні навички і закріпити отримані теоретичні знання [157, с.10].

В психології праці доведено, щоб бути успішним в професійній діяльності, у людини, окрім професійно важливих якостей, знань та умінь, має бути сформована психологічна готовність до діяльності, що зумовлюється процесом і структурою самої професійної підготовки.

Наприкінці ХІХ століття видатний педагог і психолог Костянтин Ушинський довів, що стійкі професійні навички формуються протягом 6 місяців професійної підготовки [162, с. 230]. Саме тому, з позиції педагогічної психології, в умовах системного навчання первинна підготовка виконавчого персоналу у силових міністерствах здійснювалася протягом півроку: армійські і

флотські «учебки», школи прапорщиків, школи міліції, школи молодших авіаційних спеціалістів тощо.

Слід зазначити, що з точки зору психофізіології, працевлаштування в патрульну поліцію для цивільної людини, рівно як і призов до армії, є різкою зміною життєвих стереотипів, звичок і супроводжується стресом.

Основоположник теорії стресу, лауреат Нобелівської премії канадський дослідник Ганс Сельє, у 30-х роках ХХ століття розкрив основні закономірності та етапи адаптації людини до нових умов існування. Він довів, що існує кілька фізіологічних етапів адаптації організму протягом пристосування до нових умов життєдіяльності [163, С.27-28].

Перша стадія або «аларм-стадія» за Г. Сельє – стадія тривоги або первинної адаптації, коли відзначається напруга в роботі всіх органів і систем організму. Триває вона приблизно 2-3 тижні. Друга стадія – стадія «опору» або нестійкої адаптації, коли поступово спадає тривожність, робота органів і систем переходить на новий рівень функціонування і ця стадія триває 3-4 місяці. І якщо умови середовища, інтенсивність стресорних факторів відповідають можливостям організму людини, то через 6-7 місяців настає третя стадія – стійкої адаптації до нових умов. Якщо виникають якісь проблеми в організмі людини, що перешкоджають відновленню організму в умовах нового стресу, то на третій стадії, адаптація може завершитися стадією виснаження, що буде супроводжуватися патологічними змінами в роботі органів і систем організму із подальшим розвитком психосоматичних і психічних розладів.

Тому, в питаннях адаптації «новобранців», фахівцями завжди приділялася величезна увага її стадіям, вживалися відповідні заходи з метою формування пластичності цієї адаптації та її благополучного завершення.

Таким чином, не дивлячись на те, яка модель підготовки патрульного поліцейського використовується в Україні: північноамериканська або будь-яка

інша, після тримісячної підготовки на роботу з громадянами (перш за все, з людьми), зі зброєю в руках виводиться людина з незакріпленими професійними навичками і вміннями, без психологічної готовності до діяльності та в стані стресу, як наслідку незавершеної адаптації.

В такому стані людина може якось здійснювати діяльність, але так звана «фізіологічна ціна роботи» – мобілізація внутрішньої «енергії», фізіологічних зусиль на її виконання буде в рази вище, ніж у професійно підбраного, відібраного і підготовленого фахівця. Зрозуміло, що за таких умов у поліцейського із самого початку «входу» до діяльності прогнозується високий рівень зривів у самій діяльності: здійснення частих помилкових дій, низький рівень особистої ефективності і продуктивності; висока схильність до розвитку емоційного вигорання, розчарування і стрес-залежних захворювань – психосоматичних розладів.

Відсутність необхідних знань і навичок, низький рівень комунікативних здібностей є причинами не здатності вести адекватну дискусію з опонентом і надзвичайно частого використання патрульними в «режимі Бога» статті 185 Кодексу України про адміністративні правопорушення: «злісна непокоря законному розпорядження або вимозі поліцейського». Тобто, за наявними фактами судової практики, найчастіше, це результат емоційного «зриву» поліцейського на тлі своєї професійної безпорадності.

Фахівці також зазначають, що істотною помилкою при запуску проекту «патрульна поліція» стало також навмисне, штучне її дистанціювання від «старої» міліції. Ця помилка вплинула на систему поліції в цілому. Патрульна служба не могла і не може бути окремим правоохоронним органом і може виконувати свої функції тільки як частина загального правоохоронного механізму. Це означає, що для ефективної роботи «нові» патрульні мають постійно взаємодіяти з іншими службами та підрозділами, підтримувати з ними

гарні робочі взаємини, а з огляду на незначний період підготовки – і переймати досвід практичної діяльності. Однак тривалий час риторика нового керівництва МВС була направлена на те, щоб підкреслити успіхи і переваги «хороших і нових» патрульних поліцейських і протиставити їм невдачі «продажних», «непрофесійних» «поганих старих ментів». На жаль, це було підхоплено засобами масової інформації та соціальними мережами, незважаючи на те, що це цілком не відповідає дійсності: в рядах поліції була і залишається велика кількість людей, які чесно виконують свою роботу і, зокрема, воювали в АТО. В самих «нових» патрульних це сформувало ейфорійне відчуття своєї «ексклюзивності» і всюдозволеності [157, с. 20].

Таким чином, можна констатувати, що чіткої та зрозумілої системи відбору і професійної підготовки патрульних поліцейських, яка б певним чином задавала абсолютно нові стандарти їх роботи, професійної та етичної поведінки, створено не було. Крім того, нинішні реалії служби не дають поліцейському можливості підтримувати і покращувати професійно важливі навички, які потрібні йому у роботі.

Ситуацію ускладнює та обставина, що з 2019 року до патрульної поліції можуть бути прийняті особи лише з середньою освітою.

Факти маргінальної некомпетентності патрульних, як фахівців, можна розглянути на наступних прикладах. На другий рік після створення нової поліції кількість ДТП на дорогах України збільшилася з 139 тисяч у 2016 році до 147 тисяч у 2017 році. При цьому, за судовою практикою, 70% адміністративних постанов, що складено на водіїв патрульними, скасовуються у судовому порядку як незаконні.

Судова практика «періоду карантину» показала, що судами України скасовано або повернуто виконавцю 90% протоколів поліції за «порушення» карантину[164].

Як показав звіт Рахункової палати про результати аудиту ефективності використання бюджетних коштів, виділених на забезпечення діяльності підрозділів, установ і закладів Нацполіції (проводився із 7 грудня 2017 року по 1 березня 2018 року), протягом 2016-2017 років було пошкоджено 951 патрульну машину поліції. Кілька автомобілів управління патрульної поліції в м. Києві потрапляли у ДТП від 6 до 8 разів.

У відповідності до інформаційного листа Департаменту патрульної поліції від 07.07.2019 року за 2016-2018 роки в Україні сталося 2059 аварій за участі поліцейських автомобілів [165, 166].

Експерти констатують, що кількість пошкоджених у ДТП у 2016-2018 роках патрульних автівок, перевищує чисельність пошкоджених автомобілів МВС за усі попередні роки незалежності України [167, 168].

Це свідчить про абсолютну відсутність у поліцейських професійно важливих якостей фахівця, що здійснює роботу в системі «людина – машина», тобто, людина-оператор.

Ситуацію погіршує наявність високих рівнів стресу та емоційне вигорання в патрульних. На підставі досліджень стану професійного здоров'я патрульних поліцейських, встановлено, що 83% з них перебувають у стані постійного психологічного напруження і стресу, в 67,9% визначають ознаки перевтоми і зниження працездатності, в 62,2% виражені ознаки емоційного вигорання у формі редукції особистих досягнень (37,7%) та емоційного виснаження (24,5%) [169, С.57-61].

Автором показано, що високі рівні стресу та емоційне вигорання в патрульних, призводить до емоційної закритості, байдужості, соціальної відстороненості, що негативно відбивається на професійній діяльності. Визначено погіршення якості допомоги громадянам через формальну консервацію виконання певних технологічних процесів, регламентованих

функціональними обов'язками, що зумовлює небажання розширювати спектр власних професійних навичок і знань та обмеження адекватної комунікації і соціальної взаємодії з громадянами. Такий внутрішній психологічний стан породжує феномен морально-емоційної дезорганізації особистості, який виявляється у тому, що в патрульного поліцейського емоції не спонукають або недостатньо стимулюють етичні відчуття. Не проявляючи належного емоційного ставлення до суб'єкта комунікації (громадян), поліцейський захищає свою стратегію: виправдовується перед собою за припущену грубість або відсутність уваги до суб'єкта, раціоналізує свої негативні вчинки або проектує провину на суб'єкта конфліктної комунікації, замість того, що б адекватно визнати свою провину.

Цими негативними змінами у психологічному стані поліцейських можна пояснити зростання числа порушень прав людини в діяльності патрульної поліції на ряду з гонкою за показниками: необхідністю «дати» певну кількість постанов, протоколів затримань, перевірок протягом зміни «підозрілих осіб», що змушує поліцейського йти на порушення норм етики, дисципліни і закону [157, с.35].

Слід додати, що загальна ейфорія після запуску нової патрульної поліції сприяла тому, що з початку її роботи ніхто не задавався питанням про те, як у ній працює система контролю діяльності, покарань і заохочень, як саме відбуваються розслідування скарг на дії патрульного, ким і які рішення приймаються по їх завершенню, які висновки робляться керівництвом за підсумками, і що змінюється в підготовці і діяльності. Експерти констатують, що у 2015 році до дисциплінарної відповідальності не було притягнуто жодного співробітника патрульної служби. Офіційно це пояснюється тим, що Дисциплінарний Статут ОВС України поширився на патрульних тільки з 28

грудня 2015 року. Тому, за 6 місяців 2015 року жодної скарги на дії патрульних не розглянули і не оцінили належним чином, а скарг було 723.

У міру зростання кількості нових патрульних і їх контактів із населенням кількість скарг на їхні дії тільки росла. Так, у 2016 році кількість скарг перевищила кількість патрульних і досягла майже 10 тисяч, а до жовтня 2017 року перевалила за 16 тисяч. У середньому, в неповному 2017 році на кожного патрульного вже припадало 1,32 скарги [157, с.54].

Результати моніторингу 2017 року вказують на те, що побільшало фактів побиття із завданням тілесних ушкоджень, їх кількість зросла з 1,3 % (2015 рік) до 2,0 % (2017 рік) [157, с.55].

Оцінна кількість жертв психологічного насильства в поліції України, зокрема, поводження, що принижує людську гідність у 2015 році склала 94 403 осіб, а у 2017 вже 256 522. Оцінна кількість жертв побиття, завдання тілесних ушкоджень у ході затримання поліцією у 2015 році – 157 338 осіб, а у 2017 вже 480 979. Оцінна кількість жертв незаконного фізичного насильства у 2015 році – 409 080, а у 2017 вже 641 326 [2, с.56].

Як зазначає аналітик [170], за підсумками 2019 року спостерігається сплеск поліцейської злочинності і зростання кількості фактів поліцейського насильства як мінімум в 11 разів у порівнянні з 2018 роком. Крім того, протягом 2019 року більш ніж кожен четвертий громадянин стикався із порушеннями з боку поліцейських.

Відсутність системи науково обґрунтованого відбору та вади професійної підготовки патрульних призводять не тільки до різкого погіршення їх функціонального стану та передчасного погіршення професійного здоров'я, а й формують в них певні, часто деструктивні, стилі спілкування з громадянами. Це, на нашу думку, пов'язано з психологічним ефектом Даннінга-Крюгера, який полягає у тому, що люди із кваліфікаційно недостатньою професійною

підготовкою та вузьким кругозором не мають здібностей для того, щоб зрозуміти, що певні рішення, які вони приймають, – помилкові, а якостей, якими вони себе наділяють, у них немає. Ось чому вони вважають, що повністю праві та мають рацію у всіх своїх діях і краще за більш досвідчених та інтелектуально розвинених розуміють поточну ситуацію. Згодом таке світовідчуття набуває в людини рис психологічного захисту і вона приймає рішення відстоювати свою позицію за будь яких умов у будь яких спірних (конфліктних) ситуаціях.

Такий ефект був відкритий та експериментально підтверджений працівниками кафедри психології Корнелльського університету (США), лауреатами Нобелівської премії, Девідом Даннінгом і Джастіном Крюгером на різних моделях міжособистісного спілкування [171, 172].

Слід додати, що окрім форм неадекватної поведінки, яка зумовлена ефектом Даннінга-Крюгера та емоційним вигорянням, негативні соціально-психологічні наслідки, зокрема ситуації жорстких конфліктів та прояви неконтрольованої агресії з боку «нових» поліцейських, також прогнозувалися спеціалістами в галузі психології.

І тут ми маємо справу з іншими психологічними феноменами, які виявлено під час ряду досліджень, зокрема, експерименту Мілгрема і Стенфордського тюремного експерименту Зімбардо [173, 174].

Стенфордський тюремний експеримент – психологічний експеримент, який у 1971 році здійснив американський психолог Філіп Зімбардо, досліджуючи як впливає обмеження свободи та «силове» оточення на психіку людини, а також як впливає на поведінку людини нав'язана їй соціальна роль.

Суть експерименту зводилась до того, що у підвалі університету було створено умовну в'язницю і частина зі студентів-добровольців виконувала роль

в'язнів, а інша частина – охоронців. Протягом нетривалого часу було проведено дослідження трансформації поведінки піддослідних обох груп.

В результаті експерименту було встановлено, що в осіб з числа студентів, які виконували функції охоронців експериментальної в'язниці, тобто були людьми не підготовленими, але наділеними експериментатором повноваженнями здійснювати «правові» функції, вже протягом 6 днів експерименту з'явилися садистські схильності, бажання принижувати іншу людину, прояви неконтрольованої агресії.

Результати експерименту проілюстрували, як легко люди піддаються впливу «влади авторитетів», якщо в останніх присутня «узаконювальна» ідеологія, а також соціальна й інституціональна підтримка з боку «вищого керівництва». Також результати демонструють як ситуативні чинники поведінки невідповідної людини, яка наділена владою, створюють протиположний особистісним.

Іншими словами, ситуація визначає поведінку людини більше, ніж її внутрішні особливості. У цьому результаті згаданого дослідження схожі на результати загальновідомого експерименту Мілгрема, в якому була показана готовність учасників підкорятись «керівнику» і виконувати накази, навіть якщо їхня совість протестує.

Необхідно додати, що під час нетривалої за часом підготовки нових патрульних поліцейських застосовуються тренінги із використанням технологій НЛП, на яких подаються стилі поведінки поліцейського з північноамериканських країн, де у правовому полі визначена презумпція правоти поліцейського: виконуй його вимогу, потім оскаржуй. На таких тренінгах патрульних вчать під час спілкування з громадянином «вмикати» свій авторитет, що зумовлений статусом поліцейського, проводити дії, що спрямовані на пригнічення волі особи, змусити за будь-яких умов підкорятися

вимогам поліцейського. Це нагадує ідеї Зімбардо, який на зборах перед початком експерименту запропонував для студентів-охоронців таку лінію поведінки: «Змусьте в'язнів відчувати тугу, страх, відчуття сваволі, що їхнє життя повністю контролюється системою, вами, мною, й у них немає жодного особистого простору... Ми різними способами забиратимемо в них індивідуальність. Усе це разом має викликати у них почуття безсилля. Себто, у цій ситуації в нас буде вся влада, а в них – жодної».

Формування таких стилів поведінки в патрульного поліцейського є деструктивним з огляду на велику різницю між законодавствами України та, скажімо, США.

Так, при оскарженні дій патрульного поліцейського за Законодавством України, у кінцевому результаті, (окрім кримінального процесу) відповідачем є «роботодавець» – Департамент патрульної поліції. Усі компенсаційні виплати за неправомірні вчинки патрульного особі-позивачу будуть відбуватися за рахунок державного бюджету. Безпосередньо патрульний залишається «безкарним».

У США, в разі визнання дій патрульного неправомірними, особа має право подати цивільний позов безпосередньо до поліцейського і наступні виплати особі-позивачу будуть здійснюватися саме ним.

На думку юридичних психологів це є дуже потужним демотивуючим фактором, оскільки, розуміння такого правового підходу в Україні окремим патрульним додає ще більшої самовпевненості у своїх безкарності і запускає «порочне коло»: безкарність породжує свавілля.

Отже, при запуску проекту «Моя нова поліція» його негативні соціально-психологічні наслідки для спеціалістів були цілком передбачувані і розуміючи викладені психологічні закономірності, при професійному підході, більшої частини з цих наслідків можна було уникнути.

Про негативні наслідки такої реформи не могли не знати і грузинські «легіонери», які очолили і здійснювали цю реформу. Як показав грузинській досвід реформування МВС, вже протягом декількох місяців після заміни «старих» охоронників в тюрмах Грузії на «нових» були виявлені такі ж самі наслідки як і в експерименті Філіпа Зімбардо: охоронники здійснювали акти тортур та садистські вчинки над в'язнями [175].

Висновок.

Таким чином, на підставі здійсненого психологічного аналізу організаційних аспектів проблем діяльності і функціонування патрульної поліції встановлено причини недоліків в роботі її співробітників, передчасного погіршення їх професійного здоров'я.

Наявні вади і «прогалини» в питаннях професійно-психологічного відбору та професійної підготовки патрульних поліцейських призводять до негативних правових та соціально-психологічних наслідків для суспільства.

Негативні наслідки цієї «реформи» породжують у громадян недовіру до поліції і формують у суспільстві високий рівень соціального напруження.

SECTION 6. THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW

6.1 Reflection of the essence of the social and legal value of a person in the normative law

Of particular significance in the development of modern Ukraine and this is confirmed by the historical experience of state and legal construction both in our country and worldwide, are factors related to philosophical and methodological as well as state and legal approaches to the knowledge of the essence of law, its significance and role in the human life. Due to how we perceive the world around us and determine the place and role of a person in its multifaceted manifestations, relationships, and will ultimately depend on our vision of the role of normative legal understanding in determining the place as a whole, the role of a person in law, the role of law for a person itself.

The current state of development of Ukraine requires a rethinking of existing approaches to clarify the essence of law and its importance in the life of each individual and society as a whole. As an important socio-cultural phenomenon, law is inextricably linked to the person, acting as an important factor in protecting his interests, rights and freedoms.

The highest social value is a person. Hence the right to life, freedom, security, dignity of the individual. The human-centric dimension of law, if viewed from the standpoint of reflection and consolidation in the system of appropriate forms of law is to ensure and guarantee the real process of implementation of human rights. They serve as an appropriate guideline and criterion for assessing the positive right to conform to values of a universal nature, such as life, liberty, security, and so on. Thus, Article 3 of Section I of the 1996 Constitution of Ukraine stated that "The

human being, his or her life and health, honour and dignity, inviolability and security are recognised in Ukraine as the highest social value". Accordingly, in Section II of the Basic Law of Ukraine were recorded natural, political, social, economic, cultural and other rights and freedoms of a person and citizen in Ukraine [176, p. 536]. Consolidation of human rights in the Basic Law, constitutional acts, codified laws, their guarantee, implementation and protection constitute the mechanism of constitution of rights, at the same time – an integral element of the legal system of any democratic and legal state, including Ukraine [177, p. 346].

Given that the legal value of a person is reflected in the knowledge of law and the realization of a person in law on the basis of natural "human-oriented" law, it is appropriate to approach the process of studying the essence of socio-legal value of human law in normative jurisprudence through the prism of humanizing the positive law.

The humanism of law, if viewed from the standpoint of reflection and consolidation in the system of appropriate forms of law is to ensure and guarantee the real process of implementation of natural human rights (life, liberty, security, property, dignity). They serve as an appropriate guideline and criterion for assessing positive law. Recalling the words of the famous orator and statesman of ancient Rome Marcus Tullius Cicero, "unjust law does not create law" [178], it should be noted that it is through the normative consolidation of natural human rights is the filling of positive law with social content, its humanization.

However, human existence is characterized not only by the natural aspect but also includes mental and social states that affect the "modeling" of law, giving it a humanistic or anti-humanistic direction. In this context, it should be noted that in the process of formation of objective law, an important role is played by the subjective factors: emotions, moods, experiences, attitudes to law and the existing legal reality

of those who participate in lawmaking. That is, being in an inseparable relationship with a person, the law is a reflection of the level of his culture or anti-culture.

There is no doubt that the positive influence of a person on the process of law formation requires the existence of a qualitatively full personality, that means one that would be the carrier of cultural values. As noted by Onishchenko N.M., an educated person is a human individual who has such qualities as responsibility for the harmony of life, moral and metaphysical intuition, the ability to perceive what is useful for their society (including law) and so on. Such people strive for Beauty, Truth, Justice, Harmony, Order and Union [179, p. 14].

It is worthwhile to pay attention to the fact that having the appropriate potential a person is able to be an active participant in the social relations, filling them with qualitatively new content (values of a natural character), recognizing their own responsibility for the future of their country. The existence of a value-filled personality requires various spheres of human life, and it requires the right itself, which must be considered in inseparable connection with it. The level of awareness of the value of law, the effective process of lawmaking and the implementation of legal norms – is an indicator of the interest of various subjects in the life of law, in its implementation in the system of public relations.

In this regard, the issues related to the formation of a highly spiritual, educated, and harmonious personality capable of giving a positive humanistic right to protect the interests of a person and civil society are of particular importance. A person, civil society, and only then the state – this should be the sequence of values reflected in law.

However, the humanization of the essence of law presupposes not only normative consolidation but also the actual implementation of the constitutional provision on the place and role of a person in public life. It is worth agreeing with the opinion of Ilyina I.A. that "the main task of the positive law is to accept the content

of natural law, to develop it in the form of several rules of external behaviour, adapted to the conditions of life and the needs of this time, to give these rules meaningful form and vocabulary to penetrate into the consciousness and will of people as the dominant command. Positive law is an appropriate form of maintaining natural law" [180, p. 58].

Based on the essence of natural law Skakun O.F. notes that it is natural law in comparison with the positive has a deeper meaning and initial significance for the standards of human behaviour. The source of human rights is a person himself, his needs and interests, his way of existence and development. A person acts as a carrier of natural rights. That is why natural law, as a set of rights and responsibilities, is not of state origin, but of a universal origin. Natural law is a product of a normal human life. As the basis of inalienable, natural human rights (the right to life, the right to liberty, the right to an equal equivalent in trade), natural law does not require for its existence any normative consolidation and reflection, does not depend on the will of the state.

However, the above does not mean that there is no relationship between natural and positive law. Because, being fair, natural law cannot be realized by itself. The process of its implementation takes place with the help of positive law. That is why positive and natural law should be considered as inseparable, inconceivable without each other, although positive law is not always a fair law [181, p. 234].

The historical experience of the development of human civilization is evidence that the government often tries to ignore natural law, giving primary importance to the positive law and its form as law. Under such circumstances, appropriate conditions are created for neglecting natural human rights. Therefore, the humanization of the content of positive law primarily meets the needs of civil society, not the state. It is the civil society that should be interested in the realization of its

own interests and the level of their reflection in law, taking an active part in the lawmaking process, exercising control over the activities of state bodies and officials.

Taking into account the existing challenges of today, which are associated with overcoming many problems of economic, social, political, environmental and other nature, a natural question arises: how is the essence of the social and legal value of a person in the normative jurisprudence displayed?

If we characterize the classical legal positivism in general, we can trace a number of its inherent features, namely:

- the positivity of law is that it arises due to the will of the state and is reflected in various forms of law;

- the right is considered as an order that is subject to mandatory execution;

- law is an instrument of the state to address various public affairs;

- the value of law follows from the value of the state, and its emergence is seen as a function of the state, the result of the will of the state and the functioning of state power, which through coercion directs its activities to ensure right and law in society;

- positivism directs a person to law-abiding behaviour, making it impossible to criticize the existing legal order.

Considering the introduced system of signs of classical legal positivism, we can distinguish both positive and negative features. The positive signs include:

- clarity and certainty of the provisions, focus on legal practice, which receives support from practicing lawyers, who, in most cases, in the process of resolving specific legal cases do not turn to the principles but rules of law;

- legal positivism directs human activity in the direction of obedience to the law, which is important for maintaining the rule of law in the system of public relations.

However, it should be noted that along with the positive features of classical legal positivism, there are also negative features, namely:

- the question of compliance of legal norms with the requirements of justice remains open;

- the identification of right and law becomes particularly threatening under the rule of anti-democratic state regimes;

- orienting a person to law-abiding behaviour, legal positivism testifies to the fact of agreement between society and the state, but if the state uses inhumane methods of exercising state power.

We believe that with such a set of features inherent in legal positivism, a number of questions arise, namely:

- whether such a right is capable of protecting a person;

- whether it is a reliable theoretical construction, which, when implemented, will not lead to abuse by public authorities;

- whether such a right is able to ensure the rule of law in society?

These issues continue to be in the field of view of modern researchers of law, most of whom are aware and substantiate the conclusion that considering the law from the standpoint of the normative approach there are conditions for establishing such legal norms that will serve the interests of those involved. This is confirmed by centuries of practice, the historical past of both our country and those countries that have passed, and some are still following the path of domination of tyranny and violence over human life.

Especially threatening in the conditions of legal positivism are issues of identification of right and law. When distinguishing between right and law, keep in mind that law is a form of right. It will be considered identical to the law only when it is fair and excludes any arbitrary prescription or claim. This is especially important in the context of awareness of the need to limit state intervention in the life of the individual and civil society. The duty of the state is to ensure the conformity of positive law to natural law, to ensure the morality of law.

As for the theoretical basis for justifying the need to identify right and law, in this context, the views of Bentham D. played an important role, who believed that to distinguish between right and law – is the same as giving the law illegal content. His negative attitude towards such values as freedom and human rights, the assertion that "natural, inalienable, sacred rights" never existed, and that citizens who demanded them would only ask for anarchy [182], ultimately led to levelling of value of the person.

However, when critically evaluating D. Bentham's views, it is worth remembering that it is somewhat "smoothed out", losing sharp corners, considering his contribution to the study of the relationship between legal reality and the theory of law and morality. This is manifested in the belief of Bentham D. that effective morality is not based on orders and prohibitions, but on the analysis of interest. He argued that forcing a person to act in a certain way is possible only by showing him that it meets his needs. Based on this, it is interest that is the dominant means in the process of formation and existence of effective morality and effective law.

In our judgement, it is necessary to support the typology of D. Bentham's interest, which distinguishes two types: interest in oneself and interest in others. From the standpoint of knowledge of human values in law and human rights, this can be reflected in the need to reflect in law the interest of both general social and individual actors, which does not contradict the requirements of the common good and benefit to mankind. This state is due to the laws that a person must follow in an effort to preserve themselves and create the right conditions for existence, of course, if it is not devoid of common sense.

Based on the above, we can say that the perception of positive law as a relevant value for a person cannot be completely arbitrary. Positive law should be considered only as one of the aspects of law as a whole, the obligatory component of which should be its natural component.

That is, we are talking about the fact that the value of positive law is possible only in the case of its unquestionable compliance with natural law. From such positions, law includes two components: natural law and positive law, the dominant element of which is natural law, because "being imposes its own laws and rules of existence, non-perception of which threatens to destroy and turn into nothingness. A person faces the task to identify these laws and turn them into rules of their activity, into norms of behaviour. In this way, the rules of existence become the rules of a person. And those norms that contradict the laws of existence are destroyed by being. They do not contribute to the survival of the individual and society, uncompetitive with the massiveness of life. Therefore, the rules of behaviour, the norms associated with being, are determined by it. Law, which is based on norms, is ontological, it is rooted in being" [183, p. 35], in natural laws, without taking into account and reflecting which any normative array cannot be considered as a right.

On the basis of classical legal positivism, the English lawyer D. Austin developed his ideas, considering law as a "sovereign's command" and rejecting the views on the contractual origin of law, which at that time were peculiar to the supporters of the natural law school. His definition of law was completely devoid of any philosophical and ethical meaning and was reduced to the understanding that law is a norm that is "established to govern one intelligent person by another intelligent being who has power over the first". The question of which laws the positive law deals with was not considered at all. That is, it was not about the qualitative characteristics of the normative material, the quality of the legislation itself from the standpoint of compliance with its natural human rights.

Considering the legal positivism, it is impossible not to recall the peculiarities of its development in the second half of the nineteenth – early twentieth century. According to the position taken by its most prominent representatives, K. Bergbom and A. Esman, there is only positive law. It is reflected in the norms adopted by the

state. As for natural law as a criterion for assessing the right of the positive, the fact of its existence they denied. K. Bergbom and A. Esman also rejected the question of knowledge of the essence of law and critical remarks addressed to him.

Based on the system of basic features of legal positivism (understanding of law as a set of rules that do not require justification; the rule of law is a once and for all established rule of conduct; law is an order of power; enforcement is carried out by coercive force; identification of right and law), it is safe to say that its representatives were far from realizing the need to recognize and enshrine in law the socio-legal value of a person [184, 187-188].

Conclusions. The essence of the social and legal value of a person in normative jurisprudence is due to the need to know the law itself and the need to realize the interests and needs of person through law.

The basis of "human-oriented" positive law should be natural law, which meets the need for its humanization, recognition and real process of implementation of natural human rights, which serve as an appropriate guideline and criterion for assessing the rules of positive law.

Knowledge of the essence of the social and legal value of a person within the framework of positive law is possible only if the study of the theoretical basis of legal positivism, identifying both positive and negative characteristics. Based on this, we can conclude that the perception of positive law as a relevant value for a person cannot be completely arbitrary. Positive law is only one aspect of law in general, of which its natural component must be a mandatory component. The value of positive law is possible only in the case of its unquestionable conformity to natural law.

REFERENCE

1. Бліхар М. М. Фінансово-правова природа інвестиційних відносин: монографія. Львів: Ліга-прес, 2017. 792 с.
2. Бабич А. М., Павлова Л. Н. Государственные и муниципальные финансы: учебник. Москва: Юнити, 2002. 687 с.
3. Янковский Н. А., Макогон Ю. В., Рябчич А. М. Инновационные и классические теории катастроф и экономических кризисов: научное издание. Д.: ДНУ, 2009. 331 с.
4. Приходько В. П. Інвестиційна безпека як важливий чинник подолання фінансово-економічної кризи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 16. С. 6–9.
5. Малько А. В. Теория государства и права в схемах, определениях и комментариях: учебное пособие. Москва: Проспект, 2010. 144 с.
6. Зубченко Н. И. (2014). К вопросу о соотношении понятий «благополучие животных» и «защита животных от жестокого обращения» в международном праве. *Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць. НУОЮА; Південноукр. центр гендерних досліджень*. Одеса. 52. 135-145.
7. Yatsenko I. V., Zapara S. I., Zon G. A., Ivanovskaya L. B., Klochko A. M. (2020). Animal Rights and Protection against Cruelty in Ukraine. *Journal of Environmental Management and Tourism*, [S.l.], v. 11, n. 1, p. 91-103, apr. ISSN 2068-7729. [https://doi.org/10.14505//jemt.11.1\(41\).11](https://doi.org/10.14505//jemt.11.1(41).11).
8. Zapara S. I., Fotina H. A., Klochko A. M., Fotina T. I., Yatsenko I. V. (2019). Revisiting legal understanding of wild life as a sustainable value (the case 2019of Ukraine). *Journal of Environmental Management and Tourism*. [S.l.], v. 10, n. 1, p. 14-21. doi: [https://doi.org/10.14505//jemt.v10.1\(33\).02](https://doi.org/10.14505//jemt.v10.1(33).02).
9. Калмиков Д. О. (2013). Перспективи вдосконалення регулятивного

законодавства в частині захисту тварин від жорстокого поводження. *Форум права*. 1. 367-378.

10. Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats 1979. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coe.int/ru/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680078aff>.

11. Яценко І. В., Ключев О. М., Дереча Л. М., Сімакова-Єфрем'ян Е. Б., Булавіна В. С. (2020). Забезпечення благополуччя домашніх і сільськогосподарських тварин та їх захист від жорстокого поводження в правовому полі Європейського Союзу. Perspectives of world science and education. Abstracts of the 5th International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. Osaka, Japan. 869-881. URL: <http://sci-conf.com.ua>.

12. Wiepkema P. R. (1993). Stress and animal welfare. *Animal Welfare*. 2. 3. 195-218.

13. European Convention for the Protection of Animals during International Transport (revised) 2003. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680083710>.

14. Terrestrial Animal Health Code 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oie.int/en/international-standard-setting/terrestrial-code/access-online.

15. Resolution on the Keeping of Wild Animals as Pet Animals 1995 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168008c37d>.

16. Wild Pets in the European Union / Endcap report. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://endcap.eu/wp-content/uploads/2013/02/ReportWild-Pets-in-the-European-Union.pdf>.

17. Конвенция о международной торговле видами дикой фауны и флоры, находящимися под угрозой исчезновения 1973 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_129.
18. European Union / CITES (the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cites.org/eng/cms/index.php/component/cp/country/EU>.
19. Council Directive 2009/147/EC of the European Parliament and of the Council of 30 November 2009 on the conservation of wild birds. *Official Journal of the European Union*. 20. 26.1.2010. P. 7–25.
20. Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora. *Official Journal of the European Union*. 206. 22.7.1992. P. 7.
21. Banning seal products in the European Union : Declaration of the European Parliament on banning seal products in the European Union. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.CE.2006.306.01.0015.01.ENG&toc=OJ:C:2006:306E:TOC#CE2006306EN.01019401>.
22. Regulation (EC) № 1007/2009 of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 on trade in seal products. *Official Journal of the European Union*. 286, 31.10.2009. P. 36–39.
23. Sykes K. (2013). Sealing animal welfare into the GATT exceptions: the international dimension of animal welfare in WTO disputes. *World Trade Review*. 13, 3. 471–498.
24. Council Directive 83/129/EEC of 28 March 1983 concerning the importation into Member States of skins of certain seal pups and products derived therefrom. *Official Journal of the European Communities*. L 91. 9.4.1983. P. 30–31.
25. Commission Regulation (EU) No 737/2010 of 10 August 2010 laying

down detailed rules for the implementation of Regulation (EC) № 1007/2009 of the 246 European Parliament and of the Council on trade in seal products. *Official Journal of the European Union*. 216, 17.8.2010. P. 1–10.

26. Regulation (EU) 2015/1775 of the European Parliament and of the Council of 6 October 2015 amending Regulation (EC) № 1007/2009 on trade in seal products and repealing Commission Regulation (EU) № 737/2010. *Official Journal of the European Union*. 262, 7.10.2015. P. 1–6.

27. Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora. *Official Journal of the European Union*. L. 206. 22.7.1992. P. 7.

28. Международная конвенция по регулированию китобойного промысла. Вашингтон, 2 декабря 1946 года. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_102.

29. Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.cites.org/>

30. Sandøe P. (1992). Assessing animal welfare: where does science end and philosophy begin? *Animal welfare*. 1. 4. 257-267.

31. Council Directive 1999/22/EC of 29 March 1999 relating to the keeping of wild animals in zoos. *Official Journal of the European Union*. L 94. 9.4.1999. P. 24-26.

32. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.

33. Про тваринний світ: Закон України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2002, № 14, ст.97.

34. Про захист тварин від жорстокого поводження : Закон України від 21.02.2006 р., № 3447-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3447-15>.

35. Цивільний кодекс України (ст.ст. 12, 180, 340-342, 420, 485-488). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

36. Правила і норми утримання дельфінів в умовах неволі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0278-13>.

37. Угода про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та прилеглої акваторії Атлантичного океану, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_422.

38. Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі. Берн, 19 вересня 1979 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_032#Text.

39. Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_136.

40. Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, (стосується також тварин, які перебувають в неволі).

41. Порядок утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах, затверджений наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 30.09.2010 р. №429. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1384-10>.

42. Про мисливське господарство та полювання: Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 18, ст.132. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1478-14#Text>.

43. Інструкція про порядок видачі дозволів на добування (збирання) видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, форм клопотання та бланків дозволів на таке добування. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0004-93>.
44. Сайт Червоної книги України з переліком видів, які до неї занесені. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://redbook-ua.org>.
45. Про Червону книгу України: Закон України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3055-14>.
46. Яценко І. В., Париловський О. І., Коломоєць Д. К. (2019). Обґрунтування питань, що ставляться в ухвалі суду та постанові слідчого при призначенні судово-ветеринарної експертизи трупа тварини з ознаками насильницької смерті від жорстокого поводження. *Ветеринарія, технології тваринництва та природокористування*: науково-практичний журнал. 4. 184-197.
47. Конвенція о сохранении тюленей Антарктики (Лондон, 1 июня 1972 года). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_477#Text.
48. Правила транспортування тварин. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2011 р. № 1402.
49. Буликіна Т. (2019). Міжнародно-правові стандарти у сфері захисту тварин та їх застосування в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 11. 170-173. doi: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.11.28>.
50. Морозов Є. Відмінність договору цесії від договору факторингу: судова практика Верховного суду. *Ліга.Блоги*. 21.04.2019. URL: <https://blog.liga.net/user/emorozov/article/33193>
51. Шерегі В. Розмежування цесії та факторингу з урахуванням практики Верховного Суду. *Закон і Бізнес*. URL: <https://zib.com.ua/ua/133117->

rozmezhuвання_cessii_ta_faktoringu_z_urahuvannyam_praktiki_.html

52. Бервено С.М. Договір факторингу (цивільно-правова характеристика). *Право і Безпека*. 2005. Т. 4, № 6. С. 122-126.

53. Апарова О.В., Кудрицька Ж.В. Фінансово-економічна характеристика факторингу в Україні. *Ефективна економіка*. 2011. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_6_16

54. Токунова В. Договір факторингу: загальна характеристика. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2014. Вип. 34. С. 183-192.

55. Чапічадзе Я.О. Поняття і юридична природа договору факторингу. *Вісник університету внутрішніх справ*. 1999. Вип. 6. С. 207-211.

56. Шабанова О., Парубець О. Наукові підходи до тлумачення сутності «факторинг». *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2017. № 4. С. 146-152.

57. Климко Т.Ю., Макарович В.К. Компаративний аналіз факторингових операцій та інших фінансових інструментів. *Науковий вісник [Буковинського державного фінансово-економічного університету]. Економічні науки*. 2013. Вип. 2. С. 22-32.

58. Туманян О. Договір відступлення права вимоги та факторинг – у чому різниця? Як захистити своє право на вимогу боргу?. *Економіка. Фінанси. Право*. 2013. № 11. С. 8, 18.

59. Белкін Л. Факторинг та цесія: проблеми розмежування. *Вісник Національної асоціації адвокатів України*. 2020. № 5 (63). С. 35-39.

60. Конституція України : від 28 червня 1996 р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>

61. Сорока С. Парламентська відповідальність уряду як форма взаємодії гілок влади. URL : [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_02\(9\)/](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_02(9)/)

11ssvvgv.pdf

62. Маклаков В.В. Конституционное право зарубежных стран. Общая часть. М. : Волтерс Клувер, 2006. 896 с.

63. Павленко Р.М. Парламентська відповідальність уряду: світовий та український досвід. К. : КМ Академія, 2002. 253 с.

64. Лихачов Н.С. Парламентські процедури у сфері формування і діяльності уряду в Україні та державах-членах Європейського Союзу : дис. канд. юрид. наук. К., Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. 2018. 215 с.

65. Основной закон Федеративной Республики Германии : от 23 мая 1949 г. URL : https://www.1000dokumente.de/?c=dokument_de&dokument=0014_gru&l=ru&object=translation

66. Конституція Польської Республіки : від 2 квітня 1997 р. URL : <http://blog.vladey.com.ua/konstituciya-polsko%D1%97-respubliki-ukra%D1%97nskoju-movoju>

67. Конституція Республіки Хорватія : від 22 грудня 1990 р. URL : <https://worldconstitutions.ru/?p=107>

68. Конституція Латвійської Республіки : від 02 листопада 2010 р. URL : <https://www.cvk.lv/pub/public/29171.html>

69. Конституція Фінляндії : від 11 червня 1999 р. URL : <https://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/ru19990731.pdf>

70. Конституція Республіки Словенія від 23.12.1991 р. URL : <http://worldconstitutions.ru/?p=109>

71. Наливайко Л.Р., Пізню І.В. Процедура імпичменту: проблемні питання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 17–21.

72. Шевчук А.З. Підстави імпичменту: конституційно-правові норми та практика їх реалізації. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2012. Вип.

618. С. 47–51.

73. Конституція Французької Республіки (з передмовою Володимира Шаповала) / В.М. Шаповал. К. : Москаленко О.М., 2018. 56 с.

74. Конституція Бельгії : від 17.02.1994 р. URL : <https://worldconstitutions.ru/?p=157>

75. Конституція Іспанії від 07.12.1978. URL : <http://www.uznal.org/constitution.php?text=Spain&language=r>

Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 "Твору", 2019. 268 р.

76. № 794-VII. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/794-18>

77. Демченко А. В. Внутренние факторы формирования внешней политики стран Арабского Востока. *Вестник МГИМО Университета*. 2010. № 1 (10). С. 153-165.

78. Constitution of Jordan 1952. URL: <http://parliament.jo/en/node/150#ch1>

79. About Jordan 2020. URL: <https://kingabdullah.jo/en/page/about-jordan/about-jordan#:~:text=Jordan%20is%20divided%20into%2012,%2C%20Tafleh%2C%20Maan%20and%20Aqaba>.

80. Lawyer Esraa Mahadin, Carlo Binda, Mohammad Khasawneh, Legal Review of the Jordanian Decentralization Law: Final Report. Issued by Karak Castle Center for Consultations and Training in Cooperation with Friedrich Ebert Stiftung (FES), December 2018. 64 p.

81. Law on Decentralisation 2015 Law № 49 of 2015. URL: <https://www.entikhabat.jo/sites/default/files/2015%20Decentralisation%20Law%20EN.pdf>

82. Legislation, Laws and Rules. Ministry Of Local Administration of Hashemite Kingdom of Jordan. URL: <http://www.mma.gov.jo/DPageEn.aspx?ID=10>

83. Municipalities Law of 2015 (Law № (41) of 2015). URL: <http://elections.rasedjo.org/check.php?code=111138491381190855335906>
84. Draft local administration law referred to joint committee / The Jordan Times. 2020. URL: <https://www.jordantimes.com/news/local/draft-local-administration-law-referred-joint-committee>
85. Enid Slack, Ron Kanter Peer-review of Jordanian local administration law. URL: <https://www.theigc.org/project/peer-review-of-jordanian-local-administration-law/>
86. Barnaby, F. (1993). *How nuclear weapons spread: nuclear-weapon proliferation in the 1990s*. London, UK: Routledge.
87. Colombian-Peruvian asylum case, Judgment of November 20th 1950: I. C. J. Reports 1950, 266 (International Court of Justice).
88. Damrosch, L. F., & Scheffer, D. J. (1991). *Law and force in the new international order*. Boulder, Colorado, USA: Westview Press.
89. Kaldor, M., & Rangelov, I. (2014). *The handbook of global security policy*. Oxford, UK: John Wiley & Sons Ltd.
90. Kartchner, K. (2005). Disarmament. In *Weapons of mass destruction: an encyclopedia of worldwide policy, technology and history* (Vol. II, pp. 110–112). Santa Barbara, California, USA: ABC-Clio.
91. Kissling, C. (2008). *Civil society and nuclear non-proliferation: how do states respond?* Hampshire, UK: Ashgate Publishing Limited.
92. Lodgaard, S. (2010). *Nuclear disarmament and non-proliferation: towards a nuclear-weapon-free world?* London, UK: Routledge.
93. Samoilenko, Y. A., & Golovanova, V. I. (2019). Concept and types of weapons of mass destruction in international law. *Journal of Eastern European Law*, 70, 175–183. doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3608077>
94. Sheehan, M. (1988). *Arms control: Theory and practice*. Oxford, UK: Basil

Blackwell.

95. Sultan, A. M. (2019). *Universalizing nuclear nonproliferation norms: a regional framework for the South Asian nuclear weapon states*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.

96. Summary records of the ILC's 16th session (11 May – 24 July 1964): 740th meeting (1964). In *Yearbook of the International Law Commission* (Vol. I, pp. 106-112). New York, NY, USA: United Nations.

97. Sur, S. (1988). *A legal approach to verification in disarmament or arms limitation*. New York, USA: United Nations.

98. Алексидзе, Л. А. (1982). *Некоторые вопросы теории международного права. Императивные нормы jus cogens*. Тбилиси, Грузия: Издательство Тбилисского университета.

99. Арбатов, А. Г. (1989). Противоракетно-космические вооружения и Договор по ПРО. *Разоружение и безопасность: Ежегодник ИМЭМО 1988-1989*, 92–114.

100. Валеев, Р. М. (2003). *Контроль в современном международном праве*. Казань, Российская Федерация: Центр инновационных технологий.

101. Галака, С. П. (2011). ООН та нерозповсюдження ядерної зброї. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, 96 (I), 11–17. Retrieved from <http://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/download/638/597/>

102. Комаров, П. В. (2004). *Международный контроль в области нераспространения ядерного оружия*, Санкт-Петербургский государственный университет (dissertation).

103. Мануїлова, К. В. (2018). Міжнародно-правовий режим нерозповсюдження ядерної зброї в сучасному міжнародному праві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*, 35 (2), 106–109.

104. Орлов, В. А. & Соков, Н. Н. (2002). *Ядерное нераспространение: в 2 томах*. Том 1. Москва, Российская Федерация: ПИР-Центр.
105. Сидорова, Е. А. (2010). *Международно-правовой режим нераспространения ядерного оружия и правовые проблемы его укрепления*, Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Российский университет дружбы народов» (dissertation).
106. Waleed, M. Sweileh. (2018). Research trends on human trafficking: a bibliometric analysis using Scopus database. *Global Health*. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6225706/>.
107. Попова, Ю. А. (2017). Незаконная торговля людьми. Предупреждение, пресечения и профилактика. *Молодой ученый*. №17. С. 187-189. URL <https://moluch.ru/archive/151/42753/>.
108. Синицын Ф.Л. 2000. Международное законодательство по проблеме торговли людьми. Пермь. 94 с.
109. Долголенко Т. (2004) Ответственность за торговлю людьми. *Уголовное право*. № 2. С. 24.
110. Подборская Е.А. (2005) Работорговля как наиболее опасный вид международных преступлений. Актуальные проблемы борьбы с преступностью в Сибирском регионе. Часть 1. Сибирский юридический институт МВД России; отв. Ред. С.Д. Назаров. – Красноярск: Сибирский юридический институт МВД России. С. 54-57.
111. Протокол «О предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее, дополняющий Конвенцию Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности» : принят резолюцией 55/25 Генеральной Ассамблеи 15 ноября 2000 года.
112. Доклад Государственного департамента США о торговле людьми за

2018 год. Бюро международных информационных программ Государственного департамента США URL: // <http://usinfo.state.gov/russian>

113. Клейменов М.П. (2002) Понятие криминальной эксплуатации детей. Актуальные проблемы теории борьбы с преступностью и правоприменительной практики. Выпуск 5. Красноярск: Сибирский юридический институт МВД России. С. 88.

114. Кислухин В.А. (2009) Сексуальная эксплуатация несовершеннолетних как вызов XXI в. URL: http://www.rpi.msal.ru/200905_41kislukhin.html

115. Грицаев, С. И., Помазанов, В. В. (2019). Торговля людьми: механизм совершения преступления. Colloquium-journal. №2.

116. Жуковська, Г. Г. (2015). Протидія торгівлі людьми як державно-управлінська проблема. Демократичне врядування. Вип. 15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2015_15_7.

117. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» редакція від 26.10.2014 р. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 19-20.

118. Погорська І. І. Глобальна безпека: потенціал для мультилатералізму у XXI ст. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2012. Вип. 18(спец. вип.). С. 189-195.

119. The Global Risks Report 2020 URL: <https://www.weforum.org/reports>

120. Задорожна В.І., Винник Н.П. Коронавірус 2019-n cov: нові виклики охороні здоров'я та людству. Інфекційні хвороби. 2020. №1(99).С. 5-15

121. Resolution 74/274 adopted by the General Assembly on 2 April 2020 URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/74/270>

122. Технічні керівні вказівки BOO3 URL: <https://www.who.int/ru/>

123. International Health Regulations (2005) Second edition World Health Organization URL: <https://www.who.int/>

124. United Nations COVID-19 Response URL:<https://www.un.org>
125. World Health Organization COVID19-strategy-update14 April 2020
URL: <https://www.who.int/publications>
126. Mark E. Villinger. The European Convention on Human Rights / Ulfstein, Geir (ed.). Making treaties work: human rights, environment and arms control. Cambridge University Press, 2007. P. 71 – 90.
127. Case Kuimov v. Russia (2009)
<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?>
128. Case Lopez Ostra v. Spain (1995) URL:: <http://hudoc.echr.coe.int/sites>
129. Case Hutten-Czapska v Poland(2006) URL::
<http://hudoc.echr.coe.int/sites>
130. Case Lawless v. Ireland (1969) 4.Feldman D. Civil liberties and human rights in England and Wales. 2nd ed. Oxford : OUP, 2002. 1184 p.
131. Заява Пекінського суду Китайської народної Республіки від 13.02.2020 URL: <http://www.bjd.com.cn/a/202002>
132. Кримінальний кодекс Китайської Народної Республіки. URL:
<http://ru.china-embassy.org/>
133. Європейська Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
134. 18.Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
135. Закон України Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні від 11.12.2003 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
136. Закон України Про захист населення від інфекційних хвороб від 06.04.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
137. Case Enhorn – Sweden (2005)
138. Case Tommaso v. Italy (2017)
139. Довідас Вітаускас. Виступ на міжнародному просвітницькому

семінарі «Нові аспекти права на приватність та удосконалення українського законодавства». <http://khpg.org/index>.

140. Case Botta v. Italy (1998)

141. Case Cisse v France (2002)

142. Case Kudrevičius and Others v Lithuania (2015)

143. Staff Regulations of the United Nations ST/SGB/2001/8. Retrieved from <https://undocs.org/en/ST/SGB/2001/8>.

144. Положения и правила о персонале Международного бюро ВОИС. Retrieved from http://www.wipo.int/export/sites/www/erecruitment/ru/pdf/staff_rules_part_a.pdf.

145. Staff Rules and Staff Regulations of the United Nations ST/SGB/2014/1. Retrieved from <https://undocs.org/ru/ST/SGB/2014/1>.

146. Council of Europe Staff regulations. Part IV: Rights of staff members. Retrieved from https://publicsearch.coe.int/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680781719.

147. Council of Europe Staff regulations. Appendix VII: Regulations on unpaid leave. Retrieved from https://publicsearch.coe.int/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680781b91.

148. Соглашение о правовом статусе должностных лиц и сотрудников органов Содружества Независимых Государств. Retrieved from <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=1384>.

149. Положение о социальных гарантиях, привилегиях и иммунитетах в Евразийском экономическом союзе. Retrieved from <http://www.eurasiancommission.org/ru/act/chairman/ad/Documents/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%20%D0%BE%20%D1%81%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0>

%BD%D1%8B%D1%85%20%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%8F%D1%85.pdf.

150. Council of Europe Staff regulations. Appendix XII: Regulations on the medical and social insurance scheme. Retrieved from https://publicsearch.coe.int/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016807817e1#_Toc188762089.

151. The management of sick leave in the united nations system JIU/REP/2012/2. Retrieved from https://www.unjiu.org/sites/www.unjiu.org/files/jiu_rep_2012_2_russian.pdf

152. Appendix D to Staff Rules. Rules governing compensation in the event of death, injury or illness Attributable to the Performance of official duties on behalf of the United Nations. Retrieved from <https://undocs.org/en/ST/SGB/StaffRules/AppendixD/Rev.1>.

153. United Nations joint staff pension fund and appointment of member states' representatives to the UNESCO staff pension committee for 2016-2017. Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002339/233918r.pdf>.

154. Council of Europe Staff regulations. Appendix V ter: Third Pension Scheme «TPS». Retrieved from https://publicsearch.coe.int/Pages/result_details.aspx?ObjectId=090000168078180f#_Toc352228902.

155. Положение об Исполнительном комитете Содружества Независимых Государств. Retrieved from <http://www.cis.minsk.by/page.php?id=376>.

156. Ржеутська Л. Три роки Нацполіції України: довіра падає, реальних змін немає/[Електронний ресурс]. – режим доступу: <https://www.dw.com/uk/a-44526999>.

157. Кобзін Д., Черноусов А., Коренева К., Колоколова М. Моніторинг

незаконного насильства в поліції України, Харків: Харківський інститут соціальних досліджень (ХІСД). – 2017. – 97с.

158. Дробченко А. Особливості вираженості професійного стресу в патрульних поліцейських//Організаційна та економічна психологія: збірка наукових праць, Київ: КНТЕУ, 2017. – Ч 1. – С. 57-61.

159. Шевченко В.Є. Психологічний аналіз організаційних аспектів проблем в діяльності патрульної поліції: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. [«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії»], (Переяслав-Хмельницький, 31 серп. 2018 р.). – Переяслав-Хмельницький, 2018. – С.48-50.

160. Шевченко В.Є. Патрульна поліція: елемент реформи МВС або соціально-психологічний експеримент? : матеріали XV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. [«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії»], (Переяслав-Хмельницький, 30 квіт. 2019 р.). – Переяслав-Хмельницький, 2019. – С.119-121.

161. Закон України «Про Національну поліцію»/ [Електронний ресурс]. – режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

162. Труд в его психологическом и воспитательном значении (в сокращении) / К. Д. Ушинский // Народное образование. – М. – 2001. – № 10. – С. 227-238.

163. Селье Г. Стресс без дистресса, М.: Прогресс, 1982. – 53с.

164. Ореховський М. Аналіз постанов по 44-3 КУПАП – судді в 90% випадків відмовляються штрафувати українців за порушення правил карантину/[Електронний ресурс]. – режим доступу: [https://protocol.ua/ru/analiz_postanov_po_44_3_kupap_suddi_v_90_vipadkiv_vidm ovlyayutsya_shtrafuvati_ukraintsiv_za_porushennya_pravil_karantinu/](https://protocol.ua/ru/analiz_postanov_po_44_3_kupap_suddi_v_90_vipadkiv_vidm_ovlyayutsya_shtrafuvati_ukraintsiv_za_porushennya_pravil_karantinu/).

165. Крапивін Є. Сім міфів про реформу поліції // Дзеркало тижня, № 42

(11 листопада – 17 листопада 2017 року) / [Електронний ресурс]. – режим доступу: <https://goo.gl/xftbyk>.

166. Моя нова поліція: що змінилося за три роки реформи / [Електронний ресурс]. – режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29336520.html>.

167. Статистика ДТП в Україні / [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://patrol.police.gov.ua/ru/statystyka>.

168. Поліцейські України розбили в ДТП кожен шосту патрульну автівку/[Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://nashigroshi.org/2018/07/26/politsejski-ukrajiny-rozbyly-v-dtp-kozhnu-shostu-patruľnu-avtivku-u-ľvovi-zlamani-polovyna-vsih-avto>.

169. Дробченко А. Особливості вираженості професійного стресу в патрульних поліцейських//Організаційна та економічна психологія: збірка наукових праць, Київ: КНТЕУ, 2017. – Ч 1. – С. 57-61.

170. Кобзін Д. Это «доверие» к полиции сломалось. Несите другое / [Електронний ресурс]. – режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2020/02/18/7240864/>.

171. Kruger J. Unskilled and Unaware of It: How Difficulties in Recognizing One’s Own Incompetence Lead to Inflated Self-Assessments// Journal of Personality and Social Psychology, December 1999. – Vol. 77 (6). – p. 1121–1134.

172. Hodges B. Difficulties in recognizing one’s own incompetence: novice physicians who are unskilled and unaware of it // Academic Medicine, 2001. – Vol. 21. – p. 152-168.

173. Milgram Stanley. Behavioral Study of Obedience // Journal of Abnormal and Social Psychology. – 1963. – № 67. – С. 371-378.

174. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. – М.: ООО «Издательство АСТ-ЛТД», 1998. – 672 с.

175. Через відео з тортурами ще один міністр у Грузії подав у відставку/ [Електронний ресурс]. – режим доступу: https://zaxid.net/через_video_z_torturami_shhe_odin_ministr_u_gruziyi_podav_u_v_idstavku_n1265720.

176. Anatolii Shevchenko, Olena Kalhanova, Serhii Kudin, Olena Kravchenko. Guarantees of realization of the rights and freedoms of the person in the national legal system: Teaching technique. *The Asian International Journal of Life Sciences. Supplement 21(2) 2019*.

177. 2. Shevchenko, A.Y., Kudin, S.V. (2019). Rozvytok prav lyudyny v Ukrayini ta yikh zakhyst derzhavoyu. *Prava lyudyny y natsionalna bezpeka: rol orhanu konstitutsiynoyi yurisdiktsiyi* [Development of human rights in Ukraine and their protection by the state. Human rights and national security: the role of the body of constitutional jurisdiction]. Materials of the international scientific-practical conference. Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv.

178. 3. Teorija prava i gosudarstva. Problemy teorii prava i gosudarstva [Theory of law and the state. Problems of the theory of law and the state]. Moscow, 1999: [Electronic resource]. URL: /<http://www.rudiplom.ru>.

179. 4. Onishhenko N. M. Spryjnyattya prava v umovax demokratychnogo rozvytku: problemy, realiyi, perspektyvy [Perception of law in the conditions of democratic development: problems, realities, prospects]: Monograph. [Onishhenko N.M.; vidp. red. akad. The National Academy of Sciences of Ukraine Y. S. Shemshuchenko; Institute of State and Law of V. M. Koreczkogo NAS of Ukraine]. Kyiv: Yurydychna dumka, 2008. 320 p.

180. 5. Ilin I. A. O sushhnosti pravosoznaniya [About the essence of legal consciousness]. Moscow: “Rarog”, 1993. 235 p.

181. 6. Skakun O. F. Teoriya derzhavy i prava: pidruchnyk [Theory of State and Law: a textbook]. Kharkiv: Espada, 2009. 520 p.

182. 7. Radbruch G. *Filosofija prava* [Philosophy of law]. Moscow: International relations, 2004. 240 p.

183. 8. Kozlovskyj A.A. *Gnoseologichni pryncypy prava. Problemy filosofiyi prava* [Epistemological principles of law. Problems of philosophy of law]. 2005. V. III. № 1 – 2. pp. 32 – 44.

184. 9. Shevchenko A.Y., Kholodniuk S.Z. *Socialno-pravova cinnist lyudyny v suchasnomu pravorozuminni* [Socio-legal value of man in modern legal understanding]. Monograph. Vinnytsia: LLC "Tvory", 2019. 268 p.